

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 300-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ

21 ЖОВТНЯ 2022 РОКУ

ХАРКІВ – 2022

УДК 37.015.31:316.42
ББК 74.60
С91

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 11 від 16 .11.2022 р.).*

Редакційна колегія: Васильєва М.П. – доктор педагогічних наук, професор;
Романова І.А. – доктор педагогічних наук, доцент;
Шеплякова І.О. – кандидат педагогічних наук;
Штанько М.О. – ст. лаборант кафедри.

Автори опублікованих матеріалів відповідають за підбір, точність і достовірність наведених фактів, правильне цитування джерел, власних імен та інших відомостей. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 225 с.

Збірка містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої сучасним проблемам професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі, реаліям і тенденціям розвитку професійної діяльності фахівців соціальних інституцій з вирішення актуальних проблем соціальної роботи.

Матеріали представляють інтерес для науковців і практиків у галузі соціальної і соціально-педагогічної діяльності, науковців-початківців (здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів спеціальності «Соціальна робота») й практиків – фахівців соціальних інституцій.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022.
© Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки, 2022.

ЗМІСТ

ПУБЛІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Аксакова П.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТІ І ОСОБЛИВОСТЕЙ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ.....9

Алексеева Н.І., Кабусь Н.Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ В
ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....10

Бейник К.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ
СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ АРТ-
ТЕРАПЕВТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ.....15

Білоцерківська О.М., Васильєва М.П. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ДО ФОРМУВАННЯ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ 21

Білько О.П., Шимко І.М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ПРАЦІВНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ОСВІТИ.....27

Бондарєва Ю.Л., Гончаренко О.В. ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО
СЕРЕДОВИЩА ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЗАСОБАМИ
СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ.....34

Борсук Т.О. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ
ВИКЛИКІВ.....37

Буйницька М.М. ЗМІНА ВЕКТОРУ МЕТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПРАВОВОЇ ГАЛУЗІ.....41

Вазуля К.С. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКАЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ.....43

Варава К.В. ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У
ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....46

Васильєва М.П. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В
УМОВАХ ВІЙНИ.....48

Гвоздьова У.А. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	50
Гончарова А.О. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОШУКУ ЕФЕКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МЕТОДИК ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	56
Гриценко В.А., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї.....	59
Гришук А.О., Рижанова А.О. ПРОГРАМА ПРОФІЛАКТИКИ ЕЙДЖИЗМУ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАСОБАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	62
Губіна Я.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	64
Дем'яненко О.С., Полянничко А.О. ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ.....	71
Діденко Д.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ГРОМАДІ.....	74
Дмитренко Н.М. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З РОЗВИТКУ ОСОБИСТОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	76
Єсіна Н.О., Стрельнікова О.О. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ.....	78
Жаровська О.О., Рижанова А.О. ПРОГРАМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ВІДПОВІДНОЇ ПІДТРИМКИ БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї В ЗЗСО.....	84
Збаранська Д.В. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	87

Знобей О.В. СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	92
Кабусь Н.Д., Чернушенко А.В. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	94
Клевака Л.П. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАНОК ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ.....	98
Кожина С.В., Размолодчикова І.В. ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	103
Коловоротна Н.А. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І.....	106
Костіна В.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	109
Кошова-Куклішина Л.С., Денисюк О.М. ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	113
Ладоня А.О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І.....	115
Лейба А.Р. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	117
Лобанова А.С., Скочинська-Прокопович Б. СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЖИТТЄЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	119
Макар Л.М. ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	122
Манжарова О.О. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІКТ.....	124

Міхесва О.Ю. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	127
Неїжпапа Л.С. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	129
Новицька А.О. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	131
Нохріна І.С., Лях Т.Л. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	137
Оксенич А.В., Костіна В.В. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	139
Осіпова О.О., Шимко І.М. СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	142
Павлишинець А.М. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	145
Пихова П.Б. НАПРЯМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДІКЦІЇ ПІДЛІТКІВ.....	148
Поліщук В.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ І ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	150
Полякова К.М. ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	153
Сайко Н.О. АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	157
Сапіга С.В. РОЛЬ СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЧИСЛА ВПО.....	159

Сапога О.Г. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРОЯВІВ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДО ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	162
Сиротюк М.І. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ.....	169
Сініченко А.С. АКТУАЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	171
Соляник М.Г. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	172
Стеценко Є.В. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ВИХОВАННІ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	174
Субтельний М.Б. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	176
Тараненко А.Ю. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	180
Тарасюк Я. І. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА У ПИТАННІ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА.....	182
Тичина Л.М., Романова І.А. ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	184
Уманець Г.В. ЗНАЧУЩІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ У ДІТЕЙ-СИРІТ ЦЕНТРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	187
Черкашина Т.В. КОМПЛЕКС ЗАСОБІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ У ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	192

Черненко К.Р. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	197
Чеховська Г.В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА ІНТЕРЕСАМИ.....	199
Шеплякова І.О. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	200
Щербакова В.І., Костіна В.В. ДОСВІД РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	203
Щетина В.О. АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	206
Якимович Д.Д. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	207
Ян Мен'ї ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО.....	209
Ячменьова Д.С. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	212
Відомості про авторів	219

ПУБЛІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Аксакова П.А.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТІ І ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ

Поява проблеми сирітства як біологічного, так і соціального зумовлена негативним соціально-економічним становищем українського суспільства, відбиток якого накладається на громадян та безпосередньо на їхні сім'ї.

Сирітство, а точніше його поширення на Українських землях, має різко негативний характер, бо таке явище сприяє розвитку інших соціальних проблем. Прикладом може стати поширення безробіття, бідності, пияцтва, наркоманії та втрата моральних цінностей населенням у різних соціальних групах. Однак головною проблемою, яку тягне за собою таке явище, як сирітство, є руйнування інституту сім'ї як суспільної цінності.

Вищезазначене підкреслює потребу у розвитку і популяризації інституту прийомних сімей та забезпечення їх систематичного соціально-виховного впливу на сиріт, зокрема молодшого шкільного віку, для формування особистості дитини.

Як зазначала А. Рижанова, саме соціальне виховання є основним у процесі становлення дитини та її розвитку як особистості. Адже тут формується ієрархічна модель соціальних якостей, цінностей і поведінки.[2].

Соціальне виховання – це педагогічно орієнтована і доцільна система сприяння особистості в оптимальній реалізації здібностей та можливостей на всіх вікових етапах розвитку людини, в різних сферах мікросередовища особистості з використанням потенціалу всіх суб'єктів виховного процесу [1].

Соціальне виховання є актуальним питанням для дітей-сиріт, які виховуються прийомною сім'єю. Воно має велике значення через те, що частину життя дитина-сирота могла перебувати у закладі інтернатного типу або ж у дитячому будинку, де значну увагу проблемі не надавали. З іншого боку, проблема могла початись ще до потрапляння дитини у такі заклади, наприклад, через асоціальну сім'ю, психологічні травми тощо. Отже, коли дитина потрапляє у надійне середовище, треба неодмінно починати приділяти увагу організації її соціального виховання. Дитина повинна розумітися на різних поведінкових моделях, законах взаємодії людей між собою, мати елементарні навички самообслуговування.

Дієве вирішення поставленої проблеми можливо лише з допомогою фахівців центрів соціальних служб, а також може бути залученим соціальний педагог навчального закладу. Саме вони можуть розробити ефективний план технології супроводу родини з дитиною-сиротою. Він включає у себе послуги (соціально-педагогічні, соціально-економічні, психологічні, соціально-медичні

та інформаційні) для створення належного виховання та утримання дитини у прийомній сім'ї в цілому.

У роботі з цією категорією є свої особливості, на які варто звернути особливу увагу. Зокрема, те що при вирішенні проблеми дітей-сиріт педагогу доведеться звернутися до багатьох соціальних інституцій, громадських груп та об'єднань для спільної праці. Виявлення проблем їх вирішення здійснює не тільки педагог, але й дитячий будинок, відділ опіки, центр соціального захисту, правоохоронні органи тощо. А також формою такої роботи можуть бути різні заходи з підтримки прийомних батьків, організовані спеціальними групами фахівців для забезпечення комплексного підходу. Зокрема групи мають допомогти уникнути ізоляції, знайти друзів для дитини серед інших прийомних дітей шляхом надання кваліфікованої допомоги.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка цілісної технології роботи з прийомною сім'єю, яка забезпечуватиме цілеспрямоване соціальне виховання прийомної дитини.

Список використаних джерел:

1. Бурим О.В. Соціальне виховання молодших школярів у приватних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. канд. пед. наук. :13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ, 2008. 208 с.

2. Рижанова А.О. Розвиток соціальності людини як умова формування громадянського суспільства. *Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 травня 2008 р.). Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. С. 98-100.

Алексєєва Н.І.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кабусь Н.Д.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті обґрунтовано необхідність запобігання проблеми алкогольної залежності підлітків, визначено суть та основні напрями соціально-педагогічної діяльності з профілактики вживання алкоголю в підлітковому середовищі, виокремлено компоненти готовності фахівця до професійної діяльності в означеному напрямі, запропоновано комплекс засобів навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики алкоголізму серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: алкогольна залежність підлітків, профілактика, соціально-педагогічна діяльність, заклади загальної середньої освіти.

The article substantiates the need to prevent the problem of alcohol addiction among adolescents, as well as defines the essence and main directions of socio-pedagogical activities for the prevention of alcohol use in the adolescent environment. The components of a specialist's readiness for professional activity in the prevention of alcohol addiction among adolescents are highlighted. A set of means of educational and methodological support for the training of future social pedagogues for the prevention of alcoholism among teenagers in institutions of general secondary education has been proposed.

Key words: teenagers' alcohol addiction, prevention, socio-pedagogical activity, institutions of general secondary education.

Постановка проблеми. Зростання рівня вживання алкоголю серед підлітків, що спостерігається останнім часом в Україні і світі, зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів попередження цього негативного явища. Статистичні дані свідчать, що саме в стані алкогольного сп'яніння, що характеризується грубим порушенням нормального функціонування головного мозку, найчастіше скоюються ДТП, хуліганства, правопорушення, відбуваються конфлікти. Крім того, вживання алкоголю є причиною розвитку багатьох серцево-судинних захворювань, порушень травлення, фізичної і психічної залежності від алкоголю й соціальної деградації особистості. Особливо небезпечним є вживання алкоголю в ранньому віці, що призводить до значного руйнування несформованого організму: у підлітка, який систематично вживає алкоголь, змінюється характер, втрачається інтерес до навчання, слабшає воля, порушується робота головного мозку, що призводить до погіршення інтелектуального розвитку, пам'яті, логічного і абстрактного мислення, які інтенсивно розвиваються саме в підлітковому віці. Страждає емоційна сфера: підліток стає замкнутим, з часом розвиваються підлітків та більш серйозних протиправних дій.

У зв'язку з цим проблема попередження вживання алкоголю у підлітковому середовищі є надзвичайно актуальною. Водночас проведення окремих профілактичних заходів не забезпечує дієвого попередження соціальних відхилень, важливою є реалізація системи роботи з профілактики негативних явищ, в тому числі вживання алкоголю серед учнівської молоді. Серед фахівців, які долучені до профілактичної роботи з неповнолітніми, важливу роль виконує соціальний педагог як фахівець у галузі соціального виховання, що має бути здатним координувати роботу різних суб'єктів в напрямі профілактики негативних явищ серед молоді, що відповідно, актуалізує питання професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до діяльності в цьому напрямі.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблемі профілактики алкогольної залежності молоді присвячено праці С. Белічева, А. Белкіна, В. Грушко, Д. Колесова, А. Капської, В. Оржеховської, О. Пилипенка, П. Сидорова, О. Яременка, В. Ягодинського та інших дослідників, які досліджували причини розвитку алкогольної залежності

особистості, способи її попередження і подолання, а також особливості підліткового віку, які сприяють виникненню адитивної поведінки. Проте проблема соціально-педагогічної профілактики вживання алкоголю в підлітковому середовищі й підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в цьому напрямі потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення суті та особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання алкоголю в підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Здійснений науковий пошук [1; 2; 3] свідчить, що основними чинниками вживання алкоголю серед підлітків є середовищний, особистісно-психологічний та соціальний. У більшості випадків вживання підлітком алкоголю відбувається через бажання бути своїм серед інших, позитивну рекламу у суспільстві, неблагополуччя сім'ї, незайнятість корисним дозвіллям, прагнення виділитись у середовищі друзів, також через бажання позбутись тривожності, бути самостійним, самостверджуватись, виглядати дорослим. Алкоголь стає засобом подолання скромності і скутості в середовищі однолітків. На думку підлітків, вживання алкоголю полегшує процес налагодження спілкування, сприяє релаксації, підлітки часто вживають алкоголь у клубах, на дискотеках, не вміючи по іншому цікаво організувати своє дозвілля й часто вважають вживання алкоголю важливою атрибутикою дорослості.

Дослідники [2; 3] звертають увагу на можливість різних ступенів вживання алкоголю серед підлітків: епізодичне рідкісне (5-6 разів на рік), епізодичне часте, систематичне пияцтво й виокремлюють наступні моделі вживання спиртних напоїв: повна тверезість – повне утримання від алкоголю; ритуальне вживання алкоголю – в сімейних ритуалах або обрядах; соціальне вживання алкоголю – споживання алкоголю за компанію; проблемне вживання алкоголю – вживання спиртних напоїв з метою усунення проблем і негативних емоцій. Необхідно відзначити, що вживання і зловживання алкогольними напоями особливо небезпечне в дитячому, підлітковому віці, коли ще не завершилося формування організму, у цей період у печінці ще відсутній спеціальний фермент, який розщеплює етиловий спирт на прості нетоксичні сполуки, у зв'язку з чим вживання дитиною навіть незначної кількості алкоголю може призвести до дуже небезпечних наслідків [3].

Отже, поряд із медичними, адміністративними та правовими заборонами, важливим є впровадження системи роботи з профілактики вживання алкоголю серед молоді, в тому числі у підлітковому середовищі, оскільки підлітковий вік належить до «групи ризику» щодо початку розвитку різного роду залежностей, у тому числі алкогольної.

Профілактику алкогольної залежності підлітків у нашому дослідженні визначаємо як комплекс просвітницьких та соціально-виховних заходів, спрямованих на розвиток стійкої системи цінностей та установок учнів на здоровий спосіб життя, запобігання вживання алкоголю й виникнення uzалежненої поведінки, що згубно діє на фізичне і психічне здоров'я зростаючої особистості, обмежує можливості її соціального становлення і

визнання. Така діяльність спрямована на розвиток різноманітних захоплень учнівської молоді, підвищення інтересу до навчання та здійснення свідомого життєвого й професійного вибору, а також на те, щоб підліток глибше зрозумів наслідки шкідливого впливу алкоголю на організм і психіку людини й прийняв свідоме рішення виключити алкоголь зі свого життя як фактор, несумісний з досягненням життєвого успіху.

У зв'язку з цим соціально-педагогічну діяльність з профілактики алкогольної залежності підлітків розуміємо як систему роботи, що реалізується різними суб'єктами (соціальним педагогом, класним керівником, а також медичним працівником та представниками педагогічного колективу закладу освіти: психологом, заступником директора з виховної роботи, вчителем біології та фізичної культури) й спрямована на створення сприятливого соціально-виховного середовища у закладі освіти, взаємодія з яким сприяє гармонійному розвитку мотиваційно-ціннісної, когнітивно-світоглядної та діяльнісно-вольової сфер особистості підлітка, стійкого прагнення до самоствердження й самореалізації через соціально-позитивні види діяльності. Така діяльність реалізується відповідно до діагностично-мотиваційного, інформаційно-просвітницького та діяльнісно-творчого етапів технології профілактики алкогольної залежності у підлітковому середовищі й передбачає роботу з підлітками та їх батьками.

Основними завданнями роботи з підлітками в аспекті профілактики алкогольної залежності є: 1) інформування учнів про медико-соціальні наслідки прийому психотропних речовин, збільшення знань про шкоду алкоголю і його наслідки; 2) формування відповідального ставлення до свого здоров'я, стимулювання учнівської молоді до здорового способу життя на різних рівнях соціуму – із залученням виховного потенціалу сім'ї, закладів освіти, засобів масової інформації; 3) розвиток мотиваційної сфери підлітка, формування стійкої системи цінностей, прагнення досягати успіху через соціально-схвалювані способи, ознайомлення зі стратегіями досягнення життєвого успіху, навчання управління емоціями з метою підвищення самооцінки, визначення особистісної цінності, керування стресом, негативними емоційними станами; 4) формування навичок подолання тиску групи, аналізу та критичної оцінки впливу навколишнього середовища, розвиток психологічних ресурсів підлітка, уміння приймати рішення, робити відповідальний правильний вибір; 4) організація змістовного дозвілля, надання альтернативи споживанню алкоголю, залучення підлітків до активної творчої, розвивальної діяльності через пропагування відвідування розвивальних занять, творчих, спортивних студій, а також залучення підлітків до діяльності дитячих організацій на базі закладів освіти, які мають значний виховний потенціал, де учні можуть залучатися до різних видів соціально схвалюваної діяльності.

Консультаційно-просвітницька робота з батьками спрямована на підвищення виховного потенціалу батьків, оволодіння способами конструктивного спілкування з підлітками, компетентними реакціями на прояви негативної поведінки дітей, оскільки сім'я, в якій зростає підліток, є одним із провідних факторів його позитивного розвитку й прояв гострих рис характеру в

підлітковому віці часто стає результатом несприятливих взаємовідносин в сім'ї. Батьки мають уникати вседозволеності чи зайвої суворості й усвідомлювати, що любляче і мудре ставлення, повага до дітей, надання свободи у поєднанні з відповідальністю, готовність прийти на допомогу в складних ситуаціях, надати слушну пораду є важливими умовами збереження батьківського авторитету й позитивної взаємодії з підлітками. Батьки мають долучати дітей до занять в гуртках за інтересами, творчих студіях, художніх чи музичних школах, спортивних секціях, адже, якщо підліток залучений до активної творчої діяльності в позашкільних закладах, ризик того, що він проводитиме час в сумнівних компаніях і вживатиме алкоголь з нудьги, є набагато меншим. Батьки також мають розуміти важливість емоційної участі у житті дитини, оскільки психологічна підтримка з боку батьків, можливість бути почутим і зрозумілим, отримати пораду та підтримку у складній ситуації є основою позитивного розвитку підлітка.

При цьому готовність фахівця соціальної галузі до профілактики алкогольної залежності в підлітковому середовищі являє собою інтегративну якість особистості, що характеризується позитивним ставленням й стійкою спрямованістю на діяльність з попередження узалежненої поведінки підлітків, високим рівнем оволодіння психолого-педагогічними та спеціальними знаннями й технологіями роботи з профілактики алкогольної залежності в підлітковому середовищі, наявністю відповідного досвіду, сформованістю рефлексії, що забезпечують результативність професійної діяльності в досліджуваному напрямі. Компонентами готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики алкогольної залежності в підлітків є: мотиваційний (формування у здобувачів стійкої мотивації до професійної діяльності з попередження узалежненої поведінки молоді); когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями про чинники, зумовлюють розвиток алкогольної залежності, стадії її розвитку, способи попередження, мету, завдання, принципи, зміст, методи, форми, технології, перспективний досвід здійснення профілактичної роботи) та діяльнісний (вміння проєктувати й реалізовувати систему роботи з профілактики алкогольної залежності підлітків).

З метою підвищення рівня готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики алкоголізму у підлітковому середовищі нами було розроблено комплекс засобів навчально-методичного забезпечення, який включає лекційне заняття: «Проблема профілактики вживання алкоголю в підлітковому середовищі»; семінарсько-практичні заняття «Технологічні аспекти профілактики алкогольної залежності учнівської молоді», «Система роботи з профілактики алкогольної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти»; соціально-виховні заходи у формі тренінгів «Свобода від залежностей – це можливо!»; «Тренінг досягнення життєвих цілей. Здоров'я як невід'ємна складова життєвого успіху». Експериментальна перевірка означеного комплексу засобів професійної підготовки підтвердила доцільність його використання з метою підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики алкоголізму у підлітковому середовищі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до попередження вживання психоактивних речовин й подолання різних видів адиктивної та відхиляючої поведінки учнівської молоді.

Список використаних джерел:

1. Алкоголь і підлітки. Що варто знати. URL: <https://nus.org.ua/articles/alkogol-i-pidlitky-shho-var-to-znaty/>
2. Бірюкова М. Адиктивна поведінка учнів: форми та профілактика. Соціальний педагог. 2018. № 7. С. 4.
3. Касминіна Т.У. Вплив алкоголю на організм підлітка. Харків: Просвітництво, 2018. 145 с.

Бейник К.В.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ АРТ- ТЕРАПЕВТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «суїцидальна поведінка», дано авторське визначення поняття «суїцидальна поведінка» розуміємо як сукупність дій і вчинків, думок та мотивів, метою яких є навмисне позбавлення себе життя; було висвітлено класифікацію причин суїцидальних вчинків за групами, яка склалася у науковій теорії та практиці; схарактеризовані фактори, які впливають на скоєння суїциду підлітками: особисті, сімейні, матеріальні, психологічні, біологічні; визначено структуру суїцидальної поведінки старших підлітків, як динамічного процесу, основними складовими, якого є: суїцидальні тенденції, суїцидальні дії, суїцидальна спроба, постсуїцидальна криза, поственція, вторинна превенція; розкрито соціально-педагогічну діяльність з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої освіти як науково обґрунтовану систему цілеспрямованого впливу на особистість з метою виявлення, попередження проявів суїцидальної активності та усунення негативних наслідків такої поведінки підлітка, формування у нього системи стійких ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції, знань щодо можливостей і наслідків суїцидальних вчинків, сприяння їх успішній соціалізації та гармонійному розвитку; виділені особливості соціально-педагогічної діяльності з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої.

Ключові слова: старші підлітки, суїцид, суїцидальна спроба, суїцидальна поведінка, суїциденти, соціально-педагогічна діяльність, заклади загальної середньої освіти.

Annotation. *The article analyzes various approaches to the definition of the concept of "suicidal behavior", the given author's definition of the concept of "suicidal behavior" is understood as a set of actions and deeds, thoughts and motives, the purpose of which is to intentionally take one's life; the classification of the causes of suicidal acts by groups, which has developed in scientific theory and practice, was highlighted; characterized factors that influence suicide by teenagers: personal, family, material, psychological, biological; the structure of suicidal behavior of older teenagers is determined, as a dynamic process, the main components of which are: suicidal tendencies, suicidal actions, suicidal attempt, post-suicidal crisis, postvention, secondary prevention; socio-pedagogical activities for the prevention of suicidal behavior of older teenagers in institutions of general secondary education were revealed as a scientifically based system of purposeful influence on the individual with the aim of identifying, prevention of manifestations of suicidal activity and elimination of negative consequences of such adolescent behavior, formation of a system of stable value orientations, an active life position, knowledge about the possibilities and consequences of suicidal acts, promotion of their successful socialization and harmonious development; selected features of socio-pedagogical activities for the prevention of suicidal behavior of older teenagers in general secondary schools.*

Key words: *older teenagers, suicide, suicide attempt, suicidal behavior, suicide victims, socio-pedagogical activity, general secondary education institutions.*

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку нашої країни роль соціально-педагогічної діяльності дедалі зростає. Соціальні процеси, які відбуваються в українському суспільстві сьогодні, а саме: вторгнення Російської федерації до нашої держави, загострення економічних, політичних, соціальних проблем – призводять до знецінення морально-етичних та загальнолюдських цінностей, що негативно впливає на процес соціалізації та розвитку молодого покоління.

Особливо вразливими до таких змін є старші підлітки, оскільки старший підлітковий вік є одним з найскладніших періодів розвитку людини, протікання якого характеризується внутрішніми труднощами (докорінною перебудовою раніше сформованих психологічних структур, гормональними процесами, перебудовою Я-концепції, зміною емоційного стану тощо); прагненням до незалежності та самостійного прийняття рішень, вибору лінії поведінки, але не усвідомленням наслідків власних вчинків, що в сукупності визначають особливості формування суїцидальної поведінки старших підлітків. При цьому в багатьох випадках самогубства старших підлітків – це «крик про допомогу» і суїциду можна було запобігти, вчасно застосувавши профілактичні заходи.

Проте, наявні в арсеналі фахівців соціальної галузі напрацьовані роками технології й методи не завжди допомагають вирішити проблеми, що з'являються в підлітковому середовищі. Складна ситуація в країні змушує науковців і соціальних фахівців вести пошук ефективних засобів профілактики

й подолання суїцидальної поведінки старших підлітків, зокрема використання потенціалу арт-терапевтичних засобів щодо підвищення ефективності такої профілактики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблема природи, сутності, причин і умов формування суїцидальної поведінки особистості, а також пошуку ефективних шляхів її профілактики нині є об'єктом досліджень багатьох учених у галузі психології, медицини, права, соціології, педагогіки, зокрема: В. Войтко [3], О. Лосієвської [9] та інших. У соціально-педагогічній літературі цьому аспекту приділяли увагу А. Габрієлян [4], В. Рибалка [11] та інші вчені.

Проблема профілактики суїцидальних тенденцій у підлітків була предметом наукових розвідок Т. Вашеки [2], О. Гук [4], І. Гринник [5], Т. Журавель [7].

Зміст та особливості здійснення соціально-педагогічної діяльності в установах різного типу розглядають А. Аносова [1], О. Безпалько [1], Т. Цюман [1]; соціально-педагогічної профілактичної діяльності з старшими підлітками, схильними до суїцидальної поведінки - Н. Краснова [8], Л. Марченко [8].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей соціально-педагогічної діяльності з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків арт-терапевтичними засобами в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати зміст та особливості соціально-педагогічної діяльності з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків арт-терапевтичними засобами в закладах загальної середньої освіти в закладах загальної середньої освіти, необхідно розглянути сутність ключових понять, зокрема «суїцидальна поведінка» й «соціально-педагогічна діяльність».

Аналіз нормативно-правових, довідникових джерел дозволив визначити поняття «суїцид» як цілеспрямоване позбавлення себе життя. Своєю чергою, В. Войтко [3] під суїцидальною поведінкою підлітків розуміє сукупність дій і вчинків, думок та мотивів, метою яких є навмисне позбавлення себе життя.

На основі аналізу джерельної бази з'ясовано, що задля попередження формування суїцидальної поведінки в старших підлітків (за Т. Журавель [7], старший підлітковий вік – це вік між 15 та 17 роками) необхідно виявити можливі причини та чинники виникнення в них бажання скоїти суїцид, появи проявів такої поведінки.

У визначеному контексті встановлено, що, на думку В. Войтко, суїциденти (тобто підлітки, схильні до самогубства, або ті, які вже здійснили спробу позбавлення себе життя) «найчастіше самі не розуміють істинних причин своїх вчинків і називають лише найближчі події чи суб'єктивно спотворені версії» [3, с. 16]. За результатами досліджень вченою класифіковано причини суїцидальних вчинків за групами: «особистісно-сімейні конфлікти; стан психічного та окремо фізичного здоров'я; конфлікти, пов'язані з антисоціальною поведінкою, й конфлікти в професійній чи навчальній сфері; матеріально побутові та інші мотиви» [3, с. 18].

Своєю чергою, Л. Димитрова та Г. Кіхтан основною причиною суїцидальних дій підлітків визначили соціально-психологічну дезадаптацію, а саме порушення спілкування з близькими, родиною. На думку вчених, суїцидальна поведінка є наслідком бажання особистості «змінити обставини життя: позбутися нестерпних переживань, травмуючих умов, викликати жалість і співчуття, досягти допомоги та участі, привернути увагу до своїх проблем» [6, с. 74]. Крім цього, така поведінка може «забарвлюватися почуттям помсти кривдникам» [6, с. 74].

Появу проявів суїцидальної поведінки в підлітковому віці можуть зумовлювати різні чинники. Так, за В. Рибалко, появу суїцидальних тенденцій у підлітків можуть зумовлювати такі соціально-психологічні фактори ризику, як: «серйозні проблеми в сім'ї, відвернення однолітків, смерть коханої або значущої людини, розрив стосунків з коханою людиною, міжособистісні конфлікти або втрата значущих відносин, проблеми з дисципліною або із законом, тиск, здійснюваний групою однолітків, тривале перебування в ролі жертви, розчарування успіхами або невдачі в навчанні, високі вимоги в закладі освіти до результатів навчальної діяльності, проблеми із працевлаштуванням і погане економічне становище, фінансові проблеми, небажана вагітність, аборт і його наслідки, зараження СНІД або хворобами, що передаються статевим шляхом, серйозні тілесні хвороби, надзвичайні зовнішні ситуації і катастрофи» [11, с. 5].

Таким чином, під «суїцидальною поведінкою старших підлітків» розуміємо появу та прояв у старших підлітків суїцидальних думок, намірів, погроз, висловлювань та замахів на своє життя. *Схильність старших підлітків до такої поведінки* зумовлена, з одного боку, особистісними переживаннями, проблемами у сімейному житті, міжособистісними конфліктами з оточенням, а, з іншого, – є результатом соціально-психологічної дезадаптації.

На основі проведеного аналізу джерельної бази з'ясовано, що основними складовими суїцидальної поведінки старших підлітків як динамічного процесу є:

I. *Етап суїцидальних тенденцій* (як «прямих або непрямих ознак, що свідчать про зниження цінності власного життя, утрату його змісту або небажання жити» [10]). Зазначені тенденції можуть виявлятися в думках, намірах, почуттях або погрозах. На цьому етапі здійснюється *превенція суїциду*, тобто «його запобігання на підставі знання психологічних або соціальних провісників» [10];

II. *Етап суїцидальних дій*, який починається, коли тенденції переходять у конкретні вчинки. Під *суїцидальною спробою* розуміється «свідоме прагнення позбавити себе життя, що з незалежних від людини обставин (своєчасне надання допомоги, успішна реанімація тощо) не було доведено до кінця» [10]. При цьому «самоушкодження, які безпосередньо не ведуть до самознищення, мають демонстративний характер і спрямовані на здійснення морального тиску з метою отримання певної вигоди, називаються *парасуїцидом*» [10].

III. *Етап постсуїцидальної кризи*, який продовжується від моменту здійснення суїцидальної спроби до повного зникнення суїцидальних тенденцій, що

іноді характеризуються циклічністю прояву. Цей етап охоплює стан психічної кризи суїцидента, ознаки якого (соматичні, психічні або психопатологічні) і їхня виразність можуть бути різними. На цьому етапі здійснюються поственція і вторинна превенція суїцидальної поведінки. *Поственція* є «системою мір, спрямованих на подолання психічної кризи та адресованих не лише суїциденту, але і його оточенню» [10]. *Вторинна превенція* полягає «в попередженні повторних суїцидальних спроб» [10].

Отже, проаналізовані причини виникнення та визначені складові суїцидальної поведінки старших підлітків необхідно враховувати при організації та здійсненні соціально-педагогічної діяльності з ними, зокрема щодо соціальної профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої освіти.

На основі аналізу наукових праць Т. Журавеля [7], Н. Краснової [8], Л.Харченко [8] соціально-педагогічну діяльність з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої освіти визначаємо як науково обґрунтовану систему цілеспрямованого впливу на особистість з метою виявлення, попередження проявів суїцидальної активності та усунення негативних наслідків такої поведінки підлітка, формування у нього системи стійких ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції, знань щодо можливостей і наслідків суїцидальних вчинків, сприяння їх успішній соціалізації та гармонійному розвитку.

Завданнями соціально-педагогічної діяльності з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків, за В.Рибалко, є «зміцнення соціальної захищеності старших підлітків; виявлення причин, що сприяють проявам суїцидальної поведінки; вдосконалення організації системи профілактичних заходів щодо попередження суїцидів; розвиток соціальної активності старших підлітків; залучення їх до участі у волонтерській, соціально-корисній діяльності» [11, с. 29]. Її метою, на думку О. Гука, є «створення в загальноосвітніх установах сприятливого соціально-психологічного клімату, що зміцнює психічне здоров'я учнів» [5, с. 82]. При цьому підтримуємо позицію вченого про те, що особливості соціально-педагогічної профілактичної роботи з підлітками, схильними до суїцидальної поведінки, полягають у необхідності застосування комплексного підходу та використання методів, форм і засобів, які спрямовуються на вчасне виявлення суїцидальних тенденцій у старших підлітків та їх попередження» [5, с. 52].

Висновок. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої освіти повинна бути систематичною, комплексною та спрямована на використання індивідуального підходу до кожного клієнта, що в свою чергу, сприятиме його успішній соціалізації та гармонійному розвитку.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка навчально-методичного забезпечення з профілактики суїцидальної поведінки старших підлітків у закладах загальної середньої освіти

Список використаних джерел:

1. Аносова А. В., Безпалько О. В., Цюман Т. П. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
2. Вашека Т. В. Програма профілактики суїцидальної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2005. Т. VII, Вип. 6. С. 57-64.
3. Войтко В. Характерні особливості суїциду та суїцидальної поведінки: навч.-метод. посіб. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 44 с.
4. Габрієлян А. Е. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків. *Шкільному психологу. Усе для роботи*: наук.-метод. журнал. 2019. №2 (122). С.2-7.
5. Гук О., Гринник І. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2021. N2 (188). С. 81-85.
6. Димитрова Л. М., Кіхтан Г. О. Причини та соціальні фактори суїцидальної поведінки підлітків. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2(14). С. 74-77.
7. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: навч. посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. 312 с.*
8. Краснова Н.П., Харченко Л.П. Методика роботи соціального педагога: навч. посібник для студентів пед. Університетів. Луганськ. 2001. Ч. 2. 102 с.
9. Лосієвська О. Г. До питання про суїцидальні тенденції у поведінці підлітків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки*: зб. наук. пр. СНУ ім. В. Даля за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем вищої освіти «Університет і регіон». Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. С. 20.
10. Профілактика суїцидальних тенденцій серед школярів. *Відділ освіти Глухівської міської ради*: веб-сайт. URL: <http://glukhiv-osvita.gov.ua/psykholohichna-sluzhba/psykholohichna-dopomoha/230-profilaktika-sujitsidalnikh-tendantsij-sered-uchniv> (дата звернення: 10.10.2021 р.).
11. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.

Білоцерківська О.М.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Васильєва М.П.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ДО ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства в учнів старших класів. Розкрито важливість приділення уваги формуванню відповідального батьківства старшокласників, зумовлену психо-віковими і сучасними особливостями учнів. Актуалізовано необхідність організації цілеспрямованої, комплексної, систематичної роботи різних фахівців у напрямі забезпечення ефективності соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства старшокласників. Розкрито потенційні можливості різних суб'єктів, в координації діяльності яких провідне місце належить соціальному педагогу закладу освіти. Зважаючи на його роль, з'ясовано нагальну потребу у забезпеченні підготовки майбутніх фахівців до розроблення і реалізації програми соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства старшокласників.

Ключові слова: відповідальне батьківство, старшокласник, формування, соціально-педагогічна діяльність, професійна підготовка, здобувач вищої освіти, соціальний педагог, програма.

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of professional training of future social workers for socio-pedagogical activities on the formation of responsible parenthood in high school students. The importance of paying attention to the formation of responsible parenting of high school students, determined by the psycho-age and modern characteristics of students, is revealed. The need to organize purposeful, complex, systematic work of various specialists in the direction of ensuring the effectiveness of socio-pedagogical activities on the formation of responsible parenting of high school students has been updated. The potential opportunities of various subjects are revealed, in the coordination of whose activities the leading place belongs to the social pedagogue of the educational institution. Taking into account his role, the urgent need to ensure the training of future specialists for the development and implementation of a program of socio-pedagogical activities on the formation of responsible parenthood of high school students has been identified.

Key words: responsible parenthood, high school student, formation, socio-

pedagogical activity, professional training, student of higher education, social pedagogue, program.

Актуальність проблеми. Суспільство стурбоване руйнацією у свідомості майбутнього покоління цінності сім'ї. Шлюб перестає бути необхідною умовою для подружніх стосунків, а народження дитини – метою існування сім'ї як соціального інституту. В Україні інститут сім'ї має давні і стійкі традиції, які переживають сьогодні ситуацію нестабільності і втрати пріоритетності. Втрата інституту сім'ї, крім інших негативних наслідків, спричинить важкі наслідки для батьківського ставлення до майбутніх дітей, їхнього виховання. Адже саме сім'я виступає першим і найголовнішим осередком виховання дитини. Саме тут закладаються основи моральності, яка виступає основою соціальності особистості.

У молодого покоління має формуватися усвідомлене батьківство як характеристика, котра забезпечуватиме стабільність інституту сім'ї, родинних стосунків, міжпоколінних відносини батьків і дітей.

Учні старших класів виступають таким контингентом, особливості якого зумовлено психо-віковими особливостями підліткового віку, а також особливостями провідної навчальної діяльності, тісно пов'язаної з вибором майбутньої професії, опануванням навичок самостійного прийняття рішень щодо подальшої життєдіяльності, дорослого життя. Усе це зумовлює розроблення програми супроводу в процесі формування в учнів відповідального батьківства, а також спеціальну підготовку суб'єктів, які мають бути залученими до цього процесу.

Мета статті – розкрити актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства в учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних суб'єктів реалізації соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства молоді є заклади освіти.

Соціально-педагогічну діяльність у закладах освіти, згідно зі статтею 22 Закону України «Про освіту» [1], здійснюють соціальні педагоги, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників. Окрім соціального педагога, певні аспекти формування відповідального батьківства учнівської молоді реалізують психолог, завуч з виховної роботи, класні керівники, вчителі. Залучаються медичні працівники, юристи, спеціалісти центрів соціальних служб, представники громадських організацій соціально-педагогічного спрямування тощо.

Аналіз соціально-педагогічної практики з формування відповідального батьківства здобувачів освіти старших класів свідчить, що застосовуються проведення бесід, диспутів, тренінгів, відеолекторіїв, написання творів-роздумів тощо. У тренінговій роботі з формування компонентів відповідального батьківства використовуються інтерактивні, ігрові методи, метод «рівний – рівному», арт-терапевтичні методи [4; 5].

Поширеними є тематичні виховні заходи за спільною участю батьків і

учнів; тематичні батьківські збори з елементами тренінгу (зокрема, «Типи сімейного виховання: переваги та загрози», «Труднощі і помилки у вихованні дитини» тощо); розробка пам'яток та методичних рекомендацій батькам (наприклад: щодо важливості сімейного виховання, норм законодавства щодо відповідальності батьків за виховання неповнолітніх дітей, тощо); інформаційних листків (наприклад: з переліком організацій, які задіяні у роботі з попередження жорстокого поводження та насильства над дітьми в сім'ї та в учнівському середовищі тощо).

Важливе значення у виховній роботі набуває формування культу Матері, поваги до жінки, розповсюдженими формами створення якого є вечори, свята, збори, оформлення стендів. Саме в цьому віці у старшокласників виникають стійкі симпатії до протилежної статі, які мають різні вираження. Тому важливим є приділення уваги формуванню шанобливого ставлення до представниць жіночої статі як майбутніх берегинь, матерів. У дівчат важливим є формування образу чоловіка-батька, вихователя дітей і помічника.

Зважаючи на випадки першого статевого досвіду, який все частіше відбувається у школярів у старших класах, важливим є приділення уваги відповідального ставлення за свою поведінку у стосунках. Оскільки частими причинами небажаної вагітності у школярів є елементарна неграмотність і відсутність усвідомлення наслідків безвідповідальності, важливими є просвітницькі лекторії на тему запобігання небажаної вагітності, наслідків ранніх абортів, а також хвороб, які передаються статевим шляхом, тощо. Залучаються до роботи лікарі-гінекологи, сімейні лікарі в напрямі збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я майбутніх батьків, зокрема проводяться бесіди «Стоп СНІД», «Дівочі посиденьки» тощо.

Формування компонентів відповідального батьківства відбувається через засвоєння змісту бесід медико-біологічного спрямування: формуванню репродуктивного здоров'я молоді, попередженню виникнення та розповсюдження хвороб, які передаються статевим шляхом, інформуванню учнівської молоді, яка є майбутніми батьками, про фізіологічні механізми запліднення, закономірності ембріонального розвитку, дітонародження, закономірності постембріонального розвитку. У шкільній програмі передбачено окремі теми з різних дисциплін, присвячені таким темам. Так знанням фізіологічних особливостей чоловічого та жіночого організмів, питанням особистої гігієни присвячені теми «Репродукція та розвиток організмів» (10 кл.), «Безпека і статева культура. Профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом» (11 кл.) приділяється під час вивчення предмету «Біологія і екологія». Правова підготовка ознайомлює школярів з основними положеннями сімейного права щодо порядку укладення шлюбу, забезпечує усвідомлення учнями необхідності його державної реєстрації, правових наслідків незареєстрованих шлюбів, засвоєння прав і обов'язків подружжя, особистісних і майнових відносин, пояснення таких державних актів, як позбавлення батьківських прав та усиновлення; ознайомлення з причинами, правовими основами та соціальними, економічними, психологічними і педагогічними наслідками розлучень, аліментними

зобов'язаннями; з окремими положеннями кримінальної відповідальності за ухилення від лікування венеричних захворювань, незаконні аборти, згвалтування, розбещення неповнолітніх та задоволення статевої пристрасті неприродними способами – тема «Сімейне право України» предмет «Правознавство» (11 кл.). З особливостями соціалізації в сім'ї, партнерськими стосунками в родині, трансформацією моделей сім'ї учні ознайомлюються в темі «Соціалізація особистості» – предмет «Громадянська освіта» (10 кл.); сімейні традиції, цінності, відносини між чоловіком і жінкою, кохання, відносини батьків і дітей розглядаються через зміст предмету «Українська література». Серед навчальних методів, зокрема, використовуються інтерактивні методи. Так, підручник «Правознавство» (автори Т. Філіпенко, В. Сутковий) містить практичне заняття «Шлюб неповнолітніх», яке складається з рольової гри «Сімейні справи», дискусії «Шлюб неповнолітніх: за чи проти», «акваріум» – групове обговорення практичних ситуацій.

У варіативній частині підготовки використовується факультативний курс для учнів 9-11 класів «Етика та психологія сімейного життя», головними завданнями якого є: підвищення відповідальності молоді перед шлюбом і сімейним життям; формування в юнаків та дівчат високого рівня етико-психологічної культури; підвищення соціальної престижності ролі батьківства та материнства; формування психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу; висвітлення питання щодо ведення домашнього господарства, організації бюджету сім'ї тощо [5].

У дослідженні О.Лемещенко [3] узагальнюється, що наразі існує позитивний досвід формування у молоді готовності усвідомленого батьківства із залученням громадських і державних організацій, зокрема розроблені методичні матеріали для Центрів соціальних служб для сімей, дітей та молоді, а саме «Матеріали до тренінгу «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади» (підготовка матеріалів та їх видання здійснено Християнським дитячим фондом у рамках проекту «Покращання якості соціальних послуг дітям і сім'ям у громаді» за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії); методичні матеріали для тренера «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини»; тренінговий курс із набуття батьківських навичок «Батьківство в радість» (розроблений Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Родина для дитини»).

Проведений аналіз навчально-методичного інструментарію формування відповідального батьківства учнів визначив традиційні форми, методи і засоби роботи з підлітками. Проте, сучасні підлітки значно відрізняються від своїх однолітків початку 2000-х років. Протягом останніх 10 років, особливо з поширенням коронавірусної хвороби, широкого розповсюдження набули дистанційні форми спілкування й навчання. Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя, що позначилося на соціально-психологічному портреті сучасних підлітків. Для вибору навчально-методичного інструментарію для роботи зі здобувачами щодо формування усвідомленого батьківства вважаємо за доцільне визначити й когнітивні особливості сучасного «покоління Z», тобто

дітей віком до 18 років, які необхідно враховувати при побудові педагогічної взаємодії.

Узагальнюючи наукові розробки, можна визначити основні характеристики сучасних підлітків, зумовлені цифровим середовищем: нетерплячість і зосередженість на короткострокових цілях; гіперактивність; кліпове мислення (здатність сприймати і переробляти інформацію лише невеликими порціями); переважання візуального каналу сприйняття інформації; залежність від Інтернету й соціальних мереж; орієнтація на індивідуалістичність й використання; чесність і відкритість у віртуальному спілкуванні; зниження концентрації уваги, якості пам'яті; краще розуміння техніки, ніж почуттів людей.

Ці відмінності вимагають пошуку нових форм і методів роботи з підлітками або модернізації традиційних із застосуванням цифрових технологій.

ураховуючи візуальність сприйняття інформації і наявність цифрових гаджетів у сучасних підлітків, доцільно використовувати в процесі формування усвідомленого батьківства фотографії, відео, презентації, особливо якщо вони зроблені самими підлітками. Зокрема необхідно розширювати використання методу фотовоїс, створення фотоколажів, відео, соціальної реклами, коміксів, плакатів і буклетів тощо.

Ресурси ігрової взаємодії (квести, цифрові вікторини, сюжетно-рольові ігри, профілактичні настільні ігри тощо) ще й досі не набули широкого розповсюдження в соціально-педагогічній практиці з формування усвідомленого батьківства учнів закладів професійно-технічної освіти. Враховуючи соціальну активність сучасних підлітків, стануть у нагоді волонтерські заходи, форму-театр, флешмоб тощо.

Отже, соціально-педагогічна діяльність щодо формування відповідального батьківства учнів старших класів – це напрям професійної діяльності цілої низки суб'єктів соціально-педагогічної діяльності (внутрішніх і зовнішніх), спрямований на підготовку здобувачів до виконання ролі батьків у сімейних відносинах. Ця діяльність має здійснюватися цілеспрямовано й системно із застосуванням навчально-методичного інструментарію, який відповідає соціально-психологічним особливостям сучасних учнів. В основі такої діяльності має бути розроблена програма. А дієвим суб'єктом з реалізації цієї програми, на якого покладено функцію координації різних суб'єктів, виступає соціальних педагог закладу загальної середньої освіти.

Професійна підготовка майбутнього фахівця в умовах закладу вищої представляє собою один з найважливіших і найоптимальніших шляхів забезпечення готовності належним чином виконувати передбачені суспільством професійні функції [1, с.11]. Освітня програма з підготовки такого фахівця має обов'язково включати курси, спрямовані на опанування засадами організації фахівцем соціально-педагогічної діяльності з формування у старшокласників відповідального батьківства. Це означає, що він не просто має бути обізнаним щодо питань відповідального батьківства взагалі, особливостей соціально-педагогічної діяльності з старшокласниками, що передбачено в програмі його

підготовки, а окрема увага має приділятися формуванню у здобувача – майбутнього соціального педагога здатності до проєктування, розроблення комплексної програми організації взаємодії з різними фахівцями у напрямі формування відповідального батьківства в учнів.

Методичне забезпечення розробленого курсу «Соціально-педагогічна діяльність з формування відповідального батьківства старшокласників» передбачало комплекс лекційних і семінарсько-практичних занять, у зміст яких було включено питання: відповідальне батьківство і його складники; напрями соціально-педагогічної діяльності з формування відповідального батьківства старшокласників; методи взаємодії з різними фахівцями з формування відповідального батьківства старшокласників; особливості комплексної програми спільної діяльності соціального педагога з фахівцями; методи роботи з старшокласниками тощо.

Позитивним моментом партнерської взаємодії є залучення студентів – майбутніх соціальних педагогів до волонтерських заходів. Волонтерська робота спонукає студента до активної взаємодії із соціальним середовищем, до становлення тривалих взаємин із представниками різних соціальних груп суспільства, що сприяє засвоєнню соціального досвіду [1, с.12]. Саме тому варто стимулювати ініціативу і активність здобувачів у самостійному пошуку шляхів удосконалення теоретичної основи здобутих знань на практиці.

Висновки. Необхідність і важливість реалізації координаційної функції соціального педагога закладу загальної середньої освіти в формуванні відповідального батьківства старшокласників зумовили розроблення теоретико-методичних основ цілеспрямованості підготовки майбутнього фахівця до соціально-педагогічної діяльності в цьому напрямі, а саме: створення спеціального навчального курсу, який передбачав би формування теоретичних знань, а також практичних умінь як комплексної здатності здобувача освіти-майбутнього соціального педагога до реалізації програми з використанням ефективних методів у роботі з різними суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на формування відповідального батьківства старшокласників. Подальшого дослідження потребує визначення і експериментальна перевірка комплексу заходів, які забезпечують реалізацію розробленого курсу.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М.П. Партнерська взаємодія у підготовці майбутніх соціальних педагогів. Підготовка майбутнього соціального педагога на засадах партнерства: матер. наук.-практ. конфер. (Харків, 27 листопада 2015 р.). Х.: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2015. С. 11-12.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Лемещенко О.Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників готовності до усвідомленого батьківства: дис. канд. псих. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 224 с.

4. Психологічна служба системи освіти: досвід формування репродуктивного здоров'я молоді /авт.кол. за ред. І.І. Цушка. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. URL: <http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/programi/file53.pdf>

5. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді: навчально-методичний посібник/ за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. О.А.Удода. Суми : Сумський державний університет, 2014. 198 с.

6. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Гончар Л.В., Кравченко Т.В., Мачуська І.М., Павицька К.М., Хижняк А.В. ; за заг. ред. Гончар Л.В. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/704829/3/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A1_%D0%9C%D0%95%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%A6_%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%99_%D0%A3_%D0%94_%D0%A2%D0%95%D0%99_\(1\)_2016_12_13_15_26_48_272.PDF](https://lib.iitta.gov.ua/704829/3/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A1_%D0%9C%D0%95%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%A6_%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%99_%D0%A3_%D0%94_%D0%A2%D0%95%D0%99_(1)_2016_12_13_15_26_48_272.PDF)

Білько О.П

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Криворізького державного педагогічного університету

Шимко І.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Аналіз понять соціальна та педагогічна компетентність працівників закладів освіти. Узагальнено результати експериментального дослідження застосування програми формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Доведено доцільність реалізації даної програми в закладах освіти.

Ключові слова: психологічна служба, соціальні педагоги, психологи, «компетентність».

In this article we have deal with the issue of formation of socio-pedagogical competence of employees of psychological services in educational institutions. Here we have the Analysis of the concepts of social and pedagogical competence of employees of educational institutions. The results of an experimental study of the application of the program for the formation of socio-pedagogical competence of

employees of psychological services are summarized. The feasibility of implementing this program in educational institutions has been proven.

Key words: *psychological service, social pedagogues, psychologists, "competence".*

Постановка проблеми. Процеси, що зараз відбуваються в Україні (військові конфлікти, внутрішнє переміщення осіб, трудова міграція тощо) ставлять перед нашою державною серйозні завдання, одним з яких є підготовка високопрофесійних конкурентоспроможних фахівців, на яких є найбільше соціальне замовлення.

Соціально-педагогічна робота в різних соціальних організаціях та установах, територіальних громадах набуває все більшого значення як невід'ємна складова соціальної роботи. Мета такої діяльності полягає в забезпеченні соціально-педагогічного, психологічного супроводу особистості, зокрема дитини та її сім'ї, де кожен із клієнтів має право на увагу з боку соціального педагога у вигляді консультування, надання психологічної допомоги, координації у діях клієнта при вирішенні певних задач тощо.

Таким чином, заклад освіти являється тим осередком, у якому має бути впроваджена соціально-педагогічна діяльність на професійному рівні, а відповідно для цього потрібно постійно підвищувати професійну компетентність фахівців психологічної служби закладів освіти.

Аналіз досліджень. Варто зазначити, що соціально-педагогічна робота все більше набирає значущості на усіх рівнях – від локального до глобалізаційного. Професійні фахівці соціально-педагогічної сфери є тим вирішальним стратегічним ресурсом, який здатний змінити складну ситуацію. Про це свідчить ціла низка досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з проблеми професійної підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів, серед них: М. Баркер, О. Безпалько, М. Доел, Р. Вайнола, О. Караман, О. Карпенко, А. Капська, І. Козубовська, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Поліщук, Л. Романовська, Ю. Рябова, І. Савельчук, Р. Сарри, Т. Семигіна, Є. Холостова, А. Фішер та інші.

Теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності є предметом дослідження таких науковців як: О. Безпалько, О. Будник, Р. Вайнола, Г. Васянович, І. Зверєва, А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Поліщук, Т. Семигіна, З. Шевців.

Особливості формування соціальної компетентності педагогічних працівників досліджували М. Докторович, Л. Лепіхова, І. Зарубінська, В. Ляшенко, О. Московчук, Л. Сохань, О. Субіна, В. Поліщук та інші.

Займалися питанням визначення ролі педагогічної компетентності фахівців такі науковці як: Н. Арістова, Н. Бібік, І. Зязюн, І. Костікова, А. Маркова, Л. Мартинюк, О. Овчарук, С. Сисоева та інші.

Метою статті є теоретично обґрунтувати та практично перевірити технологію формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Психологічна служба – це особливий підрозділ в структурі закладу освіти, мета якого полягає у забезпеченні

своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти [3].

Психологічна служба у системі освіти України, за визначенням В. Панок, має являти собою не сукупність окремих регіональних (районних, міських) служб чи сервісних установ або, навіть окремих фахівців, які складають лише формальну єдність, вона має представляти собою єдину галузеву систему психологічного супроводу і соціально-педагогічного забезпечення освітнього процесу, процесів розвитку і соціальної адаптації всіх учасників освітнього процесу. Також на психологічну службу покладається функція забезпечення ефективними засобами діагностики проблемних сфер і технологій розвитку сучасної особистості [2].

У навчально-методичному посібнику «Психолог у закладі дошкільної освіти» (М. Олійник) знаходимо таке визначення психологічної служби в системі освіти – це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби [4, с. 4].

Основними працівниками психологічної служби в системі освіти є практичний психолог і соціальний педагог, які безпосередньо здійснюють супровід закладу освіти. Завдяки тому, що заклади вищої освіти забезпечують підготовку студентів за означеними професіями, в Україні щороку збільшується кількість працівників з фаховою освітою.

За останні 10-15 років поняття «компетентність» увійшло в ужиток не лише науковців, але й пересічних громадян. Відбулася заміна поняття «знання – уміння – навички» на поняття «компетентність». Цьому є декілька пояснень.

Перш за все, «компетентнісний підхід», «компетентність» є тими поняттями, що потрапили до нас із європейської освітньої системи ще з часів стратегічного рішення України про розвиток вітчизняної освіти у відповідності до вимог Європейського Союзу. На сьогодні існує велика кількість наукових досліджень з проблеми формування та розвитку компетентностей фахівців, особливостей впровадження компетентнісного підходу в освіті тощо.

Досліджуючи поняття компетентність, можна зазначити, що це інтегрована якість особистості, здатність продуктивно виконувати діяльність у певних соціально-значущих сферах, на основі здобутих знань, навичок, умінь, цінностей та досвіду.

Особливу роль у працівників освіти, має розвиток соціальної педагогічної компетентності педагога. Якщо аналізувати поняття соціальної компетентності, то вона передбачає наявність у педагога таких здібностей: вміння визначати власне місце в суспільному житті, ефективно виконувати різні соціальні ролі та функції в колективі; вміння застосовувати сучасні технології конструктивного розв'язання конфліктів та трансформації, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх

виконання; уміння проєктувати життєві стратегії з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп; вміння визначати мету ефективної комунікації, застосовувати ефективні способи спілкування, здатність педагога до емпатії.

Грунтовний аналіз сутності педагогічної компетентності майбутнього педагога зроблено у праці С. Лісової. Науковець приходить до думки, що потрібно розрізняти підготовку педагогічних кадрів та їхню педагогічну компетентність. Перше поняття відображає процес володіння знаннями й навичками, а друге – результат цього процесу, тобто якісну характеристику [1].

Таким чином, можна зазначити, що педагогічна компетентність є поняттям динамічним, багатогранним та неоднозначним. Її зміст змінюється у відповідності до процесів, що відбуваються в суспільстві в цілому та в освіті зокрема.

На основі теоретичного аналізу наукових праць з проблеми соціальної та педагогічної компетентностей спробуємо дати визначення поняттю «соціально-педагогічна компетентність». Отже, розуміючи, що компетентність є особистісною характеристикою, вважаємо соціально-педагогічну компетентність такою якістю особистості фахівця, яка забезпечує йому здатність до ефективного здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Досліджуючи технології формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб в системі освіти дослідно-експериментальна робота планувалася в двох групах, експериментальна та контрольна.

Експериментальну групу становили працівники психологічних служб означених закладів освіти:

- 1) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Борисфен» Дніпропетровської обласної ради;
- 2) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Синергія» Дніпропетровської обласної ради;
- 3) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Сокіл» Дніпропетровської обласної ради.

Для контрольної групи ми обрали працівників психологічних служб інших закладів, зокрема:

- 1) Комунальний заклад освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді»;
- 2) Криворізький державний педагогічний університет;
- 3) Криворізька педагогічна гімназія.

Всього в дослідній роботі взяло участь 58 педагогів, 28 в контрольній групі та 30 в експериментальній.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2021 – 2022 навчального року.

Перед початком дослідження для максимальної об'єктивності в роботі визначили рівні, критерії та показники сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти.

Визначаючи рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб, ми виходили з того положення, що

соціальний педагог і практичний психолог як особи з вищою педагогічною освітою апріорі не можуть мати низький рівень сформованості означеної компетентності. Вони здобули освіту, проходили різні види практичної підготовки, а значить мають як мінімум середній рівень розвитку соціально-педагогічної компетентності. Отже, пропонуємо взяти за основу такі рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності:

- високий;
- достатній;
- середній.

Для перевірки висхідного (початкового) рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти ми дібрали відповідні критерії, а саме: професійно-орієнтований, комунікативно-діяльнісний, духовно-естетичний, рефлексійно-естетичний.

Наступним кроком в нашій роботі стало констатування наявного рівня соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Були обрані діагностичні методики.

1. Тест-опитувальник мотивації досягнення (А. Мехрабіан, модифікація Магомет-Емінова).

2. Тест «Визначення рівня комунікативності» (за В. Ряховським).

3. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Хол).

4. Анкета-опитувальник педагогічного колективу (авторська розробка).

Такий опитувальник в умовах дистанційної освіти є заміником методу спостереження, а також дає змогу виявити певні професійні а особистісні якості працівників психологічних служб. Складається з 20 питань, відповіді на які можуть дати уявлення про організацію діяльності психологічної служби закладу та про безпосередньо її працівників.

За результатами констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, в експериментальній та контрольній групах ми отримали майже однакові показники сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Так, з'ясовано, що три з чотирьох критеріїв мають середній рівень сформованості в обох групах. Це можна пояснити декількома факторами. Перш за все, переважна більшість наших респондентів – працівники з досвідом професійної діяльності до 10 років. Тому, можливо, середній рівень соціально-педагогічної компетентності пояснюється браком досвіду. Крім того, освітня система останніми роками перебуває в постійних реформаційних процесах, що також негативно впливає на професійну діяльність – треба змінювати професійні звички відповідно до вимог МОН України. Ще однією причиною середнього рівня можна назвати низьку оплату праці педагогічних працівників та разом з тим високу моральну відповідальність за професійну діяльність., адже переважна більшість клієнтів психологічної служби – це діти, зокрема такі, що потребують соціально-педагогічної, психологічної підтримки.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідної роботи дав змогу визначити основні напрями роботи, які варто впровадити серед соціальних

педагогів та практичних психологів задля підвищення рівня сформованості їх соціально-педагогічної компетентності.

Враховуючи отриманні результати дослідження нами була розроблена програма формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Програма включала в себе різноманітні форми роботи, а саме: методичний семінар, круглий стіл, тренінг, конференції, психологічний майстер клас та віртуальну екскурсію. Також в рамках розробленої програми учасникам рекомендувалося пройти онлайн курси на освітній платформі «Прометеус».

По закінченню апробації програми було проведено повторні контрольні діагностики в обох групах, за результатами стало очевидним, що результати позитивні, а значить програма формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб виявилася ефективною.

Так, за професійно-орієнтованим критерієм динаміка експериментальної групи виявилася такою: динаміка високого рівня +4%, достатнього рівня +15%, середнього +19%. Варто зазначити, що в контрольній групі результати останнього етапу дослідження також позитивні. Це є свідченням того, що педагогічний працівник у своїй професійній діяльності постійно розвивається. Звісно, результати контрольної групи нижчі у порівнянні з експериментальною групою, що ще раз підкреслює необхідність організації та проведення систематичної роботи з підвищення соціально-педагогічної компетентності педагогічних працівників, зокрема й працівників соціально-психологічних служб закладів освіти.

Наступним є результати комунікативно-діяльнісного критерію. Повторна перевірка якого дала змогу виявити таку динаміку: високий рівень – +10%, достатній рівень – +11%, середній рівень – +21%. У контрольній групі результати виявилися такими: високий рівень – +3%, достатній рівень – +8%, середній рівень – +11%. Тож, констатуємо, що комунікативно-діяльнісний критерій соціально-педагогічної компетентності має позитивну динаміку відносно високого та достатнього рівнів в обох групах, а рівень середній – динаміку в бік зменшення, що є також позитивною.

Результати перевірки рівнів сформованості духовно-естетичного критерію експериментальної групи засвідчили таке: високий рівень – +12%, достатній рівень – +8%, середній рівень – - 20%. Результати контрольної групи: високий рівень – +4%, достатній – +2%, середній – -6%.

Останнім критерієм, за яким визначалася динаміка сформованості рівнів соціально-педагогічної компетентності, був рефлексійно-аналітичний. Ми перевіряли здатність педагогічних працівників адекватно реагувати на критику, бути самокритичними, а також здатність до аналітичного підходу в розв'язанні професійних задач. Отже, динаміка в експериментальній групі така: високий рівень – +11%, достатній рівень – +5, середній рівень – - 16%.

Результати контрольної групи виявилися такими: високий рівень – +2%, достатній – +3%, середній – -5%. Як і в попередніх критеріях, тут ми виявили позитивну динаміку за високим та достатнім рівнем. Середній рівень передбачувано знизився як в експериментальній, так і в контрольній групі.

Встановлено, що програма формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби є ефективною. Динаміка рівнів сформованості критеріїв означеної компетентності виявилася позитивною відносно високого та достатнього рівнів, та такою, що знижувалася – відносно середнього рівня.

Висновок. Актуальність обраної теми підтверджується низкою факторів, зокрема: означена проблема недостатньо розроблена; складні соціально-економічні обставини спричиняють погіршення рівня життя людей, а відповідно збільшується кількість дітей, які потребують соціально-педагогічного та психологічного захисту; педагогічні працівники мають систематично підвищувати свою професійну майстерність, ключові та спеціальні компетентності. Тож, серед завдань дослідження було створення програми заходів з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб.

За результатами апробації програми в обох групах, контрольній та експериментальній, результати виявилися позитивними. В експериментальній групі значно збільшився відсоток учасників експерименту, у яких рівень сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності з середнього зріс до достатнього. Це ще раз доводить ефективність апробованої програми заходів для педагогів.

На основі аналізу отриманих результатів були розроблені методичні рекомендації працівникам психологічних служб щодо підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності, зокрема:

- варто ще на етапі профорієнтації в школі обирати професію за покликом серця;
- треба постійно займатися самоосвітою для того, щоб не втрачати професіоналізму;
- моніторинг змін в національному законодавстві стосовно освіти, захисту прав і свобод дітей, соціального захисту осіб з пільгами тощо;
- особистісно орієнтований підхід до кожного здобувача освіти;
- впровадження комплексного підходу до розв'язання складних професійних задач.

Таким чином, доведено ефективність програми заходів щодо підвищення соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані в практиці роботи психологічних служб закладів освіти та інших соціальних служб.

Список використаних джерел:

1. Лісова С.В. Узагальнення та систематизація педагогічних знань у процесі професійної підготовки майбутніх учителів технологій. Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 11. Том 1 / упоряд. О.Б. Петренко; ред. кол. : Н.М. Коляда, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне : РДГУ, 2020. С. 36–44.

2. Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні. *Вісник Харківського*

національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2018. Вип. 58. С. 8-24

3. Положення про психологічну службу в системі освіти України від 22 травня 2018 року №509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

4. Психолог у закладі дошкільної освіти (курс лекцій для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта»). Навчально-методичний посібник. Чернівці, 2020. 152 с.

Бондарєва Ю.Л.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Гончаренко О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЗАСОБАМИ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Вивчення проблеми влаштування осиротілих дітей яскраво демонструє, що саме сімейне виховання виступає пріоритетною формою в процесі соціалізації зазначеної категорії дітей. Адже діти, над якими немає можливості встановити опіку або направити їх на усиновлення опиняються у державних закладах опіки (будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати). Вихованці таких установ відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях, станом свого здоров'я, розвитком інтелекту й особистості в цілому, що підтверджено спеціальними психологічними дослідженнями.

І хоча функціонування дитячих будинків сімейного типу в нашій країні є відносно новою формою сімейного виховання, автори виокремлюють наступні фактори, що обумовили розвиток саме цієї форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки: визначення в Україні державних пріоритетів сімейного влаштування і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; необхідність забезпечення права кожної дитини на виховання в родині; соціальні потреби гуманістичного виховання підростаючого покоління; необхідність забезпечення оптимальних умов для життєдіяльності дитини у випадку позбавлення батьківської опіки і сімейного оточення [1, с. 26].

У нашому дослідженні ми розглядаємо ДБСТ як соціально-виховний інститут, в соціокультурному просторі якого відбувається його багатогранна життєдіяльність: формуються соціальний статус дитини, її права та обов'язки; закладається підґрунтя для становлення світогляду та переконань вихованців, їхні ціннісні орієнтації, морально-етичних ідеалів, естетичного смаку, уподобань, соціальної поведінки, трудових навичок тощо. Спираючись на дослідження Т. Черніговець, під соціокультурним середовищем ДБСТ будемо

розуміти сукупність чинників (традиції, звичаї, свята, духовні цінності, орієнтації, знання, моральні норми, спілкування, побут, дозвілля), які забезпечують культуротворчу життєдіяльність даної форми сімейної виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

Характерною ознакою функціонування ДБСТ є те, що батьки-вихователі не можуть чітко розмежовувати своє особисте і професійне життя, свій робочий і вільний час. Поєднання означених сфер дає плідні результати і виступає запорукою ефективного виховного впливу на дітей. Разом з цим важливо підкреслити, що самі батьки-вихователі не розглядають власне життя у ДБСТ як професійний обов'язок, а дітей – як об'єкт професійного виховного впливу. Досвід показує, що дитячий будинок сімейного типу є для них передовсім сім'єю, де вони відчують себе батьками для всіх дітей, не розділяючи їх на рідних і прийомних. Сім'я, родинні стосунки мають велике значення у житті батьків-вихователів [4, с. 97].

При цьому кожна родина живе своїм життям. Батьки-вихователі разом зі своїми дітьми й вихованцями планують і витрачають сімейний бюджет. Вони спільно вирішують питання проведення сімейного дозвілля, куди поїхати, задовольняють свої дозвіллі і соціокультурні потреби. Усе це створює свою унікальну родинну атмосферу затишку і комфорту в ДБСТ. Діти відвідують звичайні школи, дитячі садки, заклади охорони здоров'я і заклади позашкільної освіти, отримують додаткову освіту тощо. Перебування у ДБСТ допомагає дітям, які з різних причин не можуть проживати у власних сім'ях, отримати родинне тепло, батьківську любов, сімейний затишок, а головне – сім'ю.

Відповідно до Положення про дитячий будинок сімейного типу [2] на батьків-вихователів покладається цілий перелік обов'язків (забезпечення побутових й гігієнічних умов проживання і харчування дітей, організація режиму їх життєдіяльності, контроль за станом здоров'я та ін.), з-поміж яких варто наголосити на таких, як виявлення і розвиток творчих здібностей дітей (сприяння навчанню у музичній чи художній школі), організація відпочинку і дозвілля. Таким чином, даний соціально-виховний інститут перетворюється на справжній осередок соціокультурного життя, відпочинку та сімейного дозвілля.

У контексті зазначеного, сімейне дозвілля виступає психолого-педагогічною системою, що забезпечує реалізацію соціальних функцій дитячого будинку сімейного типу (пізнавальну, виховну, соціалізацій, інкультурацій, комунікативну, розважальну, гедоністичну, розвивальну), дозвіллевих інтересів і потреб усіх його членів, психологічну готовність до соціальної життєдіяльності, корекцію відхилень у поведінці вихованців, формування позитивного сімейного мікроклімату, здорового способу життя, «Я-образу», належної особистої культури, діяльнісного і творчого типів особистості, які характеризуються пролонгованою організацією часу, співвіднесеного із змістом життя.

Сімейне дозвілля виступає соціокультурним механізмом адаптації дітей до умов проживання в сімейному середовищі ДБСТ. Науковці виділяють наступні критерії успішності цього процесу: усвідомлення, прийняття і виконання вихованцями ДБСТ норм колективного життя; узгодженість

особистісного і сімейного у системі життєдіяльності членів ДБСТ; самоконтроль поведінки, протистояння негативному впливу, адекватне ставлення до виховного впливу; гармонізація взаємин дорослих і дітей та їхня активна участь у житті ДБСТ; задоволення вихованців своїм соціальним статусом; розвинуті побутові, трудові, комунікативні та соціальні вміння й навички; особиста культура та соціальна активність дітей.

Сімейне дозвілля виконує ряд специфічних функцій, найважливіші з яких мають позитивний соціально-виховний вплив на вихованців ДБСТ: комунікативна (багатоаспектність сімейного спілкування на дозвіллі, спільне проведення вільного часу усіх членів ДБСТ); ціннісно-орієнтаційна (розвиток у вихованців моральних норм, зразків поведінки, культурних цінностей, сімейних традицій, які формуються батьками-вихователями засобами сімейного дозвілля); виховна (ефективність визначається відповідним використанням вільного часу, розвитком культури дозвілля, правильним застосуванням дозвіллєвих форм і засобів); рекреаційна (відновлення фізичних, розумових та психічних сил кожного члена ДБСТ).

Формування соціокультурного середовища ДБСТ відбувається шляхом використання різних видів сімейного дозвілля, зокрема: пізнавального (сімейні вікторини, обговорення прочитаних книг, формування домашньої бібліотеки, колекціонування); розважального (ігри і розваги у дворі / на природі, конкурси, квести); творчого (флористика, вишивка, ліплення, малювання, вироби з соломки, святкові подарунки, віршування, музикування, інсценізація казок); соціально-культурного (виставки творчих робіт дітей, участь у благодійних заходах, спільні культурно-мистецькі проєкти з іншими ДБСТ, участь дітей у концертах); фізично-оздоровчого (спортивні свята і змагання, туристичні походи, рухливі ігри, відпочинок на природі); святкового (сімейні свята, дні народження, іменини, державні та релігійні свята); побутового (садівництво, шиття, в'язання, збирання грибів і лікарських рослин, риболовля, праця на присадибній ділянці, колективне прибирання приміщення, догляд за домашніми тваринами).

Список використаних джерел:

1. Пеша І.В. Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2000. 20 с.
2. Положення про дитячий будинок сімейного типу: постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>
3. Черніговець Т. Дозвілля як чинник формування культурного простору в дитячих будинках сімейного типу. *Освіта регіону: український науковий журнал*. 2013. №3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/contents/22>
4. Черновалюк Ю.Ю. Права та обов'язки батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу з виховання дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. №33. С. 96-98.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ

У статті розкрито сутність використання інноваційних освітніх технологій та методів навчання, які впроваджуються в інклюзивне середовище. Проаналізовано віртуальну реальність, як ефективну технологію навчання, що дозволяє розширити свої знання через візуалізацію. Описано сторітелінг, як метод донесення інформації до аудиторії шляхом розповідання смішних, зворушливих або повчальних історій з реальними або вигаданими персонажами через екран пристрою.

Ключові слова: *віртуальна реальність, діти з особливими освітніми потребами, інноваційні методи, інноваційні технології, соціальне виховання, сторітелінг.*

The article reveals the essence of the use of innovative educational technologies and teaching methods, which are introduced in an inclusive environment. Virtual reality is analyzed as an effective learning technology that allows you to expand your knowledge through visualization. Storytelling is described as a method of conveying information to an audience by telling funny, touching or educational stories with real or fictional characters through a device screen.

Keywords: *virtual reality, children with special educational needs, innovative methods, innovative technologies, social education, storytelling.*

Постановка проблеми. Соціальне виховання дітей є одним з найважливіших факторів стабілізації суспільства. Навчальний заклад, як один із соціальних інститутів, має забезпечувати освітній процес в умовах сьогодення для усіх учнів. Дистанційне навчання, широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, методів та інтерактивних мультимедіа, спрощений доступ до глобальних мереж, зокрема, Інтернет, можливість вільно користуватись ПК та гаджетами відкриває для дітей з особливими потребами недоступний раніше світ, зменшуючи рівень соціальної інклюзії. Дослідивши актуальні інновації у викладанні онлайн, можна створити ефективний навчальний простір для всіх учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес займаються провідні педагоги: К. Бондарева, Л. Буркова, Р. Гуревич, І. Дичківська, М. Єменко, І. Зязюн, О. Іонова, О. Козлова, Г. Лаврентьева, Л. Макрідіна, В. Паламарчук, А. Підласий, І. Підласий, С. Сисоєва, Є. Чернихович. Вивченням інноваційних технологій для дітей з особливими освітніми потребами займаються педагогині: А. Веремчук, О. Хом'як, А. Колупаєва, О. Нагорна, Ю. Колесниченко

Метою даної статті є: дослідження інноваційних технологій та методів навчання особливих дітей в умовах сьогодення.

Мета розкриває низку завдань:

1. Систематизувати поняття «інноваційні технології» та «інноваційні методи» навчання.

2. Проаналізувати сучасні технології та методи навчання, які використовуються в дистанційній формі.

3. Виявити ефективність інноваційних технологій та методів навчання для дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Історично, навчальні заклади виступають традиційним суб'єктом суспільних відносин, педагогічного процесу, соціокультурним феноменом і цілісною виховною організацією, що акумулює і активно використовує основні механізми соціалізації особистості. Події останніх років спонукають державу до модернізації та адаптації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Проводити уроки віддалено, пояснювати новий матеріал через екран й допомогти в момент виникнення проблеми та ефективно співпрацювати з учнями – складна справа, як для вчителя, так і для кожного учня. Взаємодія всіх учасників освітнього процесу — один з найважливіших факторів успішного функціонування будь-якої шкільної спільноти, тому окремої уваги потребують учні з особливими освітніми потребами.

У наказі Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 “Про затвердження Положення про дистанційне навчання”, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. за № 703/23235, дистанційне навчання — це індивідуальний процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних засад [6]. Для того, щоб організувати якісне навчання в умовах пандемії та воєнного стану з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати учнів, слід опанувати інноваційні технології та методи.

Як зазначає дослідниця І. Дичківська, специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях [4, с. 9].

Якщо ретельно дослідити інноваційні технології, то можна виокремити декілька визначень:

- систематичне і послідовне практичне втілення заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу; проєкт певної педагогічної системи, реалізованої на практиці (В.П. Безпалько);
- галузь знань, що охоплює сферу практичних взаємодій учня та вчителя у будь-яких різновидах діяльності, зорганізованих на засадах чіткого цілепокладання, систематизації, алгоритмізації прийомів навчання (В.І. Загвязинський);

- системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, що їх використовують для досягнення педагогічної мети (М.В. Кларін);
- технологічно розроблена навчальна система; система методів та прийомів професійної роботи вчителя; методика та окремі методи виховання (П.І. Підкасистий);
- частина педагогічної науки, що вивчає і розробляє мету, зміст та методи навчання, а також проєктує педагогічні процеси; опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих цілей навчання; здійснення педагогічного процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і педагогічних засобів; технологія окремої частини навчально-виховного процесу (Г.К. Селевко);
- послідовна взаємозалежна система дій педагога, спрямована на розв'язання педагогічних завдань; планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу (В.А. Сластьонін) [2].

Зокрема, у викладанні онлайн для дітей з особливими освітніми потребами краще використовувати мультимедійні технології, які пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. ІКТ в спеціальній та інклюзивній освіті можна використовувати в якості компенсаторного, комунікаційного та дидактичного засобу [1]. До таких технологій відноситься віртуальна реальність – це світ, який насправді не існує, створений за допомогою технічних засобів, штучно, який передається людині через її відчуття: зір, слух, дотик та інші. Віртуальна реальність імітує як вплив, так і реакції на вплив. Для створення переконливого комплексу відчуттів реальності, комп'ютерний синтез властивостей і реакцій віртуальної реальності проводиться у реальному часі. За допомогою систем та інструментів віртуальної реальності учень, занурюючись в неї, може здійснювати ті ж дії, що і в реальному житті, взаємодіяти з навколишнім світом [3]. Технології віртуальної реальності дозволяють відобразити те, що важко побачити чи навіть неможливо, включаючи подорожі по різних країнах світу, відвідування музеїв і навіть виверження вулкану, все це вчитель може демонструвати учням через екран. Така візуалізація краще допомагає запам'ятовувати матеріал для дітей, особливо з освітніми потребами. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, як принципово новий навчальний засіб електронна книга відкрила можливості «читати», аналізувати «живі» озвучені сторінки, які варто використовувати у своїй роботі вчителям, асистентам та батькам.

У поєднанні з технологіями доречно використовувати й методи навчання – це методи, що передбачають зростання ролі учня в навчальному процесі, зміщення центру навчального процесу від вчителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального

навчального процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ.

О. Пометун зауважує, що «інновація означає перетворення, новизну, трансформацію; нововведення передбачає залучення чогось справді нового. Це передбачає входження нового в мету й зміст уроку, використання сучасних методів і форм навчання й виховання, створення колективної роботи педагога й учня, поширення нових поглядів на навчання й на весь освітній процес у цілому. Інновації самі не народжуються, вони виникають як результат наукових пошуків, спроб, досліджень, передового педагогічного досвіду та експериментів» [5].

До інноваційних методів, які варто використовувати у навчанні дітей з особливими потребами відносяться:

- різноманітні інтегровані методи, які включають особливі принципи побудови занять: заняття-аукціон, заняття-лабіринт, заняття-подорож, заняття-ділова зустріч, заняття навчальна-конференція, заняття-експедиція, заняття-виставка, заняття-інсценування, заняття-експеримент. Незвичайний формат сприяє активності всіх учнів на онлайн-уроці;
- проєктно-дослідницький метод. Парі або групі учнів дають комплекс завдань чи проблемне питання, визначений час і, можливо, додаткове оснащення для виконання. Метод спрямований на розвиток пошукових, аналітичних якостей учнів, а також навичок командної роботи;
- нові форми роботи з інформацією: складання ментальних карт, відеооглядів, сторітелінг, скрайбінг, портфоліо;
- заняття на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Такий метод включає роботу з додатками, комп'ютерними програмами, віртуальними словниками, інтерактивними картами та іншими ресурсами.

З поміж наведених методів у навчанні особливих дітей, сторітелінг, що передбачає вплив розповідями та передачею необхідної інформації вчителем з метою активізації на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Ця методика була розроблена та успішно випробувана на особистому досвіді Девідом Армстронгом, головою міжнародної компанії Armstrong International [7].

Учням краще слухати історії, ніж просто прочитані тексти чи визначення, тому що вони легше сприймаються (задіяна не лише раціональна сторона сприйняття інформації, а й образна). Отже, реалізується принцип доступності навчання. Використання такої методики дає можливість описати свої вчинки та почуття, проаналізувати власні дії, оцінити наслідки та зробити висновки на майбутнє.

Висновки та подальші перспективи. Сучасні реалії України засвідчують зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, які потребують своєчасної допомоги, як онлайн/офлайн упродовж освітнього процесу. В результаті, інклюзивна освіта набирає усе більшої актуальності. Дослідивши наведені технології та методи організації педагогічної діяльності в рамках інклюзивної освіти, можна стверджувати, що саме інновації у дистанційній роботі, в першу чергу допомагають особливим дітям розкритися,

адаптуватися та забезпечити особистісний розвиток і соціальне виховання. Надалі ми плануємо розробити власну методику проведення уроків в інклюзивних класах у дистанційній формі, застосовуючи вище зазначені інноваційні технології та методи навчання.

Список використаних джерел:

1. *ICT for inclusion: reaching more students more effectively*. URL [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214675.>, 2006. 160 p.
2. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В. (2017) *Інноваційні технології навчання*: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів. К. : НТУ.
3. *Використання мультимедійних технологій віртуальної реальності для створення навчальних та науково-дослідних систем*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/13691/1/vikoristannya_multimedijni_h_tehnologij_vrtualno_realnost_dlya_stvorenniya_navchalnih_ta_naukovo_doslidni.pdf.
4. Дичківська І.М. (2004) *Інноваційні педагогічні технології*: Навчальний посібник. К.: Академ.видав.
5. Пометун, О. І. & Пироженко, Л. В. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. Київ: А.С.К.
6. *Про затвердження Положення про дистанційне навчання* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
7. *Сторітелінг як метод навчання* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.creativeschool.com.ua/blog/storitelling-yak-metod-navchannya/>

Буйницька М.М.

аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Української інженерно-педагогічної академії

ЗМІНА ВЕКТОРУ МЕТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПРАВОВОЇ ГАЛУЗІ

Сучасні виклики, зумовлені військовою агресією проти нашої держави; зміни в нашому суспільстві, які розпочалися і тривають у відповідь на зміни в інформаційному просторі сучасної реальності, спричинили необхідність перебудови освітньої галузі, особливо системи вищої освіти, починаючи з мети підготовки майбутнього фахівця.

Саме цілепокладання, визначення мети у будь-якому процесі, впливає на визначення компонентів усього ланцюгу його взаємоузгоджених компонентів: з'ясування нового змісту і тих змін, які необхідно внести в існуючий зміст, і

відповідні форми його реалізації; добір і обґрунтування методів і прийомів, доречних, зважаючи на їхню оптимальність, ефективність і відповідність потребам і можливостям; з'ясування наявних і підбір нових засобів, які стануть у нагоді під час використання методів у реалізації змісту, тощо. Отже, саме мета стає основоположною в освітньому процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Останнім часом, завдяки інтеграції вітчизняної освітньої галузі в європейську систему, налагодженні взаємодії з американською системою, постає питання про недоречність визначення мети вищої освіти стосовно кожної окремо взятої особистості здобувача освіти як його «підготовку». На користь цього надається аргумент про неможливість раз і назавжди за 4-5 років забезпечити повну готовність фахівця відповідати тим запитам, які існують у певній професійній діяльності. Здатності і програмні результати, які позначаються в певній освітній програмі здобуття вищої освіти майбутнім фахівцем за певною спеціальністю і рівнем, є лише умовними орієнтирами, без яких, з одного боку, неможливо обійтися у визначенні результату відповідно до поставленої мети в освітньому процесі, обумовленому термінами (4 роки бакалаврата або 1,4 -магістратури); по-друге, неможливою є побудова самого освітнього процесу, бо він має бути системним, послідовним тощо. Проте сам освітній процес навіть під час його забезпечення вже «застаріває» через те, що об'єктивно змінюються умови професійної діяльності і вся галузь у цілому; з'являються нові можливості освіти, на які варто швидко реагувати і запроваджувати; і взагалі, або основне, – змінюється сама особистість здобувача в цьому процесі.

У зв'язку з цим, актуальним є говорити не про підготовку, а про освіту особистості, формування її свідомості, завдяки якій особистість здатна буде швидко реагувати на запити суспільства і обраної галузі професійної діяльності, включатися в конкретні актуальні проекти і буде здатною до їхньої реалізації. У зв'язку з цим, вища освіта має стати місцем розширення світогляду (за М. Винницьким), що потребує дуже серйозної інституційної реформи системи вищої освіти й системи освіти загалом.

Отже, зміна вектору мети професійної освіти – її спрямування на розширення меж світогляду особистості фахівця зумовлює необхідність перебудови всієї традиційної системи вищої освіти. Опанування будь-якої інформації має критично осмислюватися здобувачем, спричиняти роздуми і подальший пошук і заглиблення в проблему.

Погоджуємося з науковцями, які стверджують про те, що починати зміни необхідно з правової освіти, бо саме ця галузь відчує на собі найбільші виклики після війни. І основним постане необхідність запровадження верховенства права на всіх його щаблях – міжнародному (глобальному), європейському (континентальному), державному (регіональному). Для того, щоб деонтологічний аспект верховенства права був реально реалізованим, він має бути усвідомленим на особистісному рівні представниками цієї галузі. Від представників правової галузі як правотворців залежить той зміст, який

вкладається в певну розроблену і поширену правову норму, регламентовану для виконання загалу.

Отже від рівня свідомості фахівців, який зокрема буде сформованим під час здобуття вищої освіти за правовою спеціальністю, залежатиме запровадження першочергово реального верховенства права, натомість закону як писаному втіленню норми.

Вазуля К.С.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКАЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Найвні проблеми, які відбуваються зараз у нашій країні у різних сферах, не залишили й соціальну складову. Українські діти сьогодні зазнають насильства в сім'ї, школі, з боку суспільства і держави, стають жертвами міжнаціональних та глобальних конфліктів. Результатом цього стає активізація різних форм поведінкових відхилень, у тому числі формування в підлітків схильності до жорстокої поведінки. Як соціальне явище, жорстокість, в підлітковому середовищі проявляється у вигляді збитків та шкоди з боку індивіда чи групи по відношенню до іншої особи або живої істоти, що не здатна захистити себе в даній ситуації.

Аналіз наукової літератури свідчить, що феноменом жорстокої поведінки займалися Н. Агарова [1], М. Аряєв [2], Т. Гончарова [4], Л. Сеньківська [1], профілактика жорстокої поведінки підлітків була предметом наукових розвідок О. Денисенко [5], Т. Журавель [7], Л. Зінченко [8], О. Кочемировської [7], М.Ясеновської [7], особливості попередження насильства в закладах освіти розкриті в студіях Л. Войтової [3], І. Дмитріва [6], В. Олійника [9].

На основі аналізу наукових праць Н. Агарової [1], Т. Гончарова [4], *під жорстокою поведінкою підлітків* розуміємо сукупність деструктивних дій та вчинків, що суперечать моральним і правовим нормам та правилам існування підлітків у суспільстві, які завдають фізичну та моральну шкоду людям та суспільству в цілому.

Аналіз наукової літератури М. Аряєва [2], Л. Войтової [3], Л.Сенківської [2] і практики соціально-педагогічної роботи в підлітковому середовищі закладів загальної середньої освіти надав підстави для з'ясування чинників, що зумовлюють формування жорстокої поведінки підлітків: психофізіологічні (нервово-психічні захворювання; непривабливий зовнішній вигляд; вікові особливості дітей); біологічні (нервові, фізичні розлади); соціально-економічні (інфляція, соціальна нестабільність); морально-етичні

(низький моральний рівень, занепад духовних цінностей, байдужість соціуму до проявів асоціальної поведінки); соціально-педагогічні (дидактогенні фактори, проблеми сімейного або громадського виховання, навчальна дезадаптація, байдуже ставлення до проблем учня); організаційно-педагогічні (недостатня увага адміністрації закладу до проблеми жорстокості й насильства в підлітковому середовищі, низький рівень поваги між педагогами й учнями, домінування суто освітніх цілей).

На підставі узагальнення досліджень науковців Н. Агарової [1], Т. Гончарової [4], В. Олійника [9] охарактеризуємо види жорстокої поведінки, які притаманні підлітковому середовищу: емоційно-психологічний (вистіювання, приниження, залякування, образи, плітки, відторгнення, ігнорування, соціальна ізоляція, виключення з групи, вербальна агресія); фізичний (штовхання, ляпаси, нанесення ударів, побиття, застосування зброї, невербальна агресія, жести, поза); сексуальний (натяки, слова та дії інтимного характеру, сексуальні домагання, примус до порнографії, гвалтування); економічний (розкрадання, псування майна, вимагання грошових коштів, їжі, одягу, гаджетів, примус до вчинення крадіжки чужого майна).

Одним із провідних напрямів вирішення даної проблеми є соціальна профілактика жорстокої поведінки в підлітковому середовищі, особливо в закладах загальної середньої освіти.

На основі проведеного аналізу наукових джерел Л. Войтової [3], О. Денисенко [5], Т. Журавля [7], Л. Зінченко [8], В. Олійника [9] під соціальною профілактикою жорстокої поведінки підлітків розуміємо сукупність форм, методів, засобів, спрямованих на попередження формування у підлітків схильності до скоєння насильницьких дій, обмеження та локалізацію негативних явищ у підлітковому середовищі.

Соціальна профілактика, зокрема жорстокої поведінки підлітків, здійснюється на таких рівнях: макрорівень (реалізується у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, масових заходів); мікрорівень (здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів та окремих дій у межах закладів, організацій та за місцем проживання); індивідуальний рівень (проводиться спеціалістами і волонтерами з окремими особами).

Спираючись, на висновки Л. Зінченко [8], зазначимо, що профілактика жорстокої поведінки підлітків потребує створення соціально-педагогічних умов, які здатні нейтралізувати та корегувати негативні впливи на особистість, серед яких:

- виявлення розповсюдженості різноманітних типів та форм жорстокої поведінки, факторів, що провокують її виникнення, а також вивчення потреб підлітків та батьків під час навчання та виховання;
- аналіз результатів вивчення поглядів підлітків, батьків та розробка на їх основі програми профілактики відхилень;

- підвищення педагогічної обізнаності соціальних фахівців, вчителів та батьків із проблеми жорстокої поведінки підлітків та підготовка до організації виховного впливу у взаємодії з іншими соціальними інститутами;

- створення в школі психолого-педагогічних умов, розвиток ефективної взаємодії з родиною, закладами додаткової освіти [8, с.148].

Проаналізувавши рівні та соціально-педагогічні умови соціальної профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, визначаємо особливості цього процесу: роботу у різних напрямках (з батьками, з вчителями, з підлітками), дотримання соціально-педагогічних умов ефективної профілактики, довірливі стосунки дітей та батьків, активна взаємодія сім'ї, школи, соціальних інституцій.

Таким чином, проблема жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти потребує комплексного вирішення шляхом розробки ефективної системи її соціальної профілактики.

Список використаних джерел:

1. Агарова Н.Г. Проблема жорстокості у шкільному середовищі. *Соціально-правовий захист молоді*. Ужгород, 2002. С. 6-12.

2. Аряєв М.Л., Сеньківська Л. І. Проблема шкільного психологічного насилля (булінгу) серед дітей і підлітків. *Сучасні теоретичні та практичні аспекти клінічної медицини: матеріали міжнар. наук. конф. студентів та молодих вчених, присвяч. 115-річчю з дня народження М. О. Ясиновського*. (Одеса, 24–25 квітня 2014 року). Одеса: ОНМедУ, 2014. С. 141-142.

3. Войтова Л.В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. № 1. С.79-85.

4. Гончарова Т.В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2010. № 4. С.47-53.

5. Денисенко О.Б. Профілактика протидії проявам насильства в школі. *Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матеріали II Всеукраїнського форуму*. (Дніпро, 11 лютого 2021 року). Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2021. С. 192-196.

6. Дмитрів І. Попередження насильства в закладах освіти: метод. посібник. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 103 с.

7. Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 24 с.

8. Зінченко Л.М. Проблема профілактики та корекції проявів агресії у підлітків. *Наукові записки*. Київ. 2005. вип. 26. С.145-149.

9. Олійник В.О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: дисерт. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» 2017. 22 с.

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Профілактика девіантної поведінки підлітків – це комплекс заходів, спрямованих на її запобігання. Психолого-педагогічна дія – це ряд профілактичних заходів, які спрямовані на усунення зовнішніх та внутрішніх причин, факторів та умов, що викликають ті чи інші відхилення у розвитку підлітків [3].

В Україні створено державну систему профілактики, до якої входять органи місцевого самоврядування, що здійснюють управління в освітній сфері, органи управління соціального захисту населення, комісії у справах неповнолітніх, органи опіки та піклування, органи служби зайнятості, органи у справах молоді, органи управління в сфері охорони здоров'я, органи внутрішніх справ, установи кримінально-виконавчої системи, органи контролю за обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, а також органи профілактики в освітніх установах.

Профілактика девіантної поведінки підлітків повинна формуватися комплексом загальних та спеціальних заходів на різних рівнях: загальнодержавному, економічному, громадському, правовому, педагогічному, соціально-психологічному та медико-санітарному [2].

Статистика свідчить, що з кожним роком у закладах середньої освіти зростає кількість учнів із девіантною поведінкою. Тому профілактика такої поведінки стає одним з найважливіших факторів організації освітнього та виховного процесу закладів середньої освіти.

Спеціалісту, який працює з підлітками з девіантною поведінкою необхідно володіти методиками психолого-педагогічної діагностики для вивчення індивідуальних особливостей неповнолітніх та подальшого формування шляхів корекційної та виховної роботи з такими дітьми. Одним із таких шляхів є соціалізація. Соціалізація підлітків цієї категорії – це насамперед комплексна, багаторівнева система дій, сформованих задля повернення підлітків до суспільства. Вона полягає у навчанні того, як будувати взаємини з оточуючими людьми та світом, включає профілактику та корекцію відхилень розвитку [5]. Спільними зусиллями батьків, психологів, соціальних педагогів, класних керівників необхідно вживати заходів для ранньої корекції девіантної поведінки через ряд напрямків: визначення здібностей та перспектив розвитку дитини, демонстрація дитині загальної підтримки, організація дозвілля у позаурочний час, виділення комплексів, які потребують корекції, підготовка та реалізація індивідуальних програм корекції [6].

Ефективна профілактика девіантної поведінки підлітків у межах соціально-виховного середовища загальноосвітньої школи можлива за педагогічних умов дотримання організації насиченої дозвілєвої діяльності, що допомагає

підліткам самоствердитися та самореалізуватися, забезпечення єдності правового та морального виховання підлітків, інтеграції індивідуальних та групових форм виховання підлітків, що схильні до девіантної поведінки, організації та педагогічного керівництва самовихованням підлітків [1].

Розглянемо найефективніші форми профілактичної роботи. У першу чергу, організація соціального середовища, яке сприйматиме підлітка позитивно. Через соціальну рекламу формувати установки на здоровий спосіб життя та тверезість, використовуючи спеціальні програми. Необхідна робота з молодіжною субкультурою у формі різних рухів, таких як, наприклад, «Молодь проти наркотиків».

По-друге, необхідно інформування у формі лекцій, бесід, відео та телефільмів з метою впливу на когнітивні процеси особистості, підвищення її здатність до прийняття конструктивних рішень. При цьому використовувати інформацію, підтверджену статистичними даними.

По-третє, активне навчання соціально-важливим навичкам у формі групових тренінгів. Наприклад, тренінг стійкості до шкідливого соціального впливу, тренінг формування життєвих навичок, тренінг афективно-ціннісного навчання чи асертивності.

По-четверте, організувати діяльність, що буде альтернативною девіантній поведінці. Наприклад, спорт, активне дозвілля на природі, релігійно-духовна та благодійна діяльність.

По-п'яте, організувати здоровий спосіб життя, що передбачає дотримання режиму праці та відпочинку, регулярні фізичні навантаження, виключення надмірностей та підтримання зв'язку з природою.

По-шосте, активізувати особистісні ресурси, наприклад, за допомогою арт терапії.

По-сьоме, зводити до мінімуму негативні наслідки асоціальної поведінки.

Найкраща профілактика девіантної поведінки – це здорова атмосфера в родині, допомога та підтримка близьких, відчуття потреби підлітком.

У профілактичній роботі важливу роль відіграє також виявлення та дослідження всіх причин, спонукальних мотивів, обставин та дій особи або соціальних груп, які визначають механізми їхньої девіантної поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих соціальних та правових норм. Профілактична робота необхідна у всіх сферах життєдіяльності підлітків [4].

Саме тому робота фахівців, які працюють з підлітками з девіантною поведінкою, перш за все, має бути спрямована на формування в останніх соціально терпимої поведінки, яка б не завдавала шкоди ні суспільству, ні особистості. При цьому педагогу необхідно пам'ятати, що формуванню такої поведінки насамперед сприяє довірче ставлення світу дорослих до підлітка та прийняття його таким, який він є. Важливо, щоб діти відчували та розуміли, що вони потрібні та корисні як конкретним людям, так і всьому суспільству.

Список використаних джерел:

1. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. URL: <https://scholar.google.com.ua/> (дата звернення: 05.10.2022).

2. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 3, № 27. С. 224–228. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>

3. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчальн-метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О.Д., 2022. 144 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv

4. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків: навч. посіб. / В. В. Корнечук, М. О. Волошенко, В. П. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2021. 136 с.

5. Спіріна Т., Лях Т., Клішевич Н. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя в територіальній громаді. *Social Work and Education*. 2022. Т. 9, № 2. С. 245–255. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5>.

6. Сушик Н. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1 (93). С. 38–41.

Васильєва М.П.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальна суть людини як наслідок реалізації можливості перебувати в середовищі собі побідних, використовуючи і удосконалюючи свої потреби у сумісній праці, взаємодії, спілкуванні, історично зумовлена прагненням людини вижити в природних умовах. Зрозуміло, що сьогодні неможливо уявити собі людину, яка б свідомо обмежувала своє існування самотністю. Насправді це є й неможливим, адже при цьому вона все одно продовжує користуватися результатами праці інших, має потребу забезпечувати собі засоби для існування, зокрема перебуваючи в певному середовищі, враховувати обмеження у своїй поведінці правами інших тощо. Отже можна стверджувати, що соціальність людини є здобутком самої суті її існування, яка затвердилася завдяки відбору життєво необхідних характеристик і продовжує культивуватися на рівні суспільства.

У подальшому ускладненні умов і потреб співіснування людей забезпечення соціальності особистості потребує уваги з боку суспільства, оскільки постає питання про духовний розвиток особистості, її духовне зростання як більш високий прогресивний рівень життєдіяльності людини. Проте для цього необхідними є об'єктивні умови. Інакше кажучи, потреба духовного збагачення не виникне сама по собі, для неї обов'язковими є створені підґрунтя і умови.

Так, важливою умовою формування соціальності як позитивної характеристики особистості виступає її соціальне виховання. Різні трактування цього процесу дозволяють узагальнити, що соціальне виховання особистості – це спеціально організований процес творення людини як представника певної групи, забезпечення становлення і реалізації її потенціалу як представника певної спільноти, суспільства в цілому. Одночасно на різних етапах розвитку людства відповідно до тих цінностей, які культивуються в тому чи іншому суспільстві, мета соціального виховання особистості може мати різні варіації.

Варто відзначити, що у зв'язку з глобалізацією розвитку суспільства як процесу всесвітньої інтеграції і уніфікації всіх процесів (економічних, політичних, соціальних), зокрема й в усвідомленні проблем культурного співіснування народів і держав на сучасному етапі саме соціальне виховання особистості здобуває особливого значення. Від його мети і траєкторії залежатиме в цілому, яким буде майбутнє людства, що саме складатиме в майбутньому основу його ціннісної системи, що буде її підґрунтям.

Провідна роль у соціальному вихованні окремої особистості в сучасному світі належить інституту сім'ї, а також освітнім і культурним закладам. Недарма під час загарбницьких війн велике значення надається саме руйнації цих соціальних інституцій.

В Україні для зміни свідомості майбутнього покоління ворог докладає максимум зусиль до того, щоб зруйнувати культурні і освітні заклади, знищити спадщину, залучити дітей на тимчасово окупованих територіях української держави до навчального процесу за своїми програмами і правилами. Адже основне знаряддя після зброї – це свідомість людини, особливо підростаючого покоління. Чиниться вплив на інтелект за допомогою пропаганди, залякування, а також навіювання нових, спотворених ідей і думок. Усе це спрямовано на руйнацію створеної в Українській державі ціннісної системи. Якщо для української молоді провідними цінностями виступають родинні зв'язки, гідність і свобода мислення, то для загарбницької ідеології складне завдання знищити все це і закарбувати ненависть і злобу.

Щоб цьому завадити, молодь має бути соціально активною, ініціативною, творчою. Освіта особистості обов'язково передбачає її формування шляхом організації навчання і виховання. Сьогодні, як ніколи, варто пам'ятати, наскільки важливим для майбутнього покоління молоді є виховний процес. Він зокрема передбачає підтримку і залучення студентської молоді як представників еліти українського суспільства до заходів освітньої і культурної діяльності. Виховання на основі патріотичного ставлення до культурних цінностей свого народу, його мови, традицій, пошани до творень відомих особистостей; повага до батьків, культивування сімейних цінностей; політична і економічна грамотність – усе це має бути основою соціального виховання дітей і молоді України. Адже соціальне виховання сприяє включенню особистості в існуючу систему соціокультурних відносин суспільства шляхом засвоєння і відтворення культури, і одночасно розвиток і самозміну людини в цьому процесі.

У вітчизняній системі освіти історично сформовані традиції соціалізації та суспільного виховання, в рамках яких склалися стратегії поведінки особистості, що дозволяють їй бути ефективною і успішною в суспільстві. Пошук шляхів, технологій і методик забезпечення ефективності цього процесу на основі доведення до свідомості кожної конкретної особистості як власної і суспільної цінності постає нагальною проблемою сучасної вітчизняної соціальної педагогіки. Варто звертатися до деонтологічних засад формування почуття обов'язку і відповідальності особистості не тільки за власну поведінку і дії, але й відповідальності за дії спільноти, до якої ти належиш. У нагоді мають стати напрацювання в цьому напрямі як вітчизняних, так і зарубіжних теоретиків і практиків. Так, у вихованні національної (української) ідентичності як приналежності до історично сформованої адаптивно-еволюційної системи ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів) корисним може стати досвід США: виховання у кожного з дитинства розуміння своєї причетності до певних символів країни; гордості за все, що пов'язано з видатними подіями в країні; повага до видатних історичних постатей; усвідомлення державних цінностей (свобод) тощо. В Україні в цьому напрямі широке поле діяльності, яке постало як особливо актуальне і нагальне: вивчення історії свого народу і держави; використання української мови як цінності, якою володіє не кожна країна і навіть народність. «Чужому навчайтеся, але й свого не цурайтеся» - заповідав нам Т. Шевченко. Через століття в сучасних умовах для українського народу це гасло звучить як «Своє вивчайте, зберігайте і пишайтеся ним!» У цьому в сучасних умовах провідна роль соціального виховання українського громадянина.

Гвоздьова У.А.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність вимірювання рівня професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, визначено її суть та складники. Наведено систему критеріїв та показників для визначення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: жорстока поведінка, соціальний педагог, профілактика, підлітки, заклад загальної середньої освіти, рівень практичної готовності, критерії, показники.

Abstract. *The article substantiates the relevance of measuring the level of professional readiness of future social pedagogues for the prevention of violent behavior of adolescents in institutions of general secondary education, defines its essence and components. A system of criteria and indicators for determining the level of readiness of future social pedagogues for the prevention of violent behavior of adolescents in institutions of general secondary education is given.*

Keywords: *violent behavior, social pedagogue, prevention, adolescents, institution of general secondary education, level of practical readiness, criteria, indicators.*

Постановка проблеми. Важкий стан суспільно-економічного розвитку, зuboжіння великої частини населення, зумовлює розповсюдження різноманітних девіацій, що поширюються і на дитяче та молодіжне середовище. Як зазначають дослідники [12], знущання в школі – окремий вид насильства, у якому жертва постійно потерпає від згубних дій певної особи або групи людей. Дискомфорт може відчуватись на фізичному, емоційному, психологічному рівнях. Як стверджує А. Кудрявицька, проявам такої поведінки можуть сприяти особисті чинники, вплив телебачення, агресивні комп'ютерні ігри, субкультура, ближнє оточення дитини, сім'я, надмірна любов батьків чи їхня агресія, недостатня увага, негативний вплив референтної групи чи потреба самоствердитись. [5, с. 70]. Згідно зі змістом Закону України «Про освіту» [10], до основних завдань психологічної служби закладів загальної середньої освіти відносять здійснення цілеспрямованої систематичної діяльності з профілактики різних видів девіантної поведінки дітей та молоді. Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти є актуальною проблемою сучасної науки та практики.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури [4,7] з проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників показав, що важливим її аспектом є звернення опанування змістом нормативного підґрунтя роботи соціального педагога/соціального працівника, що забезпечує розуміння майбутніми фахівцями її суті та особливостей, а також на системи вимог, що пред'являтимуться до цих працівників. Проблема професійної підготовки фахівців соціальної сфери в сучасній науці розглядається у двох аспектах: а) формування особистості, підготовленої до виконання різних професійних функцій; б) формування фахівця соціальної галузі, який поряд з основними професійними вміннями соціального педагога, володіє ще й прикладними вміннями соціально-правової діяльності як засобами педагогічної дії. Така підготовка дуже залежить від якості змісту освітнього процесу в університеті, засвоєння здобувачами вищої освіти понятійно-термінологічного апарату галузі професійної соціальної допомоги, а також низки специфічних соціально-педагогічних дисциплін, які у майбутньому допоможуть у практичній

діяльності з метою більш глибокого розуміння суті соціально-педагогічних явищ та процесів.

Як зазначає А. Гавриш професійна підготовка фахівця є одним із початкових, базових етапів професіоналізації і становлення його особистості [3]. На думку Ю. Літвиненко[7] прояви жорстокої поведінки та різних девіацій з кожним роком зростають, що призводить до поширення конфліктності в суспільстві, як наслідок відбувається розповсюдження агресивності та жорстокості у середовищі підлітків, тому практична підготовка фахівців соціальної сфери до профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної середньої освіти є актуальною та потребує подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене, потребує дослідження проблема пошуку ефективних шляхів та засобів практичної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Метою статті є добір практичних методів та засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти та аналіз ефективності їх застосування у педагогічному процесі.

Основний виклад матеріалу. У сучасному світі все поширюється підліткова жорстокість, що є не вродженою якістю людини, а набутою рисою, яку дедалі більше «виховують» такі негативні фактори, як негативна референтна група, ЗМІ та телебачення (фільми зі сценами насильства та агресії), комп'ютерні ігри, соціальні мережі, поширення булінгу у підлітковому середовищі, негативні відносини підлітків з батьками, бажання самовдосконалення за рахунок інших шляхом приниження тощо.

У Законі України «Про освіту» поняття «булінг» трактується як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [10]. На думку Д. Ольвеуса [9], булінг пов'язаний з агресивною поведінкою, що репрезентує собою небажані, негативні дії; характеризується довготривалим та систематичним явищем і нерівністю влади або сили.

Аналізуючи психологічну природу булінгу, можна сказати, що це явище виникає на основі ворожості та конфліктності, що негативно впливає на формування психологічного клімату у закладах загальної середньої освіти, що актуалізує необхідність якісної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з різними групами підлітків, які прагнуть зайняти авторитетне місце шляхом утиснення інших, з брехливими, апатичними та егоїстичними підлітками, деякі з них відзначаються мстивістю та боягузництвом. [2, с.87]. Отже, підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери є надзвичайно важливою у питаннях профілактики таких негативних явищ, як булінг, жорстоке

поводження з іншими, агресивність, ворожість, а також формування позитивного психологічного клімату в підліткових колективах.

Важливе значення у підготовці фахівців соціальної галузі має розвиток їхньої емоційної стійкості, яка є одним із головних аспектів у їхній професійній діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків. У профілактичній роботі соціальний педагог має усвідомлювати, що найбільш вразливим для появи стійких негативних психологічних утворень етапом професійного шляху дослідники визначають так званий період професійної дезадаптації (близько 15-20 років педагогічного стажу), на якому виявляється різке послаблення професійних якостей, деформуються якісні поведінково-характерологічні властивості, що вже безпосередньо не забезпечують його професійну успішність [11]. Отже, для якісної підготовки майбутніх фахівців до профілактики підліткової жорстокості у закладах загальної середньої освіти потрібно приділяти увагу своєму власному емоційному стану та покращувати свій професіоналізм шляхом профілактики емоційних вигорань. Відсутність емоційного напруження має поєднуватися зі здатністю соціального педагога довільно створювати потрібний настрій, найповніше використовувати свої потенційні можливості.

Як зазначають дослідники, для майбутніх соціальних педагогів важливими професійними характеристиками є такі: оволодіння релаксаційними навичками (прийомами зменшення напруження, вмінням розслаблюватися); розвиток вміння керувати власним часом через визначення основних цілей та завдань власної професійної діяльності на певний період; складання розкладу виконання справ; навчання говорити «ні»; делегування своїх повноважень, доручення завдань іншим; свідомо організації дозвілля, створення умов для реалізації власного хобі; заняття спортом; доцільна організація робочого простору, робочого місця із врахуванням принципів психогієни та психопрофілактики [1, с.88]. Це одні з найголовніших аспектів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики підліткової жорстокості у закладах загальної середньої освіти.

Важливим складником підготовки майбутніх соціальних педагогів є вивчення відповідних дисциплін, які будуть забезпечувати підготовку до роботи з профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної середньої освіти. Аналіз нормативного забезпечення професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» у ХНПУ імені Г.С. Сковороди дозволив виділити наступні дисципліни важливі в цьому напрямі: «Актуальні проблеми соціальної роботи і соціальної педагогіки»; «Теорія і методика викладання соціально-педагогічних дисциплін»; «Менеджмент соціальної роботи», «Історія і теорія соціальної роботи», «Опіка ті піклування з практикумом», в яких розглядають актуальні проблеми соціальної роботи, в тому числі і підліткової жорстокості.

Аналіз наукової літератури з проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності дозволив нам виявити важливість сформованості критеріїв та показників на відповідних рівнях підготовки. Спираючись на дослідження Г. Олійник, важливими у професійній підготовці

фахівців соціальної галузі визначили мотиваційний, когнітивний та діяльнісний критерії [8, с.154]. Дослідниця зазначає, що, мотиваційний критерій впливає на формування у майбутніх фахівців стійкого інтересу до професійної діяльності у поєднанні з професійним спрямуванням (передбачає вибіркоче емоційно-пізнавальне, усвідомлене ставлення до певних видів діяльності і супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності), що позитивно впливає на сформованість загальнолюдських ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних педагогів (морально-етичні взаємовідносини з навколишнім світом, дотримання провідних цінностей, які мають бути притаманними фахівцю соціальної сфери - любові, відповідальності, активності, моральності).

Як зазначає Л. Лебедик, основними показниками, що засвідчують високий рівень інтересу та мотивації до професії є такі якості: творчий підхід, працелюбність, уважне ставлення до обов'язків; якості стилю поведінки і діяльності соціального педагога (самостійність, дисциплінованість, дотримання слова, енергійність, авторитетність) [6].

Когнітивний критерій на думку Г. Олійник [8, с.154] включає в себе систему глибоких знань з філософії, педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціальної психології, вікової психології, необхідних майбутнім соціальним педагогам у процесі організації своєї роботи. Основними показниками, що виявляють рівень розвитку проявів за когнітивним критерієм є на думку Л. Лебедик є такі: теоретичні знання соціальної педагогіки і суміжних з нею наук, а також спеціальні знання зі своєї спеціальності, знання з інформатики [6].

До діяльнісного критерію відноситься система умінь та навичок, які стануть корисними майбутнім соціальним педагогам в процесі профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної середньої освіти. Основними показниками цього критерію за Л. Лебедик є система умінь: комунікативні, організаторські, дидактичні, проєктувальні (діагностичні і прогностичні) [6]. Дослідниця пропонує виділити наступні рівні сформованості зазначених вище критеріїв: перший рівень – поверхові теоретичні знання і практичні вміння; другий рівень – знання неповні, але правильним є їх відтворення на основі розуміння алгоритмів діяльності соціального педагога; третій рівень – не лише повне й правильне відтворення знань, а й доцільне їх застосування; четвертий рівень – створення суб'єктивно нових знань.

Згідно з дослідженнями науковців, важливу роль у профілактиці відіграє правильно організована взаємодія між соціальним педагогом і підлітком [1, с.120]. Дослідники доводять, що соціальному педагогу необхідно отримати загальну інформацію про вихованця та середовище його найближчого оточення, мати об'єктивні уявлення про вимоги й претензії з боку школи, представників громадськості, якщо такі є. Необхідно спочатку послідовно здійснити діагностику за допомогою взаємодії, потім взаємодію й, нарешті, програмування розвитку найбільш раціональних якостей особистості. Враховуючи вищезазначені ідеї науковців та практиків соціальної галузі нами розроблено систему критеріїв та показників готовності майбутніх соціальних

педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків, а також відповідні їм рівні.

Висновки і перспектива подальших досліджень: На основі аналізу та узагальнення наукової літератури та практики роботи фахівців соціальної галузі нами уточнено поняття «готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти», що представляє собою складне професійно-особистісне утворення та розроблено систему її вимірювання, яка включає чотири рівні (поверхневий, посередній, достатній, високий) за відповідними критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) та показниками (ставлення до професійної діяльності, інтерес до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти; усвідомленість знань щодо профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти та методики її здійснення; наявність вмінь та навичок щодо організації роботи з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти).

Список використаних джерел:

1. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація: навч. посібник для соц. п-ів та практичних пс-ів освітніх закладів / за ред. О. М. Полякової. Суми: Університетська книга. 2009. 346 с.

2. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Психологія девіацій*: навч.-метод. посібн. для студ. спеціальності «Соціальна робота». Київ. 190 с.

3. Гавриш А. В. Професійна підготовка майбутнього соціального педагога до профілактики алкоголізму підлітків у ЗНЗ. *Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень*. Матеріали III студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2015. С. 6-8.

4. Довбня О. В. Програма соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу серед молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 листоп. 2020 р. /за ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ, 2020. С. 61–63.

5. Кудрявицька А. М. Поширена проблема в поведінці дітей – дитяча жорстокість. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи*. 2019. С. 70-74.

6. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності соціального педагога в умовах інноваційних змін у системі післядипломної освіти. *Неперервна освіта: здобутки, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої 80-річчю від дня заснування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Тернопіль, Україна, 23 грудня 2020 року). Тернопіль: ТОКШПО, 2020. С. 136–141.

7. Літвиненко Ю.С. Актуальність підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики девіантної поведінки підлітків. *Сучасні реалії*

токсикоманії, алкоголізації, ігроманії, інтернет-залежності (К. Борщ, О. Віцько, Я. Шугайло, О. Гузьман) та ін. При цьому методи та технології профілактики залишаються сталими і не мають помітного позитивного результату в суспільстві. Науковцями було визначено основні напрямки здійснення профілактичної роботи (А. Самойлов, І. Козубовська, Г. Товканець та ін.), проаналізовано способи організації соціально-культурного середовища в освітньому закладі як засобу запобігання відхиленням у поведінці підлітків (В. Кириченко, Т. Осадченко, Н. Поліщук та ін.).

На основі узагальнення наукової літератури та практики профілактики девіантної поведінки систематизовано та відібрано такі ефективні напрямки, як активне інформування підлітків про наслідки вживання різних видів алко-, нарко- та токсичних речовин за рахунок підключення ЗМІ, поширення наочних засобів, проведення «круглих столів», лекцій та бесід; роз'яснення правових норм, що стосуються різних аспектів асоціальної поведінки шляхом залучення фахівців правової сфери та запровадження їх тісної взаємодії з підлітками та їхніми батьками; формування навичок активного та культурного проведення дозвілля; надання консультативної допомоги з вирішення проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, консультування за допомогою ЗМІ); актуалізація тренду здорового способу життя; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Особливу увагу у процесі профілактики приділено організації соціального середовища, де об'єктом виступає не лише підліток, схильний до девіантної поведінки, а цілий клас і батьки учнів та їхня безпосередня взаємодія. Це стосується як інформаційної просвітницької діяльності, так і організації активного спільного дозвілля. Але цій системі діяльності завжди передує діагностика сімейного середовища, що дає можливість фахівцю соціальної сфери обрати коректний шлях профілактики або корекції. Проаналізувавши вже існуючі методики, було виділено такі: тест-опитувальник аналізу сімейного виховання і профілактики порушень виховання (АСВ) (Е. Ейдемільер, В. Юстицкис), призначений для вивчення порушень у житті сім'ї та причин відхилень у сімейному вихованні; методика «Батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці» (П. Шефер) - батьки очима підлітка; методика «Незакінчені речення» Д.Сакса та С.Леві, що дозволяє виявити усвідомлені і неусвідомлені установки людини, показує її ставлення до батьків, сім'ї, до минулого і майбутнього, до життєвих цілей тощо.

Актуальними проблемними аспектами у практичному вирішенні проблеми були визначені такі: недостатній аналіз сімейних стосунків і їх впливів на підлітків, відсутність ефективних технологій організації активного сімейного дозвілля, небажання взаємодії всіх суб'єктів впливу, перехід до вторинної профілактики через несвоєчасне проведення первинної, недостатня залученість методик профілактики у діяльності шкіл.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка технології покращення стосунків батьків та дітей шляхом організації спільного дозвілля, розробка програми діагностичних методик для виявлення першочергових

чинників, що сприяють появі ознак девіантної поведінки, залучення різних соціальних інституцій та волонтерів для масового поширення проблеми та пошуку шляхів їх вирішення, проведення ефективної інформаційно-просвітницької діяльності шляхом залучення фахівців різних сфер, що сприятиме соціалізації та обізнаності підлітків.

Список використаних джерел:

1. Єжова О. О., Кириченко В. І., Тарасова Т. В., Федорченко Т. Є., Муромець В. Г., Нечерда В. Б., Оржеховська В. М., Кириленко С. В.; за заг. ред. В. М. Оржеховської. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 172 с

2. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці тяжковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород: Патент, 1998. 195 с.

3. Осадченко Т. Створення здоров'язберезувального середовища початкової школи : практич. порадник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 234 с.

4. Поліщук Н. А. Здоров'язбережне освітнє середовище як умова фізичного, психічного і соціального здоров'я учасників навчально-виховного процесу. *Пед. пошук*. 2012. № 3. С. 25–30.

5. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 60 с.

6. Борщ К. Алкоголізм як форма девіантної сімейної поведінки: наслідки та засоби протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 2. С. 35-38. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuupred_2016_2_9. (Дата звернення: 25.09.2022)

7. Віцько О.В. Соціальні технології профілактики наркотизму серед молоді в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 387-394. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_4_56. (Дата звернення: 25.09.2022)

8. Гузьман О.А. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження / О. А. Гузьман, Н. О. Ляшенко. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. №1. С. 369-380. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_1_51. (Дата звернення: 25.09.2022)

9. Самойлов А.М. Пріоритети та технології педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2015. Вип.41. С.134-139. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2015_41_31. (Дата звернення: 24.09.2022)

10. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2015. №2. С. 17-24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2015_2_5. (Дата звернення: 25.09.2022)

11. Як з'явилася методика Сакса-Леві і в чому полягає суть тесту. URL: <https://vcf.vn.ua/metodika-nezakincheni-propozici%D1%97-dlya-pidlitkiv-opis/> (Дата звернення: 30.09.2022).

Гриценко В.А.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Рижанова А.О.

доктор педагогічних наук, професор
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

Прийняття Конвенції ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979), наявність відповідного національного законодавства у більшості країн, на жаль, не вирішили проблему насильство над жінками в сім'ї, навіть в ХХІ ст. вона залишається глобальним завданням людства. Кожна демократична країна вдосконалює систему державно-громадського захисту скривдженої в родині жінки, при цьому актуальним залишається як аналіз історичного досвіду, так і сучасного зарубіжного.

Правовими підставами вивчення та вирішення зазначеної проблеми в Україні є вже згадана Конвенція ООН, закони України «Про попередження насильства в сім'ї» (2002), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005). Проблему насильства в сім'ї, зокрема щодо жінок, розглядають вітчизняні й зарубіжні фахівці: соціологи (А. Бесєдін, Венедиктова, В. Закірова, Р. Коллінз, Г. Паттерсон), психологи (І. Бех, О.Захаров, Л.Берковіц, Н. Блеклок, Е. Міллер, Е. Фромм), педагоги (Л.Нечепоренко, Н.Опухова, В. Радул, І. Томусякова, В. Тюріна) та інші.

Про актуальність проблеми захисту жінок, які зазнали насилля в сім'ї, свідчать статистичні дані стосовно щорічного зростання кількості письмових звернень щодо вчинення домашнього насильства в Україні, наприклад, у 2018 році зафіксовано 1,5 тисячі звернень, у 2019 році – 2,5 тисячі, у 2020 році – приблизно 4 тисячі, на початку 2021 року вже 1 тисяча 220 заяв. Окрім цього, у 2018–2019 роках зафіксовано 80 умисних убивств, що стались на ґрунті домашнього насильства [3].

Сутність терміну «домашнє насильство» розкриває закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (приживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (приживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози

вчинення таких діянь»[1]. Як бачимо, законом значно розширюється попереднє поняття, уточнюючи специфіку домашнього насильства. По-перше, до насильства відноситься не лише руйнівна діяльність, але і погроза її вчинення, а крім того, й бездіяльність (розуміємо як не надання допомоги в критичному для людини стані). Крім того, додається новий вид насильства – сексуальне, та уточнюються статуси агресора. Проте, оскільки домашнє насильство може бути спрямованим на різних членів родини, тому погоджуємося з І. Томусяковою, яка уточнює поняття насильства саме щодо жінок – «це вид агресивної поведінки та використання сили для причинення шкоди: від словесних образ і погроз до побоїв і зґвалтування, воно є найпоширенішим та всеохоплюючим видом порушення прав людини в усьому світі, що відбувається щоденно» [5]. Отже, сутністю насильства стосовно жінок в родині є порушення прав людини і прав члена сім'ї у найближчому соціальному середовищі, покликаним якого є захист і створення комфортних умов для взаємного соціального існування та розвитку.

Тривала невирішеність цієї проблеми призводить до руйнування не лише жінки, родини, але й породжує такі соціальні проблеми, як: поширення злочинів у суспільстві, формування його насильницького менталітету, до втрати провідних загальнолюдських цінностей – любові та взаємопорозуміння, соціальної довіри та взаємопідтримки; призводить до безпритульності та жебракування дітей. Проте її розв'язання ускладнюється часто через замовчання проблеми самою жінкою, що спричиняє ескалацію насильства в родині, яке вона вимушена терпіти, оскільки економічно залежна від кривдника, не має власного житла. Саме для таких скривджених в родині жінок існує досвід запровадження мережі шелтерів, притулків для жінок, які постраждали від жорстоких форм насильства в сім'ї (побиття, погрози життю, зґвалтування та ін.). Жінка переїжджає до притулку, де перебуває певний час до вирішення питань щодо подальшої долі кривдника, їх родини, дітей, спільного майна тощо.

Аналіз зарубіжного досвіду виявив, що перший шелтер відкрився в Лондоні 1972. В 1974 році з'явилося перше сховище для жінок в Берліні, в 1978 – в Австрії. Тоді ж, на початку 1970-х, шелтери з'явилися в США. Всі вони являли собою сховища для жінок, які потерпають від брутального насильства з боку чоловіків. Адреси шелтерів ретельно утаємничувалися, самі вони охоронялися, і жінки, фактично, весь час перебували на їх території. З того часу мережа шелтерів поширилася, і зараз вони є не лише у Великій Британії, США (де їх понад 10 000), але й у Канаді, Австралії, Новій Зеландії та інших державах з розвинутим законодавством щодо протидії насильству в сім'ї стосовно жінок. Шелтери приймають постраждалих цілодобово, до них можна потрапити за власним бажанням, рятуючись від насильства; за направленням соціальних органів та служб; після кризового втручання поліції/швидкої допомоги шляхом вилучення з оселі.

В Україні притулки діють відповідно до «Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [2] але, на жаль, в Україні шелтери діють лише в

великих містах. На наш погляд, поширення шелтерів в кожному місті України значно вплине на захищеність жінок, на розірвання ними кола насилля, хоча ця проблема має вирішуватися і соціально-педагогічними засобами, долаючи негативні гендерні стереотипи суспільства. На нашу думку, досвід захисту жінок від домашнього насилля Великої Британії слід використовувати ширше в Україні. Наприклад, вважаємо прогресивним кроком в боротьбі з цією соціальною проблемою є така практика, коли кожен бажаючий має можливість перевірити «злочинний стаж» сімейного насильства своєї майбутньої половини, і вберегти себе від хибного кроку, а технічні засоби для цього в інформаційному суспільстві існують.

Отже, проблема насильства в сім'ї стосовно жінок є комплексною і потребує не лише вдосконалення законодавства, розроблення освітніх та профілактичних програм, але й практичного створення осередків для державно-громадського захисту жінки від домашніх насильників, поширення шелтерів в усіх територіальних громадах України, доки це ганебне соціальне явище не зникне в нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про запобігання та протидію домашньому насильству: Відомості Верховної Ради 2018 № 5 ст.35 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №655 «Типове положення по притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>

3. Венедіктова - в Україні щороку зростає кількість справ про домашнє насильство <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3245661-v-ukraini-soroku-zrostaе-kilkist-sprav-pro-domasnenasilstvo-venediktova.html>

4. Дорош А.О. Протидія насильству над дітьми. Досвід США. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід)* : Збірник тез доповідей учасників XXI студентської науково-практичної конференції іноземними мовами (м. Харків, 9 квітня 2020 року). Харків, 2020. С. 181-185

5. Томусякова І.І. Насильство над жінками: адміністративно-правовий аспект http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evpe_2015_4_10.pdf

Гришук А.О.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
Рижанова А.О.
доктор педагогічних наук, професор
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ПРОГРАМА ПРОФІЛАКТИКИ ЕЙДЖИЗМУ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАСОБАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах інформаційного суспільства проблема ейджизму – негативного соціального стереотипу стосовно людей похилого віку – перетворилася на глобальну. Сучасна «культура нового» актуалізує в розвитку будь-якої країни значення саме молоді як найбільш адаптивної, креативної та активної частини суспільства. Ціннісний плюралізм інформаційної доби ставить тинейджерів в позицію вибору-усвідомлення ставлення до людей похилого віку в стані неочевидності для підлітків позитивної ролі людей третього віку в кіберкультурі, тому щоб зміцнити міжпоколінні стосунки в нашій країні необхідно обґрунтовувати сучасні програми профілактики ейджизму підлітків. Найефективніше це відбувається за умови вільного вибору дозвілля тинейджерів у позашкільних закладах і саме засобами СКД, які одночасно впливають на емоційну, інтелектуальну, моральну, ціннісну сферу підлітка.

Соціокультурну діяльність як засіб соціальної роботи з людьми похилого віку пропонують використовувати Ю.Мацкевич, А.Рижанова та інші, акцентує увагу на мистецтві як засобі підвищення ефективності соціалізації людини третього віку Ю.Лисенко. Зокрема і соціокультурну діяльність пропонує застосовувати Н.Печериця, але в корекції ейджизму і у студентів ЗВО. Сутність терміну «ейджизм» та його прояви визначив Р.Батлер, досліджували це негативне соціальне явище Н.Печериця, Н.Сейко та інші. Проте програм профілактики ейджизму підлітків у позашкільних закладах засобами соціокультурної діяльності (СКД) розроблено недостатньо.

Теоретичними основами обґрунтування зазначеної програми є наступні положення. Тинейджерство визначає фазу переходу від залежного дитинства до самостійної і відповідальної дорослості, що характеризується, з одного боку, активним фізичним дозріванням, а з іншого – становленням та розвитком соціальної компетентності. Підліток наче «виходить» із вузького соціального кола родини у широкий соціальний світ, в якому «перевіряє» правильність та міцність родинних цінностей, правил, норм поведінки, існуючих стереотипів. Переходячи з дитинства до світу дорослих, тинейджер не належить повністю ні до одного, ні до іншого. Специфічність його соціальної ситуації і життєвого світу виявляється в його психіці, для якої типовими є внутрішні суперечності, невизначеність рівня домагань, соромливість і одночасно агресивність, схильність приймати крайні позиції і точки зору. Це період активного пошуку

ціннісних орієнтацій, які стають мотивами поведінки в подальшому житті, тому так важливо попереджувати відхилення в соціальному розвитку підлітка.

Ейджизм, за визначенням Р.Батлера, є проявом негативних стереотипів старості і старіння, дискримінаційних практик на адресу літніх людей в міжособистісній взаємодії людей, а також на рівні функціонування різних суспільних інститутів [1, с. 243]. Ейджизм руйнує консолідованість суспільства, а, отже, гальмує соціокультурний розвиток як самого тинейджера, так його рідної країни. Погоджуємося з В.Лютим, що соціальні проблеми потребують і соціальної профілактики, яка є діяльністю щодо запобігання виникненню, поширенню негативних соціальних явищ і їх небезпечних наслідків, яка здійснюється серед інших і установами освіти, таким чином, соціальна профілактика стосовно підлітків та ще в освітніх закладах обов'язково має бути соціально-педагогічною профілактикою. Заклади позашкільної освіти в процесі соціально-педагогічної профілактики ейджизму підлітків створюють сприятливі умови змістовного соціокультурного дозвілля відповідно до їх інтересів, обдарувань і стану здоров'я, забезпечуючи тим самим самоактуалізацію особистості, її творче самовиявлення та самореалізацію.

Програма профілактики ейджизму підлітків у позашкільних закладах засобами соціокультурної діяльності спрямована на досягнення мети підвищення рівня паритетного ставлення тинейджерів до людей похилого віку. Провідним суб'єктом обґрунтовано заступника директора палацу для дітей та юнацтва, який разом з соціальним педагогом найближчого ЗЗСО, створили команду фахівців з соціокультурної діяльності, а об'єктом є всі підлітки (10-15 років), що відвідують цей заклад позашкільної освіти (ЗПО). Змістовним компонентом програми визнано наступні напрями профілактики: 1. Сприяти усвідомленню підлітками переваг та недоліків кожного вікового періоду життя людини; 2. Зацікавити тинейджерів особливостями субкультури людей третього віку та сприяти формуванню поваги до них; 3. Стимулювати та підтримувати реалізацію ініціатив тинейджерів стосовно створення позитивного іміджу людей третього віку в ЗПО та в територіальній громаді засобами соціокультурної діяльності. Крім суб'єкт-об'єктного, змістовно-цільового, обґрунтовано і технологічний компонент програми. Технологічний компонент відповідає напрямам профілактики ейджизму та зважає на психовікові особливості підліткового віку: активність, спрямованість на практичну самореалізацію, залежність від думки однолітків, схильність до полемічності тощо. За першим змістовим напрямом профілактики ейджизму підлітків заплановано: онлайн-диспут «Краще Молодість - краще Мудрість», створення колажу та наративу відповідно до точки зору тинейджера; віртуальна гостинна «Видатний спортсмен (музикант, художник, блогер) Сумщини: підліток та людина третього віку», крім того стимулювання пропозицій підлітків, щодо цікавих для них заходів. За другим напрямом: перегляд-обговорення грецького короткометражного фільму «Горобець», розроблення інфографіки «Ейджизм це - ...», диспут англійською мовою «Ейджизм мене стосується?», кінозал «Улюблені фільми твого дідуся», для формування позитивних емоцій до людей поважного віку – конкурс-селфі «Разом», онлайн-

газета «Тепло сердець». Третій напрям профілактики ейджизму (підліткові ініціативи): Тиждень моди 50-60 років, віртуальний артколаж «Відомі випускники третього віку моєї школи», онлайн-марафон «Об'єднуємо покоління»; челендж «Моя бабуся (дідусь) може...»; для стимулювання моди тинейджерів на нетолерантність до ейджизму: віртуальний клуб «Я проти ЕЙДЖ», віртуальна виставка «Я – старий!», міжпоколінна зустріч «Мудрість у кожного своя», майстер-клас «Я вчусь у діда, дід вчиться у мене».

Отже, формуванню ейджизму підлітків в нації країні можна та необхідно запобігти, але для цього слід зважати на психовікові особливості тинейджерів, їх творчість і активно залучати їх самих до здійснення відповідних програм.

Список використаних джерел:

1. Лисенко Ю.О. Соціалізація людей похилого віку в культурі інформаційного суспільства *Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства*: кол. моногр./ за наук. ред. проф. А.О.Рижанової. Харків: ХДАК, 2019. С.172-195.

2. Печериця Н.М. Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО: автореф... канд. пед. наук 13.00.05 – соціальна педагогіка. Старобільськ, 2020. 20 с.

3. Рижанова Алла Соціально-педагогічний супровід соціалізації людей похилого віку в інформаційному суспільстві засобами соціокультурної діяльності. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy"* je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 9(16) 2022. str. 158-171 [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9\(16\)-158-171](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9(16)-158-171)

4. Butler R. N. Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*. 1969. – Vol. 9. pp. 243-246.

Губіна Я.С.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті виявлені різні підходи до визначення поняття «правопорушення», дано авторське визначення поняття «правопорушення», як не тільки особливо небезпечних, винних, протиправних вчинків (дію або бездіяльність), а й інших негативних дій, які порушують правові та соціальні норми, що притаманні даному конкретному суспільству; було висвітлено

класифікацію видів правопорушень серед підлітків, яка склалася у науковій теорії та практиці; схарактеризовані фактори, які впливають на скоєння правопорушення підлітками: соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, психологічні, інформаційно-технологічні, біологічні; розкрито соціально-педагогічну роботу з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти як науково обґрунтовану систему цілеспрямованого впливу на особистість з метою виявлення, попередження та усунення негативних наслідків протиправної поведінки підлітка, формування у нього системи стійких ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції, знань щодо можливостей і наслідків правопорушення, сприяння їх успішній соціалізації та гармонійному розвитку; виділені особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: підлітки, правопорушення, соціальний працівник, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна підготовка, соціально-педагогічна робота, заклади загальної середньої освіти.

Annotation. The article reveals different approaches to the definition of the concept of "offense", the author's definition of the concept of "offence" is given, as not only particularly dangerous, guilty, illegal acts (action or inaction), but also other negative actions that violate legal and social norms, which inherent in this particular society; the classification of types of offenses among teenagers, which has developed in scientific theory and practice, was highlighted; characterized factors that influence the commission of offenses by teenagers: socio-economic, socio-pedagogical, socio-cultural, psychological, information-technological, biological; socio-pedagogical work on the prevention of delinquency among teenagers in a general secondary education institution is disclosed as a scientifically based system of purposeful influence on the personality with the aim of identifying, preventing and eliminating the negative consequences of illegal behavior of a teenager, forming in him a system of stable value orientations, an active life position, knowledge about opportunities and consequences of the offense, promotion of their successful socialization and harmonious development; the features of socio-pedagogical work on the prevention of delinquency among teenagers in the institution of general secondary education are highlighted.

Key words: teenagers, crime, social worker, socio-pedagogical prevention, social-pedagogical training, social-pedagogical work, institutions of general secondary education.

Постановка проблеми. Сьогодні наша країна переживає дуже складні часи, що тягне за собою кризу соціально-економічної, соціально-політичної, соціально-культурної підсистем суспільства. Зміни та тривожні настрої торкнулися майже кожної складової життєдіяльності пересічного громадянина, тим самим обумовивши певне зростання правопорушень серед дітей і молоді.

Безперечно, таке негативне явище як правопорушення тісно пов'язане з стрімким розвитком різноманітних форм девіантної поведінки, розпадом сім'ї, розповсюдженням інших соціально негативних явищ у суспільстві.

Одним із найважливіших напрямів соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, який повинен реалізовуватися нашим суспільством, безумовно, є пошук шляхів зниження росту злочинів серед підлітків та підвищена ефективність їх профілактики. Цінність профілактики визначається тим, що при своєчасній та правильній її організації, вона може дати позитивні результати та виключити необхідність застосування більш суворих заходів. У профілактиці протиправної поведінки підлітків особлива роль належить соціальному педагогу, який разом з іншими фахівцями, створює умови для повноцінного розвитку підростаючого покоління.

Це переконує в необхідності професійної підготовки кваліфікованих представників соціальної галузі, що сприятиме підвищенню ефективності профілактики протиправної поведінки серед неповнолітніх, визначенню ефективних та інноваційних форм, методів, засобів, технологій запобігання правопорушень у підлітковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою правопорушень серед підлітків займалися (А. Бойчук [1], І. Веред [6], Т. Гарасимів [7], Ю.Кушнір [6]), дослідженням видів, форм, критеріїв, засобів, методів, шляхів запобігання та виправлення різних видів девіацій (Н. Єсіна [8], І. Кошова [9]).

Питанням профілактики правопорушень серед підлітків присвячені праці педагогів Г. Василенко[2], В. Оржеховської [10], А. Самойлова [12] тощо.

Проблема професійної підготовки фахівців соціальної галузі висвітлена у наукових студіях О. Василенко [3], М. Васильєвої [4], Т. Коломієць [15], І.Романової [4], І. Шеплякової [15].

Підготовку майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками з делінкветними формами поведінки частково репрезентовано в дослідженнях Г. Василенко [2], Л. Вейланде [5]; до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками - М.Ярошко [16].

Метою статті є дослідження змісту та особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати зміст та особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, необхідно розглянути сутність ключових понять, зокрема «правопорушення» й «соціально-педагогічна підготовка».

У проекті Закону України «Про профілактику правопорушень» наведено таке визначення правопорушення – «це соціально негативне, передбачене нормами права, винне діяння, яке порушує громадський правопорядок і спричиняє шкоду інтересам держави, фізичної або юридичної особи. Правопорушник - це фізична осудна особа, яка вчинила правопорушення»[11].

У науковій літературі немає єдиного тлумачення поняття «правопорушення». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

Так, філософсько-правовий підхід, базується на уявленні про правопорушення як поведінку, яка викликана перекрученими ціннісними орієнтаціями, а те, що перекручується, уявляється й аморальним. Морально можна «вбити» людину, принизити її гідність, образити, але тільки в деяких випадках, передбачених законодавцем, такі аморальні дії можуть кваліфікуватися як правопорушення, а саме тоді, коли це призвело до серйозних наслідків або виразилося у певних діях [7].

З точки зору, правового підходу, правопорушення - це винне, протиправне діяння, вчинене деліктоздатною особою. Представники цього підходу вважають, що в цьому визначення відображені всі ознаки правопорушення [1].

На відміну від правових наук, соціологічна наука використовує більш широке визначення правопорушення, як відхилення від загальноприйнятих цінностей і норм. Вона відносить до правопорушення не тільки злочини, а інші негативні діяння такі, як алкоголізм, пияцтво, наркоманія, бродяжництво, дармоїдство, дитячу безпритульність, аморальну поведінку тощо [6].

Учені психологічної галузі розуміють під правопорушенням окремі вчинки чи систему вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і правилам та виявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, порушенні процесу самоактуалізації або у вигляді ухиляння від морального або естетичного контролю над власною поведінкою [9, с. 12].

У соціальній роботі і соціальній педагогіці під правопорушенням розуміють відхилення від прийнятих у суспільстві соціально-моральних та правових норм і цінностей, а також порушення процесу засвоєння і відтворення соціальних, правових норм та культурних цінностей, саморозвитку і самореалізації у тому суспільстві, до якого особистість належить [115].

На основі аналізу наукових праць І. Вереда [6], Т. Гарасимова [7], Ю.Кушніра [6], М. Ярошко [16] ми розуміємо під правопорушенням не тільки особливо небезпечні, винні, протиправні вчинки (дію або бездіяльність), а й інші негативні дії або бездіяльність, які порушують правові та соціальні норми, що притаманні даному конкретному суспільству.

Проведений аналіз наукових джерел (А. Бойчука [1], І. Вереда [6], І.Кушніра [6]) дозволив виявити наступні види правопорушень:

1. Злочини - це суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння, які заборонені кримінальним законом і за їх вчинення передбачене кримінальне покарання.

2. Проступки, вчинки - це правопорушення не настільки небезпечні, відповідальність за які передбачена іншими галузями законодавства.

3. Адміністративні правопорушення, які посягають на суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням державного управління, громадського або державного порядку та регулюються нормами адміністративного, фінансового, аграрного та інших галузей права.

4. Дисциплінарні правопорушення, спрямовані на порушення трудових службових відносини, шкодять порядку діяльності трудових колективів, порушують трудову дисципліну тощо.

5. Цивільно-правові правопорушення, що здійснюються у сфері майнових і певних немайнових відносин (наприклад майнові збитки потерпілої сторони).

Отже, узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел А.Бойчука [1], Н. Єсіної [8], С. Толстоухової [13], дозволило схарактеризувати основні фактори, що спричиняють скоєння правопорушень підлітками:

- соціально-економічні - зниження життєвого рівня населення, майнове розшарування суспільства, обмеження можливостей соціально схвалених способів заробітку, безробіття, доступність алкоголю та тютюну;

- соціально-педагогічні - криза інституту сім'ї, зростання кількості сімей із конфліктним та асоціальним стилем виховання, проблеми, пов'язані з навчанням, конфлікти з учителями, низький соціальний статус підлітка в учнівському колективі, слабка система позашкільної зайнятості дітей і молоді;

- соціально-культурні - зниження морально-етичного рівня населення, поширення кримінальної субкультури, руйнація духовних цінностей, збільшення кількості неформальних молодіжних об'єднань, у яких домінує культ сили, пропаганда ЗМІ асоціальних стереотипів поведінки;

- психологічні - акцентуації характеру, реакція емансипації, реакція групування, потяг до самоствердження, задоволення почуття цікавості, бажання виглядати дорослим, потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації, інфантилізм, підвищений рівень тривожності;

- інформаційно-технологічні - поширення соціальних мереж серед дітей та молоді за недостатньо сформованої психіки та свідомості, особливо комп'ютерних ігор та Інтернету, що є причиною виникнення різних проблемних та складних ситуацій;

- біологічні - порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму, вроджені психопатії, мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку, наслідки спадковості, вплив природного середовища.

Отже, визначені види правопорушень та протиправні прояви дітей підліткового віку необхідно враховувати при організації та здійсненні соціально-педагогічної роботи з ними, зокрема щодо соціальної профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти. Провідним фахівцем, професійним обов'язком якого є здійснення соціально-педагогічної профілактики підлітків у закладі загальної середньої освіти, є соціальний педагог закладу. А, відтак, у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі значна увага має приділятися формуванню їхньої готовності до такої роботи.

На основі аналізу наукових праць Г. Василенко [2], М. Васильєвої [4], І.Романової [4], І. Шеплякової [15], М. Ярошко [16] соціально-педагогічну роботу з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти визначаємо як науково обґрунтовану систему цілеспрямованого впливу на особистість з метою виявлення, попередження та усунення негативних наслідків протиправної поведінки підлітка, формування у нього системи стійких ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції, знань

щодо можливостей і наслідків правопорушення, сприяння їх успішній соціалізації та гармонійному розвитку.

У наукових студіях Н. Єсіної [8], Т. Коломієць [15], І. Трубавіної [14], І. Шеплякової [15] склалася трьох рівнева модель соціально-педагогічної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків:

Перший рівень, спрямований на попереджувальну профілактичну діяльність, що здійснюється у суспільстві в цілому.

Другий рівень передбачає профілактичну соціально-педагогічну роботу у групах та колективах.

Третій рівень - індивідуальна соціально-педагогічна робота, що передбачає ранню та індивідуальну профілактику правопорушень у підлітковому середовищі.

Метою соціально-педагогічної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків є попередження розповсюдження правопорушень як негативного явища, мінімізація його наслідків, запобігання формування схильності до протиправної поведінки та створення сприятливих умов для повернення підлітків-правопорушників до нормативного життя.

Серед суб'єктів профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є: заступник директора з виховної роботи, класний керівник, соціальний педагог, психолог, інспектор сектору ювенальної превенції.

Погоджуємося, з точкою зору І. Трубавіної [14, с. 342], що основними завданнями цих органів та посадових осіб є:

- облік учнів, які схильні до порушень дисципліни, порядку та режимних правил поведінки; до агресивної, не толерантної поведінки у школі, поза школою, у позаурочний час, у спілкування з оточенням;
- розробка та здійснення програми діяльності з профілактики попередження правопорушень серед неповнолітніх, особливо серед тих, хто перебуває на внутрішньо шкільному обліку та на обліку у правоохоронних органах;
- розповсюдження, пропаганда правових знань серед неповнолітніх з метою виховання правової культури та свідомості, законслухняності, дисциплінованості;
- утворення атмосфери нетерпимості до будь-яких виявів антигромадської, протиправної поведінки.

Висновок. Таким чином, на основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел Г. Василенко [2], О. Василенко [3], М. Васильєвої [4], Л. Вейланде [5], Н. Єсіної [8], І. Романової [4] визначено особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: розробка якісної системи правової освіти; забезпечення взаємозв'язку усіх суб'єктів соціально-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти задля запобігання, обмеження, локалізації соціальних причин правопорушення; координація впливів внутрішнього та зовнішнього учнівського середовища з метою формування соціально активної особистості; інтеграція соціально-виховних зусиль мікросередовища та

середовища закладу загальної середньої освіти з урахуванням індивідуальних особливостей та опори на потенційні можливості підлітків з метою формування соціально-правової обізнаності й усвідомлення правової поведінки; систематичний моніторинг процесу і результатів соціально-педагогічної профілактики правопорушень задля своєчасної корекції особистісних і поведінкових відхилень підлітків-правопорушників та тих, хто знаходиться у групі ризику.

Список використаних джерел:

1. Бойчук А.Ю. Поняття, причини і ознаки правопорушень: до онтології розуміння. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №6. Том. 1. 2017. С. 3-7.
2. Василенко Г.В. Особливості соціально-педагогічної профілактики правопорушень студентської молоді у вищих навчальних закладах. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Харків, 2014. № 44. С.32-38.
3. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. Інноваційна педагогіка. Харків, 2019. Т.2. № 16. С.79-83.
4. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. Інноваційна педагогіка. 2019. Том. 2. № 13. С. 187-190.
5. Вейланде Л. В.-В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Одеський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2005. 256 с.
6. Веред І.С., Кушнір Ю.В. Соціологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Донецьк: КІЦ, 2013. 192 с.
7. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
8. Єсіна Н. О. Інтелектуальні ігри як метод профілактики девіантної поведінки підлітків. Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22 листоп. 2016 р.). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 10.09.2022).
9. Кошова І. В. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2009. 167 с.
10. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ: Стиль-Іздат, 1996. 342 с.
11. Про профілактику правопорушень: проект Закону від 29.12.2009. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/> (дата звернення: 05.09.2022).
12. Самойлов А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / Вінницький педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 282 с.

13. Толстоухова С. Соціальний захист молоді та соціальна робота з нею Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2003. № 4. С. 37-45.

14. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.

15. Шеплякова І.О., Коломієць Т.О. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи з соціальною адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 травня 2020 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 37-42. <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4679/.pdf>

16. Ярошко М.М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 20с.

Дем'яненко О.С.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Полянничко А.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Формування соціальної активності підлітків у сільській школі покликане сприяти їх вмотивованості стосовно вдосконалення соціокультурного життя закладу загальної середньої освіти, рідної територіальної громади, що підвищить ефективність соціального розвитку тинейджерів в цілому.

Специфіку соціального розвитку дітей сільської місцевості студіювали: А.Бондар, М.Гриценко, В.Кузь, О.Коберник, В.Сухомлинський, І.Ткаченко, С.Харченко, Н.Шиян та інші; соціально-педагогічну діяльність у сільській місцевості – М.Гурьянова, А.Келлі, С.Харченко та інші.

Теоретичний аналіз джерел за означеною проблемою, дозволив зробити певні узагальнення. Соціально-педагогічна громадськість активно досліджує соціальну активність підлітків. Протягом останніх років навіть відбувається Всеукраїнський експеримент «Педагогічні умови формування соціальної активності учнів в закладах загальної середньої освіти», який охоплює навіть чотири селищні школи Чернігівської області. Проте опублікований досвід формування соціальної активності тинейджерів переважно пов'язаний з міською місцевістю, специфіка практичного складника цього процесу в сільській місцевості фактично відсутня. Проте провідним соціальним інститутом, який забезпечує формування соціальної активності підлітків є

заклад загальної середньої освіти, а головним засобом школи у цьому є учнівське самоврядування, яке потребує вдосконалення, наприклад, за моделлю «Учнівського менеджменту». Основними формами розвитку соціальної активності підлітків є волонтерство, ініціація і реалізація соціальних проектів, засобами – громадська, культурно-дозвіллева, мистецька діяльності. Ще одним соціальним інститутом з формування соціальної активності підлітків є дитячо-молодіжні організації, які створюють неформальні умови для самоактуалізації та самореалізації соціальності дітей. Підкреслимо, на практиці підтверджується теза, що найскладнішим у формуванні соціальної активності підлітків є забезпечення здатності саме *дорослого* виправдати очікування тинейджерів «бути рівноправним членом об'єднання», виконувати роль «старшого друга» (О.Безпалько), тобто створити у найближчому соціальному середовищі дитини умови сприятливі для прояву її ініціативності, наполегливості, самостійності у соціокультурній діяльності в територіальній громаді та в соціальному саморозвитку, а також підтримати ці якості підлітків. На підставі теоретичних висновків та вивчення практичного досвіду було обґрунтовано програму формування соціальної активності підлітків в умовах сільської місцевості.

Програма формування соціальної активності підлітків в сільській місцевості має за мету підвищення ефективності процесу формування соціальної активності підлітків сільської місцевості для досягнення результату – підвищення рівня соціальної активності тинейджерів. Суб'єктом обґрунтовано соціального педагога школи та мультидисциплінарну команду фахівців, об'єктом – всі підлітки, які навчаються з 5 по 9 клас включно. Зміст програми відображено в завданнях: 1. Створити в освітньому, соціокультурному середовищі села сприятливі умови для ефективного формування соціальної активності підлітків (Підготовчий етап); 2. Стимулювати формування соціальної активності підлітків в напрямі самостійного і свідомого вибору професії (Основний етап); 3. Стимулювання формуванню громадської активності підлітків як в школі, так і в селищній громаді (Основний етап); 4. Сприяння підлітковим ініціативам щодо урізноманітнення дозвілля в сільській школі та в селі (Основний етап). Технологічний компонент побудовано, зважаючи на те, що процес формування відбувається як в реальному соціальному середовищі, так і в віртуальному; як з зовнішнього стимулювання формування соціальної активності підлітків, так і з внутрішнього самоформування; як в освітньому соціальному середовищі школи, так і в середовищі сільської громади, тому добиралися відповідні форми роботи. Провідними засобами формування соціальної активності підлітків в Програмі є учнівське самоврядування, соціальні проекти, волонтерська діяльність, дитячо-молодіжна організація, театральна діяльність тощо.

Зважаючи на складність для дорослих розширити межі самостійності, ініціативності підлітків, особливу увагу приділено на підготовчому етапі роботі з мультидисциплінарною командою: тренінги: «Обережно! Підліток інформаційної цивілізації», «Навчаємося у підлітків», «Дай волю самостійності тинейджера!»; «Самоврядування – справа учнів», віртуальна екскурсія «Професії інформаційної доби», презентація «Світ дозвілля інформаційного

суспільства», майстер-клас «Як підготувати та провести віртуальні виховні заходи» тощо. З наряду стимулювання соціальної активності підлітків щодо самостійного і свідомого вибору професії було обґрунтовано доцільність таких форми: Костюмований бал «Моя улюблена професія», екскурсія у районний Центр зайнятості «Де народився, там і згодився»; психологічна консультація «Мої здібності – шлях до ефективної професії», театралізація «Нові професії інформаційного суспільства». За напрямом стимулювання громадської активності підлітків як в школі, так і в селищній громаді розроблено: диспут «Навіщо нам учнівське самоврядування?», Скринька для пропозицій «Що би я змінив в учнівському самоврядуванні», Загальні учнівські збори Дібрівського ліцею «Бути чи ні учнівському самоврядуванню», розробка та прийняття «Конвенції про права учнів та вчителів в учнівському самоврядуванні Дібрівського ліцею»; круглий стіл «Громадська допомога нужденним селища», підтримка громадських акцій тинейджерів, соціальний проект «Діброво – найкраще селище Роменщини». За напрямом сприяння підлітковим ініціативам щодо урізноманітнення дозвілля в сільській школі та в селі в Програмі обґрунтовано провести: соціальний проект «Таємні рецепти страв Роменщини» (шеф-кухар їдальні ліцею), дискусія «Комп'ютерна гра «без меж»: задоволення чи біда», залучення тинейджерів до планування дозвілля в сільському клубі, конкурс на найцікавішу екскурсію; організація екскурсій в Суми, Харківський парк ім. М.Горького, в Закарпаття; презентація дільничного «Стережись! Віртуальні злочини», Літній бал «Модниці та модники Діброва», організація гуртків в Дібрівському селищному клубі: театрального та керування дронами, психологічні вправи «Просоціальні комп'ютерні ігри».

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні. *Вісник психології та педагогіки*: зб. наук. пр. 2012. Вип.8. <http://www.psyh.kiev.ua>
2. Дикань Л.В. Творчі дозвіллі практики як фактор формування соціальної суб'єктності сільських підлітків: дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харків, 2019. 257 с.
3. Іонова І.М. До питання організації учнівського самоврядування як засобу формування соціальної активності підлітків. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади*: матер. III Всеукр. Наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01-02 червня 2021 р., м.Суми). – Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. – С.149-151.
4. Канішевська Л.В., Булавенко С.Д. Учніське самоврядування як засіб формування соціальної активності особистості. *Педагогічний альманах*. Вип. 40. С.19-24.
5. Педагогічні умови формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти: Всеукраїнський експеримент листопад 2018 – вересень 2023. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c9/c97/8ae/5c9c978ae0555136501906.pdf>

Діденко Д.А.

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ГРОМАДІ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Якісна підготовка майбутніх фахівців у системі вищої освіти до професійної діяльності в конкретних умовах, забезпечення ринку праці кваліфікованими фахівцями, задоволення освітніх потреб здобувачів освіти та сприяння усвідомленню ними власної місії й професійної відповідальності є нелегкими викликами в умовах сьогодення.

Важливим завданням системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі є забезпечення високого рівня їхньої професійної й соціальної компетентності, належний розвиток професійно та соціально значущих особистісних якостей, що можливо за умови максимальної інтеграції освітнього процесу зі сферою майбутньої професійної діяльності.

В умовах війни підвищується відповідальність територіальних громад за забезпечення добробуту, безпеки й життєдіяльності їх громадян, водночас розширення повноважень об'єднаних територіальних громад потребує інституалізації практичної соціальної роботи на локальному рівні. Крім того, вагомим чинником соціальної допомоги населенню на рівні громад стає діяльність волонтерів, які доставляють гуманітарну допомогу й сприяють евакуації населення з найнебезпечніших місць, в тому числі з окупованих територій. У часи післявоєнної відбудови повноваження громад будуть лише зростати, отже підготовка фахівців з соціальної роботи до діяльності у територіальних громадах, здатних організувати, адмініструвати, планувати та надавати соціальні послуги населенню на локальному рівні, зокрема особам чи сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, на рівні громади, є актуальною.

Аналіз праць О. Безпалько, Т. Семигіної, Г. Слозанської, Т. Петренко та інших дослідників свідчить, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах має носити цілеспрямований, системний, ступеневий характер, реалізовуватись як компонент системи підготовки відповідних фахівців у закладах вищої освіти, базуватись на моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи в громаді, теоріях, моделях, методах соціальної роботи у територіальній громаді.

Соціальна робота в громаді передбачає надання кваліфікованої допомоги для задоволення потреб і вирішення як індивідуальних проблем окремих жителів громади, груп, так і самої громади як об'єкта через: залучення до роботи професійних фахівців, активізації жителів громади; кооперації внутрішніх інституцій з зовнішніми та представниками громади; оцінки потреб у соціальних послугах, їх планування і замовлення, моніторингу й оцінки їх

якості. Соціальна робота у громаді, на думку Д. Бренкус, має реалізовуватись на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макрорівнях. При цьому на макрорівні передбачається робота з громадою як об'єктом, на мезорівні – робота з групами та сім'ями, на макрорівні – робота з індивідами з метою вирішення їхніх проблем.

Дослідження праць О. Безпалько, Т. Семигіної, Г. Слезанської [1; 2; 3] свідчить, що соціальна робота у територіальній громаді є спеціально організованою та регульованою системою здійснення суб'єктно-визначеного цілеспрямованого впливу на індивідів, групи та громаду задля вирішення їхніх проблем, задоволення потреб та інтересів, активізації внутрішнього потенціалу, мотивації до саморозвитку та самоорганізації; набуття досвіду вирішення власних проблем, прийняття самостійних рішень, пошуку ресурсів задля покращення умов життєдіяльності, саморозвитку, самоорганізації та самоуправління. Надання соціальних послуг, реалізація соціальних програм і проектів в громаді має на меті залучення представників громади до означених процесів та використання потенціалу партнерської взаємодії з різними суб'єктами надання послуг.

Науковці, які досліджують особливості соціальної роботи в громаді звертають увагу, що індивіди, групи, сім'ї, спільноти, соціальні інститути, соціальні норми і цінності є базовими елементами громади як соціальної системи, й лише розуміння суті та взаємозв'язків між структурними елементами цієї системи дозволяє адекватно оцінювати процеси, події, поведінку людей й надавати кваліфіковано допомогу тим, хто її потребує. Саме рівень оволодіння фахівцем знаннями з теорії і практики організації соціальної роботи на локальному рівні відповідно до вимог чинного законодавства визначає якість і дієвість послуг, що надаються й дозволяє розуміти й установлювати причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою, інтересами, стилем і рівнем життя жителів громади та їх соціальними проблемами.

Таким чином, ефективність соціальної роботи на рівні територіальної громади, що являє собою діяльність урядових і неурядових організацій, соціальних працівників на локальному рівні щодо вирішення соціальних проблем, задоволення потреб представників різних соціальних груп; залучення й активізації представників громади до участі у її житті й передбачає реалізацію соціальних програм і проектів, громадських ініціатив задля покращення умов життєдіяльності жителів громади, залежить від розгалуженості мережі соціальних установ та організацій, виду соціальних послуг, що ними надаються; рівня поінформованості жителів про особливості надання соціальних послуг; здатності самої системи до розвитку, ініціювання та реалізації змін; забезпечення доступу до необхідних ресурсів та їх доцільного розподілу.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посібн. К., 2005. 176 с.
2. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. 180 с.

3. Слозанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

Дмитренко Н.М.
спеціаліст вищої категорії,
соціальний педагог Харківської гімназії № 43
Харківської міської ради Харківської області

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З РОЗВИТКУ ОСОБИСТОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – неймовірний стрес для кожного українця. Страхи, занепокоєння, напади тривоги, панічні атаки — відчуття, притаманні дітям так само, як і дорослим, і викликають непередбачені дії, особливо під час війни.

Соціальний педагог в закладі загальної середньої освіти — це спеціаліст до компетенції якого входить надання педагогічної, психологічної, психотерапевтичної та соціальної допомоги всім учасникам освітнього процесу, хто її потребує. Професійна діяльність соціального педагога — це комплекс взаємопов'язаних напрямів діяльності (виховна, навчальна, розвиваюча, соціокультурна, комунікативна, організаторська тощо), які направлені на створення умов, що сприяють зміцненню фізичного і психічного здоров'я здобувачів освіти, на розвиток особистої, громадянської, соціальної компетентностей. Саме тому важливими завданнями соціального педагога закладу загальної середньої освіти у цей складний час насамперед стає надання учасникам освітнього процесу знань щодо ознак та фаз стресового стану, стратегій поведінки в різних умовах та ситуаціях, формування особистої відповідальності за власне життя, здоров'я, емоції та дії; здійснення профілактики дистресів; підвищення рівня стресостійкості, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; формування навичок здорового способу життя шляхом зміни внутрішніх установок щодо реагування на різні провокаційні чинники; формування практичних навичок саморегуляції, здатності справлятися з невизначеністю та складністю обставин оточуючого життя; навчання підтримувати соціальне та емоційне благополуччя, співпереживати та конструктивно вирішувати конфлікти; усвідомлення цінностей, пов'язаних з ідеями демократії, громадянської позиції, моралі, справедливості, рівності, свободи, прав людини; виявлення поваги до інших, толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях тощо.

В умовах воєнного стану в Україні фахівці психологічної служби Харківської гімназії № 43 здійснюють діяльність з психологічного супроводу та

соціально-педагогічної підтримки учасників освітнього процесу (розміщують важливу інформацію, заспокійливі техніки самопідтримки та спілкування з дітьми на сайті гімназії та в групі на платформі Viber; надають індивідуальні консультації особисто та за допомогою телефонного та інтернет зв'язку; проводять заняття з елементами тренінгу на такі теми як «Гостра реакція на стрес і як з нею боротися», «Батьківські ресурси та самодопомога», «Як вчителю бути в ресурсі під час Воєнного стану. Підтримка батьків та дітей» з дітьми та їхніми батьками з метою зняття напруги та тривожності під час повітряної тривоги, а також заняття «Доступна психологічна допомога» та «Ігри щоб впоратися з агресією, тривогою та додати стійкості» та бесіди «Про життєстійкість, пошуки своєї ролі в кризовий час, техніки саморегуляції та, що робити з нашими емоціями під час війни», «Що робити під час панічної атаки у дитини» з постраждалими та вимушеними переселенцями тощо.

На основі аналізу наукових досліджень з проблеми соціально-психологічної підтримки у часи війни та власної соціально-педагогічної практики відібрано такий інструментарій дієвої допомоги, що дозволяє всім учасникам освітнього процесу зняти напруження, страхи, відчуття себе соціально захищеними, потрібними: 1) вправа «На щастя — На жаль» дає уявлення про те, що вихід зі складної ситуації завжди є (грають по черзі: перед підлітками озвучується складна ситуація, наприклад: «В Україні почалася війна», а наступний продовжує: «Але, на щастя, вся моя родина ціла», черга переходить до іншого: «Але, на жаль, мої друзі в іншому місті вимушені три доби поспіль ночувати в бомбосховищі», і, далі по колу: «Але, на щастя, українці об'єдналися, як ніколи за часів незалежності»; всі учасники продовжують цю ситуацію; важливо, щоб діти зрозуміли: будь-яка ситуація надзвичайно багатогранна; 2) вправа-ресурс для подолання страхів «Янгол-захисник» (зробіть разом з дитиною «Янгола-захисника» з паличок, кольорових ниток, пластиліну, картону - з будь-якого підручного матеріалу..., що можна носити з собою, подарувати другові або повісити біля місця, де дитина спить, щоб той «ловив» погані сни і дії і не пускав їх до людини); 3) вправа «Схованка» (навіть якщо ви в бомбосховищі, можна зробити «бункер у бункері» — тільки для дітей, де у цьому укритті діти ховаються, розповідають один одному секретики, граються з ліхтариками, там можна захватись і цілій родині, обійматись, мріяти; 4) вправа-малювання (можна малювати олівцями, ватними паличками, краплями, пластиліном, цеглою тощо на будь чому і будь чим, малювати разом з дитиною, або окремо...; малюємо будиночок — формуємо відчуття меж, формуємо безпеку, майбутнє, малюємо дерево з міцним корінням – формуємо відчуття заземленості; малюємо групові малюнки — формуємо відчуття спільності); 5) вправа «Напиши листа» (завдання може бути написати листа захиснику, де потрібно описати ситуацію, в якій опинилися люди, попросити допомоги та побажати сил та мужності захисникам... А якщо у дитини загинув хтось з близьких, то можна попросити написати листа саме йому та розповісти про свої почуття, щось недосказане, попросити захисту небес...).

Єсіна Н.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Стрельнікова О.О.

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри політології, соціології і культурології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті дано визначення поняття «соціальне підприємництво», як різновид соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на фінансування соціальних проєктів та програм, покращення умов життя певній групі населення, або надання їй послуг на вигідних умовах; схарактеризовані критерії, за якими підприємництва визнаються соціальними; виявлені основні форми соціального підприємництва як інноваційного інструменту подолання соціальних проблем; встановлені головні проблеми соціального підприємництва на сучасному етапі розвитку нашої держави, проаналізовані різні підходи до визначення поняття «професійна підготовка майбутнього соціального фахівця»; дано авторське визначення поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності» як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних теоретичних знань, практичних умінь і навичок, досвіду щодо змісту та особливостей соціальної підприємницької діяльності, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; визначено, що результатом професійної підготовки майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності є готовність до зазначеної діяльності; розглянуто готовність майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності як сукупність знань, умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації набутих управлінських компетенцій соціальної спрямованості; виявлені структурні компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної підприємницької діяльності: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями щодо основ соціального підприємництва, вивчення форм, методів та технологій організації та ведення соціальної підприємницької діяльності), мотиваційно-особистісний (формування у майбутніх соціальних фахівців спонукань до підприємницької діяльності з розроблення та впровадження різноманітних соціальних проєктів та програм) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми, методи та технології з розроблення та впровадження різноманітних соціальних проєктів та програм).

Ключові слова: соціальне підприємництво, підприємницька діяльність, соціальний фахівець, соціально-педагогічна підготовка, соціально-педагогічна підготовка соціального фахівця, професійна підготовка майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності, готовність майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності.

Annotation. The article defines the concept of «social entrepreneurship» as a kind of social and innovative entrepreneurial activity, a significant part of the profits from which is directed to financing social projects and programs, improving living conditions for a certain group of the population, or providing it with services on favorable terms; characterized criteria by which entrepreneurship is recognized as social; identified the main forms of social entrepreneurship as an innovative way for overcoming social problems; the main problems of social entrepreneurship at the present stage of development of our state have been established, various approaches to the definition of the concept of «professional training of the future social specialist» have been analyzed; the author's definition of the concept of «professional training of future social specialists for social entrepreneurship» is given as a process of acquiring by applicants during their studies at a higher education institution the necessary theoretical knowledge, practical skills and abilities, experience in the content and characteristics of social entrepreneurship, as well as the ability to reproduce them in future professional activities; it is determined that the result of professional training of future social specialists for social entrepreneurship is readiness for this activity; the readiness of future social specialists for social entrepreneurship as a complex of knowledge, skills and abilities that contribute to the effective implementation of the acquired managerial competencies of social orientation is considered; structural components of the readiness of future social workers for social entrepreneurship are identified: cognitive (mastering theoretical knowledge of the basics of social entrepreneurship, studying the forms, methods and technologies of organizing and conducting social entrepreneurship), motivational and personal (formation of future social specialists' motivations for entrepreneurial activity for the development and implementation of various social projects and programs) and activity (mastering the skills and abilities to put into practice techniques, methods and technologies for the development and implementation of various social projects and programs).

Key words: social entrepreneurship, entrepreneurial activity, social specialist, socio-pedagogical training, social and pedagogical training of a social specialist, professional training of future social specialists for social entrepreneurship, readiness of future social specialists for social entrepreneurship.

Постановка проблеми. Сучасні умови існування нашої держави характеризуються політичною, економічною, соціально-психологічною нестабільністю, зниженням рівня життя більшості населення, девальвацією моральних норм і цінностей у суспільстві, зростанням злочинності і насильством. Ускладняється ця непроста ситуація повномасштабним вторгненням Російської Федерації до нашої країни, що призводить до виникнення додаткових різноманітних проблем у суспільстві, у тому числі соціальних. Їх вирішення потребує нових інструментів, які в сучасних умовах

будуть максимально ефективними. Для підготовки конкурентоспроможного фахівця соціальної галузі потрібно, щоб його професійна підготовка доповнювалась інноваційними формами та методами роботи. Саме соціальне підприємництво є відносно молодим інструментом організації бізнесу, таким видом діяльності соціального фахівця, основою якого є створення соціальних цінностей з метою розв'язання соціальних викликів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблемою соціального підприємництва, його особливостями, критеріями та формами займалися (З. Галушка [4], Н.Москалюк [10], відмінності соціального підприємства від благодійної діяльності та бізнесу розкрито в студіях Н. Єсіної [6], М. Наумова [11], А.Свінчука [13], О. Стрельнікової [14].

Проблема професійної підготовки фахівців соціальної галузі висвітлена у наукових працях О. Василенко [2], М. Васильєвої [3], І. Романової [3], І.Шеплякової[16].

Підготовку майбутніх соціальних працівників до використання технології соціального підприємництва у роботі соціального фахівця частково репрезентовано в дослідженнях Н. Горшіної [5], С. Король [7].

Метою статті є з'ясування сутності та змісту соціального підприємництва як необхідної складової підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати сутність та зміст соціального підприємництва як необхідної складової підготовки майбутніх соціальних фахівців, треба розглянути сутність ключових понять, зокрема «соціальне підприємництво» та «соціально-педагогічна підготовка».

На основі аналізу положень наукових праць Н. Горшіної [5], Н. Москалика [10], М. Наумової [11] визначено поняття соціальне підприємництво як різновид соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на фінансування соціальних проєктів та програм, покращення умов життя певній групі населення, або надання їй послуг на вигідних умовах.

Виходячи із вище сказаного, головними критеріями, за якими підприємництва визнаються соціальними є:

- працевлаштування вразливих верств населення (ветерани АТО, ВПО, люди з інвалідністю, мешканці сільської місцевості тощо);
- спрямування частини чи всього прибутку від своєї роботи на підтримання статутної діяльності громадських організацій, благодійних організацій чи благодійних фондів;
- фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення, підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проєктів.

На основі аналізу наукової літератури Н. Горшіної [5], Н. Москалюк [10], були виявлені основні форми соціального підприємництва як інноваційного інструменту подолання соціальних проблем:

- некомерційні організації, що займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;

- некомерційні організації, які відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;
- підприємства для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо понад 50 % її співробітників – громадяни з обмеженими можливостями [5, с.59].

Проаналізувавши нормативно-правову базу та наукові джерела, виділяємо головні проблеми соціального підприємництва на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Першою проблемою розвитку практики соціального підприємництва в Україні є відсутність законодавчого закріплення. Спробою вирішення даної проблеми можна вважати розгляд проекту Закону України «Про соціальні підприємства», який на жаль так і не був прийнятий. Це призводить до того, що не має єдиного правового поля по врегулюванню даної діяльності.

Другою проблемою є непоінформованість населення про функції, завдання, саму сутність соціального підприємництва як важливої форми господарських відносин.

Третьою найважливішою проблемою виступає відсутність належної професійної підготовки майбутніх соціальних підприємців, що призводить до формування бізнесменів або благодійників, які не володіють необхідними теоретичними знаннями та практичними вміннями для ефективного ведення соціального підприємництва в Україні.

В. Лозова і Г. Троцько розуміють професійно-педагогічну підготовку як систему, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних та функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студента до професійної діяльності [8, с.144].

Т. Сидоренко вважає, що професійно-педагогічна підготовка - це широка за своїм змістом категорія, системне динамічне утворення, яке ґрунтується на загальній підготовці особистості, інтегративна підсистема у цілісній соціальній системі, а тому вона як вся підготовка у цілому, діалектично взаємопов'язана із суспільними процесами та явищами, які відбуваються сьогодні, і обумовлена законами суспільного розвитку. У ній подані разом професійні та людські якості вчителя. Це показник сформованості різних видів його професійно-педагогічної підготовки, умова і результат ефективної педагогічної діяльності [12, с.7].

Так, професійну підготовку соціальних педагогів З. Фалинська розглядає як «процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління» [15, с. 16].

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Васильєвої [3], Н. Єсіної [6], І. Романової [3], З. Фалінської [15], І. Шеплякової [16] дозволив сформулювати поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних фахівців до соціальної

підприємницької діяльності» як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних теоретичних знань, практичних умінь і навичок, досвіду щодо змісту та особливостей соціальної підприємницької діяльності, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності. Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних фахівців визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

На думку, Р. Вайноли готовність до педагогічної діяльності передбачає наявність стосунків, формування таких якостей особистості, які забезпечують майбутньому педагогу можливість усвідомлено і компетентно здійснювати професійну діяльність [1, с.62].

Зокрема, Л. Міщик розглядає готовність як інтегроване особисте утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного здійснення професійної діяльності; якісно-динамічним характером особистості педагога; суб'єктивним, активно-дієвим станом - наявним у свідомості суб'єкта образом структури визначеної дії, що спонукає до діяльності, спрямований на її виконання [9, с.152].

С. Король визначає готовність студентів до соціальної відповідальності як сукупність її мотиваційної, емоційно-вольової, розумової, правової, соціальної, операційної підготовленості до реалізації соціального підприємництва у майбутній професійній діяльності [7, с. 15].

Ми розглядаємо готовність майбутніх соціальних фахівців до соціальної підприємницької діяльності як сукупність якостей особистості, що сприяють ефективній реалізації набутих управлінських компетенцій соціальної спрямованості.

Нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної підприємницької діяльності: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями щодо основ соціального підприємництва, вивчення форм, методів та технологій організації та ведення соціальної підприємницької діяльності), мотиваційно-особистісний (формування у майбутніх соціальних фахівців спонукань до підприємницької діяльності з розроблення та впровадження різноманітних соціальних проєктів та програм) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми, методи та технології з розроблення та впровадження різноманітних соціальних проєктів та програм).

Висновок. Підводячи підсумок вище викладеному, зауважимо, щоб бути успішним фахівцем у соціальній галузі потрібно, щоб його якісна професійна підготовки була доповнена соціальною підприємницькою діяльністю з метою покращення умов життя певній групі населення, або надання їй послуг на вигідних умовах.

Список використаних джерел:

1. Вайнола Р.Х. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога в контексті особистісного підходу. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2006. С. 61-70.

2. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. Інноваційна педагогіка. Харків, 2019. Т.2. №16. С.79-83.
3. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. Інноваційна педагогіка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Том. 2. №13. С. 187-190.
4. Галушка З.І. Роль соціального підприємництва у забезпеченні розвитку громад. Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 травня 2018 р.). Київ: КНЕУ, 2018 року. С. 182-185.
5. Горішна Н.М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії. Науковий вісник ужгородського університету. 2016. Вип. 2 (39). С.58-61. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_2_16
6. Єсіна Н.О., Стрельнікова О.О. Підготовка майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах. SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи, 2021. N11. С. 30-38. URL:<http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir>
7. Король С.Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 416 с.
8. Лозова В.І. Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання навч. посібник. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.
9. Міщик Л. І. Особливості системного підходу в професійній діяльності соціальних працівників. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 2016. №133. С.150-154.
10. Москалюк Н.П. Інноваційні форми соціального підприємництва у забезпеченні інклюзивного розвитку країни. Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 травня 2018 р.). Київ: КНЕУ, 2018 року. С. 65-67.
11. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Україна: аспекти праці. Соціальна політика. 2014. №4. С. 34–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_4_7
12. Сидоренко Т.Д. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя у процесі навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Криворізький державний педагогічний інститут. Кривий Ріг, 2002. 20 с.
13. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник / за заг. ред.: А.А. Свинчук, А.О. Корнецький, М.А. Гончарова, В.Я. Назарук, Н.Є. Гусак Н.Є., А.А. Туманова. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
14. Стрельнікова О.О., Єсіна Н.О. Добродійна діяльність у сучасній Україні: від альтруїстичної до егоїстичної дії. Сучасне суспільство: збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2020. С. 85-94.

15. Фалинська З. З. Волонтерська практика в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Науковий вісник Ужгородського університету . Ужгород, 2013. Вип. 29. С. 230–232.

16. Шеплякова І.О., Коломієць Т.О. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи з соціальної адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 травня 2020 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 37-42. <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4679/.pdf>

Жаровська О.О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

доктор педагогічних наук, професор
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПРОГРАМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ВІДПОВІДНОЇ ПІДТРИМКИ БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї В ЗЗСО

Демографічна криза та широкомасштабна війна в нашій країні примушують уважніше ставитися до багатодітної родини не лише як до сім'ї групи ризику, але як до активного соціального суб'єкта, який здатний відтворити населення України, ствердити її родинні цінності. Отже, сучасна професійна підготовка соціальних педагогів потребує вдосконалення щодо створення позитивного іміджа багатодітної родини в закладі загальної середньої освіти та територіальній громаді, а також, стосовно зміцнення соціальної суб'єктності самої сім'ї з трьома та більше дітей.

Соціально-педагогічну діяльність з родиною в різних аспектах в ЗЗСО досліджували І.Пеша, Т.Федорченко, С.Харченко та інші. Професійну підготовку працівників соціальної сфери до соціальної підтримки родини, зокрема в закладах освіти, аналізували М.Васильєва, Т.Децюк, В.Костіна, О.Шуцька та інші

Проаналізувавши сучасний стан підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в ЗЗСО та з багатодітною родиною в закладі вищої освіти, можемо зробити висновок, що нині провідними курсами стосовно означеної проблеми є «Соціальна педагогіка», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Соціальний супровід сім'ї», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», «Педагогіка сімейного виховання», «Соціально-педагогічна робота в сфері дозвілля», але в них практично не йдеться про фахову співпрацю з багатодітною родиною щодо усвідомлення нею власної соціальної суб'єктності та зміну ставлення в суспільстві до багатодітності. Переважно багатодітна родина в них

розглядається як об'єкт державної системи соціального забезпечення, а студент навчається технологіям соціального захисту означеної сім'ї в складних життєвих обставинах. Навіть в курсі «Технології соціально-педагогічної діяльності» є тема щодо родини - «Технології допомоги окремим типам сімей», але знову ж таки йдеться про кризоінтервентну модель допомоги неблагополучній сім'ї.

На наш погляд, значну роль у професійній підготовці соціальних працівників (спеціалізації «Соціально-педагогічна діяльність») до якісної соціальної роботи в ЗЗСО з багатодітними родинами, яка б сприяла утвердженню її позитивного іміджу в суспільстві, можуть відіграти такі дисципліни, як «Методика соціально-виховної роботи», «Соціальна робота в територіальній громаді», «Реклама та зв'язки з громадськістю в соціальній сфері», щоб зміцнити соціально-педагогічну спрямованість в роботі з означеною родиною, актуалізуючи її соціальну суб'єктність, і разом з територіальною громадою, громадськими організаціями рекламувати позитивні сторони та переваги багатодітності. Для цього була обґрунтована «Програма професійної підготовки соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки багатодітної сім'ї в ЗЗСО», складниками якої є компоненти: суб'єкт-об'єктний, змістовно-цільовий, технологічний та результативний.

Зміст Програми визначається напрямками професійної підготовки: 1) підвищення мотивації майбутніх соціальних педагогів до роботи з багатодітною родиною та до вдосконалення її соціально-педагогічної підтримки в ЗЗСО; 2) розширення та поглиблення знань майбутніх соціальних педагогів щодо особливостей багатодітної родини та соціально-педагогічної роботи з нею в ЗЗСО; 3) сприяння готовності майбутніх соціальних педагогів до активної професійної взаємодії з багатодітною родиною для її соціально-педагогічної підтримки. Технологічний компонент програми складають розроблені: лекційне, семінарське, практичне та виховне заняття, - для підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з багатодітними сім'ями в закладі загальної середньої освіти, а саме запропоновані нами теми занять:

1. Лекція «Методика роботи соціального педагога з багатодітною сім'єю»; підвалинами заняття є ознайомлення студентів з визначенням поняття «багатодітна сім'я», її типами; ознайомлення з основними проблемами родин з трьома та більше дітьми; з'ясування напрямів підтримки багатодітної родини соціальним педагогом; засвоєння державних пільг, які надаються багатодітним сім'ям та діючих програм захисту багатодітних сімей в Україні; методи активізації соціальної суб'єктності багатодітної родини.

2. Семінарське заняття «Методи соціальної діагностики багатодітної сім'ї»; мета семінарського заняття – визначити сутність та завдання соціальної діагностики, діагностики сім'ї та багатодітної родини. Вимоги до вибору методів соціальної діагностики. Вивчення проблеми у формі бесіди. Біографічний метод. Методика «лінія часу». Генограма. Сімейна соціограма. Еко-карта. Карта соціального оточення. Карта соціальних контактів. Сімейна групова нарада. Навчити студентів користуватися даними методами діагностики під час роботи з багатодітною родиною.

3. Практичне заняття на тему: «Обов'язки спеціалістів по роботі з багатодітними сім'ями та вміння, навички соціальних педагогів, які потрібні для роботи з цими роинами».

4. Виховний захід – заняття з елементами тренінгу «Тепло родини». Мета: навчити майбутніх соціальних педагогів працювати з багатодітною сім'єю для згуртованості членів сім'ї та усвідомлення її соціальної ролі.

Обґрунтована Програма була реалізована в Сумському державному педагогічному університеті ім.А.С.Макаренка зі студентами спеціальності Соціальна робота, спеціалізації – соціально-педагогічна діяльність (27 студентів) з труднощами, викликаними війною в Україні. Проте впроваджений зміст Програми з підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки багатодітних сімей в ЗЗСО дав змогу студентам покращити свої теоретичні знання з даної теми, проаналізувати уже існуючий досвід роботи майбутніх соціальних педагогів та визначити їхні помилки для подальшої ефективної роботи з багатодітними сім'ями в ЗЗСО.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т.Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: автореф...доктор. дисер. Київ, 2017. 45 с.

2. Безпалько О.В. Напрями і функції професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. Київ: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2009 №11. С.7-11.

3. Васильєва М.П. Підготовка соціальних педагогів до соціальної підтримки сім'ї та дитини в закладі освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади*: матер. III Всеукр. Наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01-02 червня 2021 р., м.Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С.265-269.

4. Децюк Т.М. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями в умовах ЗВО. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади*: матер. III Всеукр. Наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01-02 червня 2021 р., м.Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С.269-271.

5. Жевакіна Н. В. Особливості роботи соціального працівника з різними типами багатодітних сімей.
<http://bo0k.net/index.php?bid=8591&chapter=1&p=achapter>

6. Костіна В.В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до соціальної підтримки сім'ї та дитини в умовах віртуального простору. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини в соціокультурному просторі громади*: матер. III Всеукр. Наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01-02 червня 2021 р., м.Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С.280-283.

Збаранська Д.В.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти. На основі аналізу праць дослідників з'ясовано суть ключових понять: булінг, профілактична діяльність, професійна підготовка фахівця соціальної галузі. Визначено напрями у змісті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до зазначеного виду діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці соціальної галузі, профілактика булінгу серед підлітків, заклади професійно-технічної освіти.

Zbaranska D.V. Relevance of Professional Training of Future Specialists in the Social Field for the Prevention of Bullying Among Teenagers in General Secondary Education Institutions.

Keywords: professional training, future specialists in the social field, prevention of bullying among teenagers, institutions of general secondary education.

Annotation. The article substantiates the relevance of the problem of professional training of future social workers for the prevention of bullying in the student environment of a vocational and technical education institution, its essence and features are revealed. Based on the analysis of the works of researchers, the essence of key concepts is clarified: bullying, preventive activity, professional training of a social worker. The directions in the content of professional training of future social workers to the specified type of activity are defined.

Актуальність проблеми. Нині ми живемо в суспільстві, яке характеризується швидкоплинними змінами у взаєминах між людьми, у взаємовідносинах між людиною і суспільством. Незадовільний стан розвитку країни та проблеми, що простежуються у суспільстві, призвели до сплесків агресії, зростання насильства, жорстокості людей у побутовій поведінці. Досить значний вплив кризових явищ здійснюється на дітей підліткового віку в силу соціальної ситуації їх розвитку, що позначається на міжособистісних відносинах між учнями-підлітками, усвідомленості професійного самовизначення учнівської молоді закладів професійно-технічної освіти (ЗПТО). І як наслідок – вплив на рівень соціалізації молоді людини, підвищення рівня агресивності. За даними ЮНІСЕФ за 2017 рік, близько 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися із цькуванням та агресивною

поведінкою. Оскільки юнаки і дівчата проводять багато часу саме в ЗПТО, то заклади освіти мають відігравати одну із ключових ролей у справі захисту молодого людини від насильства. Саме тому велике значення має підвищення професійної підготовки соціальних працівників та фахівців соціальної галузі загалом до профілактики булінгу в учнівському середовищі ЗПТО.

Метою статті є визначення суті та особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу в учнівському середовищі закладів професійно-технічної освіти як важливого складника їхньої професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Поняття жорстокої поведінки нерозривно пов'язано з поняттям агресії (дії, спрямовані на порушення фізичної і психічної цілісності людини або групи людей) та насильства (застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір; панування, влада людини над людиною). Ці поняття відображають різні аспекти такого явища, як булінг.

Термін «булінг» уперше з'явився в британській журналістиці, а згодом у психологічній та педагогічній літературі у 90-х рр. ХХ ст. Цей термін використовувався для позначення агресивної поведінки однієї людини щодо іншої, з метою заподіяти останній моральну або фізичну шкоду, принизити, і в такий спосіб, утвердити свою владу [5, с.432].

Л. Лушпай відстоює думку, що булінг є сукупністю соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [2]. У наукових доробках С. Стельмаха булінг розглядається як неодноразовий напад (фізичний, психологічний, соціальний або вербальний) тими, чия влада формально або ситуативно вища за тих, хто не має можливості захиститися [6].

Е. Роланд вважає, що булінг являє собою тривале фізичне або психічне насильство з боку індивіда або групи відносно індивіда, що не здатний захистити себе в даній ситуації [12].

Отже, поняття «булінг» розглядатимемо як діяння учасників взаємодії, що полягають у психологічному, фізичному, соціальному чи сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, які вчиняються стосовно іншої особи, внаслідок чого може бути заподіяна шкода її психічному, соціальному або фізичному здоров'ю.

У сучасних реаліях проблема булінгу розглядається в основному в контексті школи, але важливо зазначити, що в діяльності закладів професійно-технічної освіти ця проблема також існує. Тому особливої уваги потребують студенти училищ та коледжів, адже вступ підлітка до закладу професійно-технічної освіти переживається ним як різкий перехід від статусу «дитини» до «самостійного дорослого». Саме в цей період у підлітка виникає бажання самоутвердитися, довести всім свою значущість. Тому, під впливом мікросередовища провокативна та агресивна поведінка постає як спосіб задоволення потреби у спілкуванні; самовираження і самоствердження; реагування на несприятливу атмосферу в сім'ї і жорстоке поводження з боку

батьків; досягнення значущої мети. Таким чином, у підлітковому віці булінг як поведінка являє собою своєрідний захисний механізм, що може сприяти виникненню явища булінгу в учнівському середовищі.

Соціальна профілактика є одним з видів соціально-педагогічної роботи, що спрямована на попередження аморальної, протиправної поведінки, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я молоді та запобігання такому впливу.

На думку О.С. Товканець, важливою особливістю профілактичної роботи в закладах професійно-технічної освіти є також попередження дезадаптації учнів внаслідок труднощів пристосування до нових умов навчально-виховного процесу, які суттєво відрізняються від шкільних, і перебування багатьох учнів поза межами родин [5].

Виходячи з вищезазначеного, можемо визначити, що *профілактика булінгу* це - система комплексних заходів, які здійснюються державними і громадськими організаціями, які спрямовані на виявлення і ліквідацію причин виникнення явища булінгу, а також його поширення.

У галузі соціальної педагогіки дослідженням проблеми булінгу серед учнівської молоді та його профілактики займалися багато науковців, серед яких можна виділити В. Афанасьєву, О. Безпалько, О. Волянську, Т. Журавель, А. Капську, Л. Лушпай, І. Сидорук, О. Товканець та інших. Проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактичної діяльності розглядали у своїх роботах І. Козубовська, В. Костіна, Р. Новгородський, Н. Пихтіна, В. Поліщук та інші.

Узагальнення результатів праць вищезазначених науковців показало, що недостатньо дослідженою залишається проблема підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики булінгу у закладах професійно-технічної освіти. Враховуючи вищезазначене, важливим є визначення змісту особливостей та пошук результативних засобів, форм та методів, котрі дозволять підвищити ефективність підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу в учнівському середовищі ЗПТО.

Спираючись на дослідження з проблеми здійснення профілактичної роботи у закладах загальної середньої освіти [1; 2; 4; 5], у змісті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до зазначеного виду діяльності можна визначити такі необхідні напрями: підготовка до індивідуальної роботи з профілактики булінгу з окремими особами групи «ризик»; підготовка до профілактичної роботи з сім'єю учнів, що схильні до булінгу та педагогічним колективом закладів професійно-технічної освіти з метою створення виховного підтримуючого середовища; підготовка до профілактичної роботи з мікро-колективом чи групою в цілому, в якому деякі члени мають досвід прояву булінгу; підготовка до роботи з профілактики булінгу у співпраці з різними інституціями у межах громад на партнерських засадах.

Як зазначає В. Поліщук [8], професійна підготовка соціальних працівників – це процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних

якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності.

Ми розуміємо «професійну підготовку соціальних працівників» як процес оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками соціальної та соціально педагогічної діяльності, а також формування важливих особистісних якостей, соціально-професійної зрілості та мотивації до професійного самовдосконалення.

Сучасні дослідники приділяють увагу особливостям організації методичного забезпечення організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Так, І. Ковальчук наголошує на необхідності використання у професійній підготовці майбутніх фахівців поряд із традиційними різними інноваційні методи та пропонує для навчання майбутніх соціальних педагогів такі інтерактивні методи як: семінар-дискусія; групова дискусія; проблемна лекція-бесіда, кейс-метод; мозковий штурм; технологічний практикум; аналіз ситуацій; імітаційно-рольове моделювання педагогічних ситуацій; ділова гра [1, с.83-84].

Ми поділяємо думку Р. Козубовського про те, що велику роль у підготовці майбутнього соціального працівника до профілактики булінгу є формування готовності майбутніх фахівців до діяльності. Формування готовності педагогів, соціальних працівників та інших фахівців до організації роботи з профілактики булінгу в учнівському середовищі ЗПТО – цілеспрямований, програмно забезпечений процес, в ході якого необхідно орієнтуватися на три елементи готовності. Психологічна готовність – формування позитивної мотивації на допомогу учням групи ризику, усвідомлення наявності позитивних якостей, властивостей та особливостей у кожного учня і прагнення, знайти ці позитивні риси, щоб опиратися на них у подальшій роботі. Це – позитивна установка на співробітництво і формування довірливих відносин у процесі надання допомоги учневі та його сім'ї. Теоретична готовність – характеризується наявністю у фахівців необхідної системи знань про відхилення у поведінці, особливості їх проявів у молодіжному середовищі, причини, що зумовлюють цю поведінку, а також знань щодо психолого-педагогічних засад, змісту і процесу профілактики. Практична готовність забезпечується формуванням у спеціалістів умінь і навичок організації профілактичної роботи, а також умінь і навичок використання різних форм, засобів та способів цієї роботи [4].

Висновки. На основі здійснених теоретичного аналізу наукової літератури професійної підготовки майбутніх соціальних працівників нами визначено актуальність, суть та особливості їхньої професійної підготовки до профілактики булінгу в учнівському середовищі ЗПТО.

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування та розроблення відповідного комплексу засобів, що готовий до використання у педагогічному процесі закладу вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва В.В. Педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 2. С. 55-62.
2. Білоус Л. Г. Жорстоке ставлення до дітей породжує жорстокість між дітьми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nau.mk.ua/docs/0025.htm>.
3. Ковальчук І.А. Методи інтерактивного навчання майбутніх соціальних педагогів. Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2010. № 4. С. 82-87.
4. Козубовський Р.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді в процесі волонтерської практики : автореф. дис. канд. пед. наук; 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. 20 с.
5. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії [Електронний ресурс]. Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf.
6. Міщик Л.І., Голованова Т.П., Білоусова З.Г. Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства: досвід, перспективи. Запоріжжя: ЗДУ. 2003. 104 с.
7. Омельченко С.О. Теоретичні та методичні основи взаємодії соціальних інститутів суспільства в формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис....док. пед. наук...13.0005 / Луган. нац. пед. ун-т імені Т. Шевченка. Луганськ. 2008. 44с.
8. Товканець О. С. Педагогічні умови профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних училищ: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2012. 21 с.
9. Пихтіна Н.П., Новгородський Р.Г. Профілактика та соціальнопедагогічна робота з дітьми девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ імені М. Гоголя. 2007. 239 с.
10. Поліщук Г. В. Булінг як сучасна соціально-педагогічна проблема: причини виникнення і шляхи подолання. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 8 (164) / Нац. ун-т «Черн. колегіум» ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2020. С. 91-95. (Серія: Педагогічні науки).
11. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць [за заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. Слов'янськ: СДПУ, 2011. Вип VI. С. 431- 440.
12. Roland E. Aggression and bullying / E. Roland, T. Idsoe. *Aggressive Behavior*. 2001. V. 27, № 6. P. 446 – 462.

Знобей О.В.

викладач кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку незалежної України характеризується стратегічним курсом на оновлення усіх сфер суспільного життя, зокрема освіти. Успішність процесу соціалізації молоді як демографічного, інтелектуального та культурного ресурсу визначено нині важливим фактором інтеграції закладів освіти України в європейський освітній простір. Саме тому до пріоритетних завдань вищого закладу освіти належить обґрунтування важливого значення соціалізаційного процесу молодого людини, створення та реалізація сприятливих для цього умов освітнього середовища.

Визначаючи особливості соціалізації студентів в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти Н. Рудкевич виходить з того, що соціалізація студента як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин, що забезпечує включення людини в ту чи іншу соціальну групу або спільноту, має свої специфічні соціально-психологічні особливості. Під час навчання у закладі вищої освіти вона постає як один з важливих етапів загального процесу соціалізації і полягає у залученні студентів до норм, вимог, зразків поведінки і цінностей, які висуває система вищої освіти [6].

У науковій літературі виділяють наступні етапи соціалізації студентської молоді:

1. Етап загальної соціалізації – формування і закріплення основних соціальних і психологічних цінностей (трудових, моральних, естетичних, політичних, правових, екологічних, сімейних). Система ціннісних орієнтацій посідає важливе місце у структурі професійного потенціалу студента.

2. Етап професійної соціалізації – засвоєння людиною тої чи іншої професії, здобуття специфічного рольового знання, коли роль пов'язана з розподілом праці. Свідомість сучасного студента надзвичайно суперечлива: з одного боку, має місце висока індивідуальна, колективна та масова активність у суспільному житті, енергійність, діловитість; а з іншого – страх, конформізм, нездатність протистояти та успішно пристосовуватись до мінливих соціальних умов життя [4, с. 624].

Характер соціалізації в період студентства залежить від впливу різних факторів, основними з яких є особливості взаємодії і спілкування у студентському середовищі. Ці фактори можуть справляти визначальний вплив на успішність соціалізаційного процесу на етапі здобуття людиною професійної освіти. Дослідники проблеми зазначають, що студентський вік – це сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості. До них належать: формування професійних, світоглядних і

громадських якостей майбутнього фахівця; розвиток професійних здібностей як передумова подальшої самостійної професійної творчої діяльності; становлення інтелекту і стабілізація рис характеру; перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією. Тобто, під час навчання у закладі вищої освіти відбувається соціалізація студента як особистості [7, с. 26].

Г. Овчаренко, особливості процесу соціалізації студентської молоді бачить у наявності трьох його стадій: адаптаційної (охоплює перший і частково другий курси) – спрямована на оволодіння способами навчально-професійної діяльності, її основним змістом є адаптація індивіда до нових умов; ціннісно-діяльнісна, або диспозиційна (охоплює частково другий, третій і четвертий курси) – забезпечує розв'язання протиріччя між ціннісними орієнтаціями на цілі життєдіяльності й засобами їх досягнення, детермінованими соціальними умовами життя індивіда; професійна (охоплює випускний курс) – сприяє завершенню професійно-особистісного становлення студентів, перетворенню їх у активних суб'єктів соціалізаційного процесу [5, с. 16].

Соціалізацію в умовах освітнього середовища нерідко розглядають як складову професійного становлення особистості, як процес, що триває протягом всього життя та має свої особливості на кожному окремому етапі професійного шляху. Особливо тісно взаємопов'язані ці два процеси на первинному етапі занурення молодого людини у професійне середовище, коли відбувається життєве та професійне самовизначення. На кожній стадії такого становлення існують певні цілі та завдання, які відповідають суспільним вимогам, реалізуються згідно цих вимог та у відповідності до власних потреб, інтересів, ціннісно-мотиваційних орієнтирів, особистісних властивостей тощо [2, с. 10].

Слід також враховувати в розумінні феномену соціалізації студента в освітньому середовищі закладу вищої освіти специфіку студентства, як соціальної та вікової категорії. Саме в цей час активно розвиваються моральні почуття, визначаються життєві цілі та перспективи, відбувається переорієнтація цінностей, формуються та міцніють особистісні риси, засвоюються нові соціальні ролі, посилюється прагнення особистого успіху та досягнення власних цілей, пов'язаних із сферою навчальних та професійних інтересів. Важливо зазначити, що у молодого людини виокремлюється та відшліфовується індивідуальний стиль міжособистісної взаємодії з одногрупниками, викладачами, на якому в подальшому ґрунтується особлива професійна взаємодія [1].

Успішна соціалізація в процесі навчання у закладі вищої освіти визначається наступними умовами: включенням індивідів у розвивальні ситуації та активуюче середовище; відкритістю молодих людей у процесі спілкування та формування їх компетентності; проживання нового особистісного досвіду; процесом самоаналізу і самооцінки своєї діяльності; саморегуляції своїх переживань і діяльності [3, с. 112].

Отже, освітнє середовище закладу вищої освіти розглядається як цілісна єдність соціально створених умов та ресурсів для освіти особистості, що

склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції, забезпечує набуття соціального досвіду, професійну та особистісну самореалізацію та самовираження студентів.

Перед освітніми закладами, як впливовими соціальними інститутами соціалізації студента, пов'язаними з фаховим вибором людини, поглибленням її світогляду і остаточним закріпленням професійної соціальної ролі, постає завдання координації процесу соціалізації, що передбачає всебічне використання сукупного виховного потенціалу національної культури та народних традицій, захист етнічних цінностей, підтримку інтересу дітей та молоді до витоків української ментальності та національного характеру.

Список використаних джерел:

1. Дябел Л.І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2008. 21 с.

2. Лавриченко Н.М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: педагогічні роздуми і нотатки. Київ : Інсайт-плюс, 2006. 279 с. 122

3. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 112 с.

4. Мудрик А.В. Социализация человека : учеб пособие, 2011. 624 с.

5. Овчаренко Г.Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2005. 20 с.

6. Рудкевич Н. І. Етнокультурна соціалізація студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2019. 20 с.

7. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в поза навчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : 13.00.05. Л., 2004. 42 с.

Кабусь Н.Д.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Чернушенко А.В.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими на сайті Комунального некомерційного підприємства Харківської обласної ради «Обласний центр

медичної статистики, здорового способу життя та інформаційно-аналітичної діяльності», у Харківській області на офіційному обліку в 2020 році перебувало 2022 наркозалежних, що становить близько 76 випадків на кожні 100 тисяч населення. Профілактична діяльність серед учнівської молоді дає найкращий результат, адже більшість залежних людей вирішує вперше спробувати наркотичні речовини у юнацькому віці. У зв'язку з цим проведення дієвих профілактичних заходів з метою попередження розвитку залежності від наркотичних речовин серед учнів закладів загальної середньої освіти є одним із основних завдань педагогічного колективу й соціального педагога зокрема, а також державних та громадських організацій.

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», соціально-виховна й профілактична діяльність є невід'ємними складовими освітнього процесу у закладах освіти і мають спрямовуватися на гармонійний розвиток особистості, її культури та навичок здорового способу життя, самодисципліни, відповідальності за свої дії та життя, сміливості та реалізації творчого потенціалу як невід'ємних складників становлення особистості.

Відповідно до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року, виокремлюють первинну, вторинну, третинну профілактику наркотичної залежності, а також універсальну, селективну та цілеспрямовану профілактику. Під первинною профілактикою розуміють комплекс заходів соціально-психологічного, соціально-педагогічного та юридичного характеру, спрямований на запобігання негативному впливу біологічних і соціально-психологічних факторів на формування особистості, які можуть призвести вживання наркотичних засобів та психотропних речовин без медичних показань; універсальна профілактика спрямована на попередження вживання психоактивних речовин через інформування громадськості про шкоду і наслідки зловживання ними та пропаганду здорового способу життя; селективна профілактика націлена на запобігання залученню окремих категорій осіб, визначених як уразливі, зокрема дітей і молоді, до вживання психоактивних речовин.

З урахуванням Стратегії [1] та Європейської навчальної програми з профілактики [2], основною метою в контексті запобігання зловживання населення психоактивними речовинами є популяризація здорового способу життя та розвиток життєвої компетентності особистості, навчання життєвих навичок (зокрема особистісних і соціальних навичок, компетенцій протидії негативному соціальному впливу та подолання складних життєвих ситуацій у здоровий спосіб). Відповідно, основними стратегічними орієнтирами щодо профілактики наркотичної залежності серед учнівської молоді є: 1) імплементація в національну державну політику найкращих міжнародних рекомендацій та доказових практик профілактики вживання психоактивних речовин; 2) впровадження загальнонаціональних та місцевих заходів з підвищення поінформованості населення та розуміння сутності та масштабів проблем, пов'язаних з вживанням психоактивних речовин, особистих ризиків та наслідків такого зловживання, способів їх уникнення серед дітей, підлітків,

молоді, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; 3) реалізація комплексних комунікаційних програм, спрямованих на розвиток життєвих навичок громадян, задля формування свідомого і відповідального ставлення до власного здоров'я, подолання посттравматичного стресового розладу; 4) впровадження інформаційних і освітніх заходів, спрямованих на розвиток батьківських навичок у контексті запобігання вживання наркотичних засобів та психотропних речовин; 5) проведення інформаційних заходів з педагогічними працівниками закладів освіти та працівниками надавачів соціальних послуг з метою розвитку компетенції первинної профілактики й володіння практиками профілактики високого рівня; 6) впровадження комплексних заходів з покращення психологічного клімату в закладах освіти та протидії булінгу; 7) посилення співпраці з органами місцевого самоврядування з метою здійснення спільних заходів щодо популяризації здорового способу життя та створення умов для його реалізації; 8) проведення постійної медійної кампанії проти вживання та розповсюдження наркотиків через телебачення та засоби масової інформації.

При цьому під час здійснення профілактичної роботи важливо дотримуватись таких вимог: 1) інформація має мати позитивний характер і не мати ознак безвихідності; 2) інформація з негативним відтінком спрямовується на розкриття згубних наслідків вживання наркотичних речовин; 3) інформація не повинна бути абстрактною й має викликати в аудиторії необхідну мотивацію; 4) пріоритетним має бути зосередження на формуванні психологічної та моральної цінності здорового способу життя, соціально прийнятних способів самоствердження та самореалізації.

Прикладами доказово обґрунтованих інтервенцій, які застосовуються в міжнародній практиці з метою профілактики наркотичної залежності серед учнів закладів загальної середньої освіти, є: програми «Посилення родини», «Небайдужі спільноти», «Навчання життєвим навичкам», «Партнерство: сім'я-школа», «Програма зміцнення родини: для батьків та молоді 10–14 років», «Просування стратегій альтернативного мислення», «Навички, можливості та визнання», «Навички для досягнення успіху», «Керівництво правильним вибором», «Навчання життєвим навичкам», «Здатність долати проблеми», «Сила подолання», «Програма адаптації підлітків», «Програма відновлення молоді» та ін. [2; 3]. Так, зокрема, важливим компонентом Європейської програми з профілактики наркозалежності «Від'єднання», що розкриває вплив наркотичних речовин на організм і головний мозок, зокрема, є розвиток навичок стійкого реагування на тиск однолітків, що передбачає проведення медіа-кампаній, тренінгів з розвитку емоційного інтелекту учнів, соціальних навичок, розуміння та спілкування, самоконтролю та вирішення соціальних проблем.

Згадані науково-обґрунтовані профілактичні програми спрямовані на розвиток учасників у ході інтервенції, зміцнення їхнього здоров'я, профілактику насильства й уживання психоактивних речовин; формування вмінь ефективніше справлятися з викликами, з якими стикаються учні, навичок особистого самоконтролю та саморегуляції, зниження рівня стресу,

позитивного подолання емоційної та психологічної уразливості; розвиток здатності справлятися з тривогою та гнівом, контролювати імпульсивність, аналізувати проблеми та розуміти наслідки своїх дій, приймати відповідальні рішення; навчання способам досягнення поставлених цілей; розвиток соціальних навичок, які дозволяють долати невпевненість, ефективно спілкуватися, відповідати на соціальні запити та бути наполегливими; формування навичок інформування та опору тиску щодо вживання наркотичних речовин, здатності розпізнавати та оскаржувати поширені хибні уявлення,

Більшість профілактичних програм передбачають роботу з дітьми та молоддю (з метою розвитку їхніх соціальних та академічних навичок, здатності вирішення проблем у школі та вдома, включаючи покращення стосунків з однолітками, самоконтроль, прийняття рішень, навички соціальної поведінки, навички подолання та відмови від пропозиції наркотиків), а також з їх батьками (спрямовану на підвищення батьківської компетентності, покращення відносин батьків і дітей, розвиток навичок батьківської підтримки) і

Експертне оцінювання ефективності будь-якої інтервенції здійснюється за такими показниками: 1) вплив або результати (чи досягла інтервенція бажаних результатів, і чи були вони значно кращими, ніж якби її взагалі не проводили); 2) незаплановані наслідки інтервенцій (де ключовим етичним пріоритетом є переконання в тому, що профілактичні інтервенції не завдають шкоди учасникам); 3) охоплення (чи всі можливі учасники були диференційовано залучені до інтервенції чи лише певні окремі групи); 4) витрати (наскільки користь від інтервенції переважає витрати на неї); 5) порівняння (чи була інтервенція ефективнішою за інші, порівнюючи їхні результати та враховуючи витрати). При цьому оцінювання будь-якої нової профілактичної інтервенції вимагає перевірку того, що її компоненти – зміст, структура та донесення – забезпечують досягнення бажаних результатів.

Експертні дані [2; 3] свідчать, що наведені науково обґрунтовані профілактичні програми сприяють не лише зниженню вірогідності вживання психоактивних речовин серед молоді, а й мають позитивні результати, які не були безпосередніми цілями конкретної інтервенції, зокрема, сприяють зменшенню інших проблем поведінки – рівня злочинності, депресії, тривожності, ризикованої сексуальної поведінки та покращенню навчальних досягнень учнів. Такі «перехресні» результати, як відзначають дослідники, посилюють громадське здоров'я в цілому та мають економічну користь для громади.

Причому найбільшу частину превентивних програм та політик складають універсальні інтервенції, спрямовані на всі цільові групи (батьків, вчителів, дітей та підлітків, родину, школу, громаду) незалежно від ризику вживання психоактивних речовин, водночас селективні інтервенції спрямовані на вразливі групи, в яких часто зосереджується вживання психоактивних речовин й спрямовані на покращення їхніх можливостей у складних життєвих та соціальних умовах; індикативні інтервенції спрямовані на конкретних осіб та

мають на меті допомогти справлятися із власними особливостями та факторами ризику, які роблять їх більш вразливими до вживання психоактивних речовин.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року» (від 18.05.2021 р.). URL: https://www.dls.gov.ua/for_subject/%D0%BC%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%94-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8E-%D0%B4%D0%B5/
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2019), European Prevention Curriculum: a handbook for decision-makers, opinion-makers and policy-makers in science-based prevention of substance use, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 172 p.
3. Preventing Drug Use among Children and Adolescents: a Research Based Guide for Parents, Educators and Community Leaders. National Institute of Drug Abuse, 2003. 49 p.

Клевака Л.П.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАНОК ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ

Анотація. Розкрито особливості здійснення виховання в Полтавському інституті шляхетних дівчат. Акцентовано увагу на вихованні певних рис особистості, які необхідні для подальшої соціалізації учениць. Висвітлено застосування різних методів виховання в інституті. Проаналізовано використання заохочення та покарання учениць. Окреслено виховний супровід класних дам інституту та вимоги до їх особистості.

Ключові слова: виховання, соціальне виховання, соціалізація, жіноча освіта, Полтавський інститут шляхетних дівчат.

Abstract. The peculiarities of education in the Poltava Institute for Noble Ladies are revealed. Attention is focused on cultivating certain personality traits that are necessary for the further socialization of schoolgirls. The application of various methods of education at the institute is highlighted. The use of encouragement and punishment of schoolgirls was analyzed. Educational support for class ladies of the institute and requirements for their personality are outlined.

Keywords: education, social education, socialization, women's education, Poltava Institute of Noble Ladies.

Постановка проблеми. Людина – соціальна істота. Соціалізація розпочинається у дитинстві. З моменту народження дитина потрапляє в світ соціальних зв'язків і контактів. Першим її соціумом є сім'я. Саме у дитинстві закладається фундамент соціалізації, і водночас – це найбільш незахищений її етап. У період юності, тобто у 13-18 років, закінчується активний етап соціалізації. На нього впливають і заклади середньої освіти. Відбуваються зміни у психологічному стані, проходить етап полової зрілості, з'являється прагнення до самостійності та незалежності. Соціалізація не обмежується періодом становлення особистості, а продовжується все життя, охоплюючи діяльність людини в трудових колективах, політичних організаціях, неформальних об'єднаннях, тому що впродовж життя кожна людина засвоює не одну, а багато різноманітних соціальних ролей.

В умовах глобалізації та інтеграції світового освітнього простору, культурної асиміляції педагогічна наука визначає пріоритети розвитку національної освіти, у тому числі й соціальному вихованню. З огляду на визначну роль жінки у вихованні та навчанні молодих поколінь впродовж усього розвитку людства дослідження аспектів виховання представниць жіночої статі, їх соціалізації, особливостей здійснення виховної діяльності в закладах жіночої освіти на території України є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки з визначення поняття «соціалізація», її етапів, агентів соціалізації, чинників ефективності цього процесу розглядали Г. Авер'янова, Т. Алексеєнко, Б. Ананьєв, С. Бабенко, Н. Голованова, І. Гоффман, Н. Дембицька, М. Дьомін, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, І. Кон, Л. Коняєва, Ч. Кулі, Дж. Мід, А. Мудрик, В. Москаленко, В. Паригін, Т. Парсонс, Ю. Парунова, І. Рогальська, В. Рюль, Г. Тард та інші. Зазначимо, що термін «соціалізація» був запроваджений американським соціологом Ф. Гідінгсом, який у 1887 р. у книжці «Теорія соціалізації» вжив його як розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя. Якщо бути дуже точним, соціалізація сьогодні пояснюється як процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправний член суспільства [6]. Український науковець В. Москаленко в широкому розумінні пояснює соціалізацію так, це – розвиток людини як соціальної істоти, становлення її як особистості. По суті, соціалізація – це процес входження індивідів в суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання та навчання. Соціалізація стосується процесів, завдяки яким люди навчаються жити сумісно і ефективно взаємодіяти один з одним, а також якостей, яких індивід набуває в цьому процесі [5, с. 8].

Особливості виховання та навчання в Полтавській губернії в ХІХ – на початку ХХ ст. розглядали у своїх наукових доробках О. Білоусько, Т. Благова, В. Василенко, О. Єрмак, В. Жук, Н. Кочерга, Н. Купріян, В. Мирошниченко, І. Охріменко, М. Пашко, І. Петренко, Т. Пустовіт, В. Ревегук, С. Федоренко, В. Ханко, П. Шемет та інші дослідники. І. Альошинцев, В. Бучневич, М. Зінченко, А. Кониський, О. Ліхачова, П. Мазанов, В. Овчин, І. Ольшевський,

І. Павловський, О. Піллер, С. Рождественський, Л. Сєдов, Ю. Яцевич у своїх роботах подавали статистичні відомості, узагальнено описували діяльність жіночих закладів освіти Полтавської губернії.

Детально розглядаючи питання виховання, К. Ушинський наголошував на необхідності єдності навчального і виховного процесу закладу освіти. У статті «Три елементи школи» К. Ушинський розкрив усю педагогічну недоцільність розриву між вихованням і навчанням, вказав на численні негативні наслідки і спробував знайти такі основи педагогічного процесу, які б усунули цей розрив. «Діяльність будь якого навчального закладу, якщо він переслідує хоч якусь виховну мету, – писав К. Ушинський, – складається з трьох елементів – адміністративного (управління освітнім закладом), навчального (змістовно-дидактичне забезпечення) і виховного (програма виховання особистості). Ці три елементи ... можуть перебувати і перебувають в дійсності в найрізноманітніших комбінаціях між собою» [8]. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити особливості здійснення виховання у Полтавському інституті шляхетних дівчат.

Метою статті є аналіз особливостей здійснення соціалізації вихованок Полтавського інституту шляхетних дівчат (1818-1920 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвизначнішим закладом жіночої освіти Полтавської губернії у ХІХ - на початку ХХ ст. був Інститут шляхетних дівчат. Обговорення ідеї його заснування розпочалось у 1817 році, 12 січня 1818 року затвердили «Статут» інституту, а урочисте відкриття відбулося 12 грудня 1818 року [4, с. 4-12]. До закладу приймали дівчат дворянського походження, пізніше духовенства і купців віком від 6 до 18 років. На той час випускниці були підготовленими виховательками та матерями родин, виховували нові покоління, засіваючи у юні душі насіння, яке зростили для них їхні вчителі і наставники. За суттю своєї природи тогочасна жінка могла бути і була вірною, люблячою дружиною, але тільки освіта наблизила її до розуміння свого чоловіка, зробила її другом, якому хотілося б відкрити душу, помічницею, з якою надійно йти спільним життєвим шляхом [4, с. 39].

Повний курс навчання в інституті складав 6 років, половинний – 3 роки [4, с. 57]. Розподіл учениць за класами, як правило, здійснювався не за віком, а відповідно до їхніх індивідуальних можливостей та загального рівня розвитку. Увесь курс навчання було поділено на п'ять класів: І та ІІ класи були однорічними, ІІІ та ІV класи – дворічними, V клас тривав три роки. Окрім навчання особливу увагу звертали на виховання учениць. У Полтавському інституті шляхетних дівчат виховували справедливість, гуманність, чуйність, співпереживання, доброту, терпіння, толерантне й шанобливе ставлення до представників інших національностей; формували уміння сприймати іншу людину як найвищу цінність, незалежно від кольору її шкіри, релігії чи соціальної приналежності; розвивали внутрішнє бажання позбутися проявів егоїзму, ворожнечі, неприйняття; стимулювали гармонійний розвиток особистості. Вищеперераховані завдання досягалися через приклад педагогів і обслуговуючого персоналу закладів, індивідуальні та групові бесіди, виховні години, читання ученицями спеціально підібраних творів. У процесі виховання

керівництво Інституту шляхетних дівчат активно використовувало наслідування, яке було спрямоване на відтворення вихованками певних зовнішніх рис, зразків поведінки, котре супроводжується емоційними і раціональними почуттями. Прикладом для наслідування були учителя, класні дами (наставниці), учениці старших класів, однокласниці, а також використовували приклад літературних героїв та видатних сучасників [4, с.1-3].

У процесі виховання учениці систематично виконували спеціально підібрані вправи, що призводило до вироблення навичок і звичок, які включаються в загальну структуру поведінки людини і проявляються як її індивідуальні риси. Звички в учениць формували на основі розповідей про норми поведінки у закладі освіти, у громадських місцях, на природі; вироблених умінь позитивних дій у тих чи інших ситуаціях. Значну увагу приділяли формуванню звички до регулярної праці (господарювання, рукоділля, робота на кухні, городі та саду інституту), до фізичної та гігієнічної культури (підтримання чистоти тіла, ранкова гімнастика, потреба в рухах, ергономічні умови навчання і відпочинку тощо), бути обов'язковим у взаєминах з іншими людьми [2; 4].

Як свідчать наукові розвідки дослідниці Т. Благової, при визначенні обсягу потрібних знань та умінь педагогічна рада Полтавського інституту шляхетних дівчат «керувалася думкою, що основна мета освіти жінок полягає у покращенні моральних якостей, вихованні серця та придбанні відомостей більш енциклопедичного, аніж наукового характеру», а тому основна увага зосереджувалася на тих аспектах наук і мистецтв, які б сприяли досягненню визначеного ідеалу. Різні види художньої діяльності вважалися необхідним виховним засобом. У розділі Статуту, присвяченому «виховній справі», наголошувалося, що «для розвитку естетичних почуттів основна увага приділяється читанню літератури, малюванню, музиці, співам, танцям». Предмети мистецького циклу викладалися упродовж усього періоду навчання. До них належали: малювання, каліграфія, рукоділля, церковні та світські співи (переважно італійські), музика, танці, гімнастика. У випускному класі додавалися літературна творчість та декламація [1, с. 107].

З метою морально-релігійного становлення особистості учениці Полтавського інституту шляхетних дівчат здійснювали щоденні молитви (зранку і ввечері), відвідували власний храм Божий (обов'язково у неділю, релігійні свята, святкові для інституту дні), дотримувалися нежорсткого посту під час Великого посту, читали твори на релігійну тематику, відвідували уроки церковного співу [4, с. 206-207]. Важливого значення надавали дорученням – виконанню визначених завдань, що сприяли накопиченню досвіду позитивної поведінки, вихованню гуманних якостей особистості, відповідальності, старанності. Ученицям старших класів початкової ланки освіти давали доручення допомагати відстаючим у навчанні ученицям молодших класів. Важливим і почесним вважалося доручення читати молитви в інститутській церкві на недільній службі.

У Полтавському інституті шляхетних дівчат переважали у використанні: розумне, справедливе, проникнуте любов'ю заохочення (увага, позитивні

відгуки перед батьками, родичами, викладачами або іншими вихованками тощо) [4, с. 211]. При здійсненні заохочення педагоги дотримувалися наступних умов: справедливість, своєчасність, дотримання міри в заохоченні. По завершенню інституту найбільш здібні учениці нагороджувалися золотими і срібними медалями. При переході з класу в клас найкращі учениці (з середнім балом від 4,5 до 5) нагороджувалися схвальними листами і книгами [7, с. 55].

«Школа без дисципліни, що млин без води», – говорив Я. А. Коменський, підкреслюючи важливість шкільної дисципліни. Дисципліна учениць виявлялася в своєчасному приході на заняття, тишині та уважності поведінки на уроці, охайному виконанні призначеного завдання, триманні книг і зошитів в охайності. Якщо учениці порушували дисципліну, учителя фізичні покарання не використовували; перевага надавалася вираженням морального осуду в різних формах (вияв незадоволення, осуду, присоромлення, обмеження, вияв деякої стриманості у стосунках педагогів з ученицями, позбавлення звичної ласки, нотка відчуження в голосі) [3, с. 202]. У статистичних звітах вказується, що використовували покарання у таких формах: суворо-офіційне звернення, догана наодинці або у присутності класу, негативний відгук перед керівницею інституту, відокремлення учениці від інших у класній кімнаті на окрему лаву, нетривале стояння у класі, коли інші сидять, стояння в куті класної кімнати тощо. Тобто, головне покарання – не фізичний біль, а сором [4, с. 226].

З метою соціалізації у Полтавському інституті шляхетних дівчат широко застосовувалися музичні та літературні вечори, вистави (навіть на іноземній мові), навчальні екскурсії. На такі заходи запрошували учнів Кадетського корпусу, батьків, почесних людей Полтавської губернії [2; 4].

За кожним класом наглядала класна дама, яка і здійснювала виховання учениць. Дослідник П. Мазанов, описуючи вимоги до посади класної дами, зазначає: «класна дама – це особа 22-30 років, яка при спілкуванні та здійсненні вчинків керується бездоганними моральними правилами, різнобічно естетично і розумово розвинута, має душевну теплоту, терпіння і педагогічну спостережливість, досвід роботи у вихованні дітей в сім'ї, пансіонах або школах» [4, с. 212]. До обов'язків класної дами входило: формування поваги і любові до праці, науки, мистецтва, відповідального ставлення до власних обов'язків, навчальної діяльності, формування характеру (особливо, таких рис як лагідність, смиренність, поблажливість, прощення образ, симпатія до оточуючих людей без врахування віку, стану або віросповідання, повага до закону, товариськість, взаємодопомога тощо), навіювання поваги до християнської релігії, спостереження за поведінкою вихованок під час молитов і Богослужінь, підбір книг релігійного змісту для читання. Класні дами заохочували учениць відвідувати бібліотеки з метою підвищення освіченості [4, с. 219-222], турбувалися про зовнішність учениць, їхній одяг, ходу, поставу, про те, яким чином надати тілу дівчат граційності. З цією метою здійснювалися заняття з танців, навіть без музичного супроводу («запросто»), драматичного мистецтва, декламування віршів, показ спектаклів, участь у музичних і літературних вечорах [2, с. 419-420].

Висновки. Своєю виховною діяльністю Полтавський інститут шляхетних дівчат, безсумнівно, підготував значний контингент вихованих і освічених учительок та гувернанток. Всебічно і гармонійно сформована особистість є метою виховання і у минулому, і у сучасному суспільстві. Цей ідеал не втратив своєї значимості протягом сторічч.

Список використаних джерел

1. Благова Т. Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина XIX – початок XX ст.) : [навч. посіб.] Полтава : Оріяна, 2009. 240 с.
2. Боярцев С. М. История учебных заведений Полтавы до 1917 года. Полтава : ООО «АСМИ», 2013. 560 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки : у двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : навч. пос. К. : Слово, 2010. С. 188-627.
4. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц : 1818-1898 [архивные справки]. Полтава : вид-во «Полтава», 1899. 324 с.
5. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія. К. : Фенікс, 2013. 540 с.
6. Пехота Т. Проблеми соціалізації: особистий досвід. *Журнал Український дім*. URL : <https://uadim.in.ua/mystectvo-zmin/vypusk05/tpost/Зах3nij5i1-problemi-sotsalzats-osobistii-dosvd>
7. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870 г. изменениями и дополнениями / [сост. М. Родевич]. СПб. : Типография М.А. Хана, 1884. [2], х, 238, [2], 88 с., 1 табл.
8. Ушинський К.Д. Педагогічна подорож до Швейцарії. Твори в шести томах. К., 1954. Т.2. С. 178, 197.

Кожина С.В.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Криворізького державного педагогічного університету

Размолодчикова І.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Зміни, які відбуваються в нашій державі, висувають підвищені вимоги до мобільності і адаптивності поведінки людини, її здатності реагувати на виклики сьогодення, а також до результативності її професійної діяльності. Саме тому особливо актуальним є питання профорієнтації особистості. Адже від того, наскільки вдалим є вибір професії, значною мірою залежить ефективність

праці, а, отже, успішність людини. Насамперед, проблема профорієнтації стосується учнівської молоді, яка стоїть перед вибором подальшого життєвого шляху.

Чинником сучасної системи освіти і виховання, що сприяє професійному самовизначенню і реалізації здатності працювати, є дієва система професійної орієнтації учнівської молоді. Відповідно до «Концепції державної системи професійної орієнтації населення від 17.09.2008 року» нині однією з найважливіших соціальних і економічних завдань є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечить усім громадянам рівні можливості в отриманні послуг. Професійна орієнтація населення, згідно з цією Концепцією, є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення і реалізації здатності працювати, виявлення здібностей, інтересів, потенціалу та інших чинників, які впливають на вибір професії.

Професійне самовизначення, у найбільш загальному змісті, являє собою вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей; це – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення [1, с. 16].

Професійне самовизначення – багатомірний і багатоступінчастий процес, який має багато чинників, що впливають на його розвиток. Серед них можна виділити зовнішні фактори: макро- і мікросоціум та внутрішні фактори: особистісні мотиви, індивідуально-типологічні особливості, особливості ціннісно-сислової сфери, особливості «Я-концепції» (І.С. Кон, Ф. Райс, Г. Крайг, М.І. Шевандрін). Більшість фахівців з профорієнтації, таких як: О.Є. Голомшток, М.М. Захаров, Є.О. Климов, Є.М. Павлютенков, В.Ф. Сазонов, В.Ф. Сахаров, до найбільш важливих суб'єктивних умов вибору професії відносять мотиви, інтереси, схильності, здібності індивідуума до професії, яку він обирає. Саме це, на їхню думку, зумовлює готовність особистості до професійного самовизначення.

На наш погляд, психосоціальний аспект самовизначення професійного становлення старшокласників правомірно подати в спосіб, представлений у таблиці 1.

Під час вибору професії важливу роль відіграють мотиви вибору, адже включаючись у будь-яку діяльність, людина може переслідувати різні цілі. Це знаходить свій вияв у мотивації вибору професії.

Мотив (від лат. *movere* – «приводити до руху, штовхати») має кілька змістових значень. Він може розглядатися як: 1) спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта та визначають його спрямованість; 2) предмет, що спонукає та визначає вибір спрямованості діяльності

(матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості [4, с. 111].

Таблиця 1.1.

Самовизначення професійного становлення старшокласників

№	Етапи самовизначення	Форми самовизначення	Способи й засоби самовизначення
1.	Потреба в самозначенні	Самоспонування	самооцінка; самокритика
2.	Прийом і опрацювання інформації	Самопізнання	самовипробовування; самопостереження; самозобов'язання; самодослідження; самопрогнозування
3.	Прийняття рішення	Самопрограмування	самозобов'язання; особистий план роботи; програма самовиховання
4.	Реалізація програми самовизначення	Самоорганізація Самовплив	самопереконавання; самонаказ; самонавіювання; самопримус; самосхвалення; самозаохочування; самоосуд
5.	Контроль	Самоінформування	самоперевірка; самозвіт; самоаналіз; самооцінка

Мотивація – спонування до чого-небудь. Нас може хтось спонукати до певної діяльності або ми спонукаємо до неї себе самі, і тоді йдеться про самомотивацію.

В. Погрібна зазначає, що у процесі професіоналізації може змінюватися стійкість мотивів. При цьому іноді мотиви, які раніше спонукали діяльність, починають виявлятися лише за певних обставин, а не завжди, як це спостерігалось раніше. Можливі також випадки, коли мотив, який спонукав раніше декілька видів діяльності, виявляється у зміні сили як окремих мотивів, так і мотивації в цілому. Все це свідчить про динаміку мотивації.

Самомотивацію нині розглядають як частину соціального інтелекту людини. Його визначає те, настільки швидко людина адаптується в ситуації швидких перетворень, чи може виявити себе в суспільстві, настільки чутлива до змін у поведінці оточуючих.

Зміцненню професійної мотивації її розвитку й підвищенню стійкості сприяють багато чинників: систематична профорієнтаційна робота,

цілеспрямоване виховання особистості, формування її спрямованості; систематична ефективна профорієнтаційна, соціально-педагогічна діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі.

Отже, проблема професійного самовизначення – це, насамперед, проблема особистісного і соціального розвитку суб'єкта соціальної дії. Майбутній фахівець повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пропонувані до неї і її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних задач і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах. А відтак, усі необхідні професійні знання про майбутню професійну діяльність, норми поведінки, ціннісні орієнтири, ідеали і внутрішні структури особистості формуються у процесі професіоналізації особистості [3, с. 86].

Список використаних джерел:

1. Вітковська О.І. (2002). Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 21 с.
2. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. 169 с.
3. Погрібна В.Л. С. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2008. 336 с.
4. Размолодчикова І.В. (2011). Формування професійного іміджу вчителя початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. На здобуття наук. Ступеня канд.. пед. наук : 13.00.04 /Размолодчикова Іванна Вікторівна. – Кіровоград, 2011. 263 с.

Коловоротна Н.А.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

У сучасних умовах економічної, політичної та соціальної нестабільності існування та розвитку нашої держави дуже важливою є проблема соціального сирітства. Піклування про таких дітей покладено на різноманітні соціальні інституції. Натомість, є визнаним той факт, якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива - прийомна сім'я. Тільки ця форма влаштування дітей-сиріт може створити найкращі умови для їх соціального виховання та всебічного розвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою сирітства, соціально-психологічним розвитком дітей-сиріт, умовами їх успішної соціалізації займалися Л. Артюшкіна [1], А. Полянничко [1], В. Яремчук [10], соціальну адаптацію дітей-сиріт розкрито в студіях Г. Бевз [2], К.Хлебцевич [9], особливості соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах прийомної родини висвітлено в дослідженнях Т. Приходько [5], Я. Раєвська [7].

На основі аналізу наукових праць Л. Артюшкіна [1], А. Полянничко [1], В.Яремчук [10], ми вважаємо, що дитина-сирота – це дитина, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок смерті або загибелі біологічних батьків.

Аналіз розвитку психолого-педагогічних особливостей дітей-сиріт свідчить про те, що втрата батьків призводить до тяжких наслідків становлення маленької особистості [3]. Умови життя дітей-сиріт характеризуються регламентованістю та обмеженим комунікативним колом, відсутністю можливості вільного спілкування. Довготривале незадоволення основних потреб (безпеки, уважного ставлення, турботи, емоційних контактів) може призвести до виникнення так званого феномену «сирітської хвороби», яка з часом може стати причинною значних фізіологічних, психічних та соціальних проблем. Можна зробити висновок, що тільки сім'я як найкраща форма влаштування, здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу.

Відповідно до Закону України “Про охорону дитинства” прийомна сім'я - це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1-го до 4-х дітей на виховання та спільне проживання [6].

Метою створення прийомних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Прийомні діти влаштовуються в сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку.

Із приходом дитини у сім'ю досить важливим етапом у налагодженні стосунків між батьками та дітьми, а також подальшого життя є процес соціальної адаптації.

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел (Г.Лемко [4], К. Хлебцевич [9]) дозволило визначити *соціальну адаптацію* дітей-сиріт у прийомній сім'ї як різновид соціальної адаптації особистості, що являє собою складний процес пристосування дитини до умов сімейного життя, формування адекватної системи стосунків із прийомними батьками. Результатом процесу соціальної адаптації є *адаптованість* особистості дитини як ступінь її пристосування до умов сімейного життя та сформованість адекватної системи стосунків із прийомними батьками.

На основі аналізу наукових праць Т. Приходько [5], Я. Раєвська [7], О.Федорова [8] схарактеризовано фактори, які впливають на соціальну адаптацію дітей-сиріт у прийомній сім'ї:

- по-перше - це умови життя, які надаються в новій сім'ї, що сприяють розвитку та вихованню дитини;
- по-друге - це професійні уміння та особистісні якості прийомних батьків,
- по-третє - це шкільне життя дитини, яке займає досить багато часу та формує у неї комунікативні якості.

Проаналізувавши фактори, які впливають на успішну соціальну адаптацію дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї, визначаємо особливості цього процесу:

- врахування індивідуальних рис як самої дитини, так й прийомної родини;
- вивчення біологічної спадковості та соціального досвіду дитини до входження її в прийомну сім'ю;
- індивідуальна, загальна, матеріальна, фінансова та правова підтримка з боку держави [7].

Таким чином, процес соціальної адаптації дітей-сиріт є особливо важливим, адже коли дитина потрапляє в нові умови життя, вона може бути психологічно не готова до різких змін. Тому діти, які влаштовані у прийомну сім'ю потребують компетентної допомоги з боку соціальних фахівців та прийомних батьків щодо їх успішної соціальної адаптації у сімейному оточенні.

Список використаних джерел:

1. Артюшкіна Л.М., Полянничко А.О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект): монографія. Суми: Сум ДПУ, 2002. 268 с.
2. Бевз Г. Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 173-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55 (дата звернення: 27.09.2022).
3. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 241 – 257.
4. Лемко Г. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 223-225.
5. Приходько Т. В. Особливості соціально-психологічної адаптації дитини-сироти до життя у прийомній сім'ї. 2010. С. 2-5. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/3/15.pdf>. (дата звернення 30.09.2022 р.).
6. «Про охорону дитинства» Закон України №2402 від 26.04.2001 р. Веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 27.09. 2022).

7. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 431-434. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(6\)_110](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(6)_110). (дата звернення: 30.09.2022).
8. Федорова О. В. Проблеми адаптації дитини у прийомній сім'ї. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2013. №. 2. С. 196-199. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2013_2_33. (дата звернення: 29.09.2022).
9. Хлебцевич К.В. Соціальна адаптація дітей-сиріт засобами фізичного виховання і спорту: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Харківська державна академія фізичної культури. Харків, 2007. 21 с.
10. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2010. № 15. С. 7-10.

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Важкі події, що зумовлені військовою агресією Росії, вплинули на всі сфери життя нашого суспільства і актуалізували потребу у підготовці фахівців соціальної галузі до опанування нових шляхів та засобів соціально-виховного впливу. Затяжний етап перебування у межах військового стану зумовив значне зниження життєвого потенціалу населення та зростання запитів на соціальну підтримку і соціальну допомогу в середовищі різних соціальних осередків взагалі та осіб з особливими освітніми потребами зокрема. Останнім часом значно зменшилися можливості інклюзивно-підтримуючих осередків у містах тимчасово окупованих територій та місцях, які знаходяться поблизу бойових дій, що сприяє значному зниженню зовнішніх підтримуючих чинників оточуючого середовища та додає додаткове навантаження на фахівців соціальної галузі в сучасних умовах й потребує їхньої спеціальної підготовки.

Аналіз наукової літератури[1;3;4,5] та практики надання соціальних послуг населенню показав, що постраждали від військових конфліктів є особливою групою клієнтів, які мають з одного боку специфічні загальні соціальні проблеми, а з іншого - вирізняються особливостями, залежно від їхнього місцезнаходження та умов конфлікту. Цілком поділяємо позицію Т. Семигіної та Т. Палієнко, що «війна та військові конфлікти є серйозними травмуючими чинниками для особистості та може зумовити розвиток таких

станів, як: депресивний розлад, психоз, поведінкові розлади... або симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), до якого відносять широкий спектр емоційних, когнітивних, поведінкових та соматичних симптомів» [4, с.6].

Аналіз досліджень за проектом «Розвиток соціальної згуртованості в Україні шляхом посилення регіонального та місцевого соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інших осіб, які постраждали від конфлікту», який реалізовано Stabilization Support Services за підтримки посольства Великої Британії в Україні, показав, що можна виокремити проблеми двох груп дітей: дітей із районів бойових дій та дітей, які є членами сімей комбатантів [5, с.3]. Для виокремлення проблем дітей з районів бойових дій науковцями виділено такі підгрупи дітей: діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; внутрішньо переміщені діти, діти “сірої зони”. Враховуючи вищезазначене, потребує доповнення зміст підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з різними категоріями дітей, постраждалими від війни.

Узагальнення результатів наукових досліджень з питань підготовки фахівців соціальної галузі до роботи в умовах сучасних викликів засвідчило необхідність формування спеціальної професійної готовності до відповідного виду діяльності, що передбачає формування таких важливих характеристик, як стресостійкість, витривалість вміння знімати зайву напругу тощо. Так, Н. Перхайло зазначає, що важливими напрямками попередження професійного вигорання у майбутніх фахівців соціальної галузі є [7, с. 208-209]: «1) пом'якшення дії стрес-факторів шляхом підготовки до протидії їм; 2) активізація особистісних ресурсів майбутніх фахівців для подальшого ефективного подолання негативних наслідки професійних і організаційних стресів». К. Балакіревою зазначено на необхідності опанування спеціальною програмою профілактики професійного вигорання [2]. Узагальнення ідей науковців та власного професійного досвіду з проблеми підготовки майбутніх фахівців до дії в умовах нових соціальних викликів засвідчив, що важливими стають такі умови: створення постійно-діючого професійного осередку практичної взаємодії; забезпечення успішності практичної діяльності шляхом постійної мотиваційної та професійної тьюторської підтримки; забезпечення профілактики їхнього професійного вигорання за допомогою розвитку особистісного потенціалу та надання можливості колективного виконання цікавих складних професійних завдань.

Беручи до уваги результати досліджень щодо зміцнення внутрішнього потенціалу особистості шляхом використання арт-терапії, слід зазначити, що корисними у практичній підготовці фахівців соціальної галузі до здійснення цілющого соціально-ціннісного виховного впливу на дітей з особливими освітніми потребами є використання бібліотерапії, заснованої на читанні та програванні українських народних казок, байок оповідань тощо. Цікавими у цьому напрямі є повчальні казки та оповідання Василя Сухомлинського. Наприклад, оповідання: «Хай я буду вашою, бабусьо», «Навіщо кажуть «Спасибі!», «Осінь квітка й весняна квітка» тощо [8].

Ще одним важливим напрямом практики здоров'язбережувальної арт-терапевтичної діяльності фахівців соціальної галузі є використання музикотерапії, яку застосовують з метою збудження, урівноваження чи стабілізації психічного стану клієнтів, що є такими важливими в період воєнного стану. Як зазначає Н. Квітка, музикотерапію в інклюзивному освітньому середовищі використовують з метою стимулювання й коригування розвитку дітей з особливими освітніми потребами [6]. Дослідниця пропонує використовувати такі види корекційно-реабілітаційної роботи за допомогою музикотерапії: рецептивне сприймання музики (чуттєве); рухову релаксацію та злиття з ритмом музики; гру з іграшками під музику; музично-рухові ігри та вправи; вокалотерапію (співи); музикомалювання; казкотерапію; гру на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічну декламацію; дихальні та гімнастичні вправи під музику. Цілком поділяємо ідеї авторки та вважаємо за доцільне використання музикотерапевтичного впливу як одного з важливих засобів у створенні здоров'япідтримуючого середовища для організації змістовного дозвілля дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах.

Цікавим інноваційним напрямом практичної здоров'язбережувальної діяльності фахівців соціальної галузі є використання у роботі з клієнтами танцювальної терапії, яка заснована на застосуванні методів танцювально-рухової терапії (ТРТ) [9], де рух і танець розглядають як засоби подальшої емоційної, пізнавальної, фізичної та соціальної інтеграції особистості. За допомогою віддзеркалення рухів клієнта танцювальний терапевт спочатку намагається увійти в його емоційний стан для того, щоб зрозуміти і налагодити стосунки з ним, а далі - пропонує йому розширити свої рухи, спробувати рухатись в інший спосіб, не такий звичний, що дає можливість через рух досягнути певних особистісних змін, підвищити впевненість у собі тощо.

Досвід організації майбутніми соціальними працівниками соціально-виховних заходів з дітьми з ООП на базі різних соціальних інституцій м. Харкова (ЦСС, БОБФ «Карітас-Харків», КЗ «Харківська спеціальна школа №2» Харківської обласної ради та ін.) дав можливість віднайти цікаві форми ефективної соціально-виховної взаємодії, яка враховує специфіку вищезазначених способів впливу на дітей з ООП та дозволяє в складних умовах віртуальної взаємодії організувати чудовий соціально-виховний простір для дітей з особливими освітніми потребами та дорослих, що є поряд із ними. Серед ефективних засобів впливу слід зазначити програвання казкових повчальних сюжетів з використанням ляльок, застосування музикотерапевтичних фізкульт-хвилинок, занурення в музично-казковий світ мультиплікації, проведення здоров'язбережувальних майстер-класів з виготовлення ляльок, поробок з паперу й картону, організацію пізнавально-розважальних вікторин тощо.

Перспективним напрямом подальших досліджень розглядаємо пошук нових можливостей для організації підтримуючого соціально-розвивального простору для дітей з ООП в умовах волонтерської діяльності студентського наукового товариства у віртуальному форматі.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО: Зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. конф. (19 квітня 2017 р.) /За заг.ред. Семигіної Т. В. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. 96 с. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/tezy_konf_19042017.pdf. (дата звернення: 20.09.2022).
2. Балакірева К.О. Методичні рекомендації для працівників соціальних служб «Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання» URL: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-48391940> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Бриндіков Ю.Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб. Дисертація на здобуття наукового ступеня док. пед. наук. Хмельницький національний університет, Хмельницький, 2018. 559 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Bryndikov.pdf. (дата звернення: 20.09.2022).
4. Тетяна Палієнко, Тетяна Семигіна Психосоціальна підтримка ветеранів війни та цивільних, які постраждали через збройний конфлікт. *Проект «Національна кампанія з адвокації за права ветеранів» (реалізується за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку).* URL: https://www.researchgate.net/publication/317184995_Psihosocialna_pidtrimka_veteraniv_vijni_ta_civilnih_aki_postrazdali_cerez_zbrojnij_konflikt_Psycosocial_support_of_war_veterans_and_civilians_affected_by_the_armed_conflict. (дата звернення: 20.09.2022).
5. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні. URL: <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsya-zbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf>. (дата звернення: 20.09.2022).
6. Квітка Н.О. Музична терапія у роботі з дітьми в інклюзивному середовищі. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711743/1/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 20.09.2022).
7. Перхайло Н. А. Попередження професійного вигорання майбутніх фахівців соціальної сфери. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. Вип. 55 С. 202-210.
8. Сайт Дерево казок URL: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/> (дата звернення: 20.09.2022).
9. Танцювальна терапія. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_QryIfuOLcM (дата звернення: 20.09.2022).

Кошова-Куклішина Л.С.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Київського університету імені Бориса Грінченка

Денисюк О.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Тема вразливості дітей у соціальних мережах стає все актуальнішою з кожним роком. Статистика за 2020 рік свідчить, що 95% дітей віком від 13 до 18 років мають постійний доступ до смартфонів, і 45% підлітків практично завжди перебувають в режимі онлайн, а 22% підлітків мінімум 10 разів впродовж дня заходять до улюблених соцмереж [1].

Сучасна молодь проводить за комп'ютером у 4 рази більше часу, ніж із батьками. Діти рідше використовують Інтернет як бібліотеку знань, а частіше грають та спілкуються у мережі. Виникають ілюзії спілкування, не формуються навички справжнього спілкування, відкидається реальний світ. Використання сучасних інтернет-технологій старшокласниками призвело до зміни традиційних способів спілкування, взаємодії та поведінки, з'являються нові смисли та значення, ідеї, цінності та змінюється самосвідомість особистості підлітка.

Соціальна мережа для старшокласника — це не просто віртуальний світ чи мережевий простір, це засіб соціалізації сучасного покоління та засіб формування нових світоглядних установок. Найчастіше, соціальні мережі зацікавлюють старшокласників можливістю знайти однодумців або навіть друзів, при цьому не відчуваючи складностей або дискомфорту, які відчувають багато підлітків у реальному житті. Сайти соціальних мереж сприяють самореалізації молодих людей. На сайтах соціальних мереж ніхто не знає, ким ти є насправді, можна бути ким завгодно, можна самовиражатися і висловлювати свою точку зору, знаходячи підтримку і прихильників своїх ідей і думок оскільки немає ніяких умовностей у спілкуванні.

У зв'язку з цим потрібно формувати навички безпечного користування смартфонами та безпосередньо поведінки у соціальних мережах. Формування інформаційної культури та безпеки – процес тривалий і складний, але дуже важливий та необхідний. Інтернет може бути і всесвітньою енциклопедією, яка об'єднує інформаційні ресурси в усьому світі. Але й ямою для дітей та підлітків з незміцнілою психікою. Завдання дорослих, педагогів, батьків, шкільних психологів — формування різнобічної інтелектуальної особистості, впровадження високого морального рівня, що буде гарантією інформаційної безпеки учнів [2].

Основні батьківські тривоги навколо інтернет-безпеки дітей пов'язані з кібербулінгом, кіберагресією, а також сексуалізованою агресією щодо їхньої

дитини. Батьки також бояться, що діти скомпрометують себе через відверте листування з партнером чи публікації в соцмережах, стануть жертвами шантажу, відкриють незнайомцям своє місце розташування. Інше коло тривог відноситься до інтернет-залежності та зловживання цифровими технологіями, чим сильніше соцмережі входять у повсякденність дитини, тим більше у батьків страху, що постраждають навчання та соціалізація. Занепокоєння також викликає невідконтрольність поведінки дитини у соцмережах.

За результатами тесту PISA – Міжнародної програми з оцінки освітніх досягнень учнів – за 2018 рік, 88% школярів п'ятнадцятирічного віку сприймають інтернет як найважливіший інформаційний ресурс, 84% вважають, що володіння аккаунтами у соцмережах є корисним [1]. Однак при використанні соцмереж більше шести годин у день у дітей знижується задоволеність життям і самооцінка, такі діти частіше стають жертвами булінгу та агресії. Безконтрольне використання соціальних мереж старшокласниками небезпечно, адже в них ще остаточно не сформована психіка.

При цьому навчання інтернет-безпеки у підлітків швидше відбувається природним шляхом. Наприклад, підлітки найчастіше знайомі з історіями про «зливи» особистих листування та приватних фотографій відомих людей, а також наслідків цих ситуацій: шкода репутації, публічне приниження, порушення меж приватного життя. На подібних кейсах діти вчаться бути більш пильними, додаючи ці історії до свого досвіду.

Виховний процес має за мету знайти золоту середину щодо контролю задля безпеки дитини та забезпечення умов для розвитку самостійності [3].

З появою соціальних мереж у житті дитини з'являються ризики, які варто заздалегідь обговорити на прикладі уявних ситуацій: твоя реакція та дії, якщо твій пост отримає образливий коментар або ти отримаєш пропозицію обмінятися фотографіями в оголеному вигляді. Шантаж, сексуальні домагання, кібербулінг та інші неприємності у соцмережах вимагають підтримки для дитини з боку дорослих. Підліток у жодному разі не повинен залишитися вічна-віч з цими проблемами. Тому є абсолютно неприпустимим ігнорування з боку батьків дитячого досвіду використання соцмереж.

Інша крайність — надлишковий контроль та гіперопіка. Перевірка історії запитів у браузері та спеціальні програми батьківського контролю ситуативно допомагають знизити тривогу, але негативно позначаються на довірі у стосунках із дітьми. Особливо високий ризик зруйнувати стосунки з дитиною, якщо такі програми встановлюються таємно від неї [4]. З яких би добрих намірів вони не відбувалися, подібні дії батьків говорять дитині про відсутність поваги в сім'ї, довіри, порушують межі суб'єктності дитини, означають відсутність особистого простору.

Соцмережі розширюють обрій можливостей для творчості та спілкування. Багато дітей та підлітків використовують свої акаунти в соціальних мережах для того, щоб ділитися своєю діяльністю з аудиторією, яка може складатися з близьких друзів, однокласників, друзів по листуванні, спільноти людей зі схожими інтересами.

У соцмережах можна пробувати нові моделі поведінки, що відрізняються від прийнятих у сім'ї, адже в інтернеті легше робити щось, приховане від батьківського ока. Часто такі експерименти виявляються корисними для підлітків, хоч і тривожні для батьків.

Використання соцмереж старшокласниками не повинно бути безконтрольним, через їх ще не сформований світогляд та відсутність здатності відфільтровувати непотрібну інформацію.

Соціальні мережі дозволяють дитині експериментувати із самовираженням, а також допомагають на різних етапах дорослішання – вони стають ще одним інструментом для пізнання світу та соціалізації, звичайно, за умови розумного користування соціальними мережами.

Список використаних джерел:

1. Інтерактивна лекція «Програма міжнародного дослідження якості освіти PISA». Голуб Галина. На урок. URL: https://naurok.com.ua/interaktivna_leksiya (дата звернення: 07.10.2022).

2. Черних О. О. Формування безпечної поведінки дітей в інтернеті як напрям соціально-педагогічного супроводу. Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення : монографія. Київ : Талком, 2019. С. 305-330. URL: <https://www.academia.edu/> (дата звернення: 07.10.2022).

3. Веретенко Т., Ярмоленко К. Соціально-педагогічна профілактика інтернет-залежності старшокласників. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 1, № 19, С. 145-149. URL: <https://op.ua/pedclass/naukova-stattya/> (дата звернення: 07.10.2022).

4. Снітко, М. А. Формування безпечної поведінки підлітків в інтернет-мережі як соціально-педагогічна проблема. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Вип. 115. 2014. С. 217-220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_115_58

Ладоня А.О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

У сучасних умовах розвитку нашої держави спостерігається загальне поширення такого негативного явища, як соціальне сирітство, адже завжди були і є діти, які з тих чи інших причин залишились без батьківського піклування, тому їхнє виховання надалі покладено на суспільство, державу, заклади освіти або прийомну сім'ю. Вирішення даної проблеми вимагає

розробку ефективних форм, методів та технологій соціалізації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї.

При цьому, ефективність даного процесу соціалізації, залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів, зокрема батьків та соціальних фахівців, які мають значний вплив на соціальне виховання та всебічний розвиток дитини молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї.

Проведений аналіз наукових джерел, положень праць О. Авраменко [1], О. Безпалько [2], А. Капської [4], І. Пеші [4] дозволив уточнити поняття «соціалізація» як процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Результатом соціалізації на певному віковому етапі розвитку особистості є *соціалізованість* (як досягнення людиною певного балансу адаптованості й відокремлення в суспільстві, наявність котрого визначає становлення індивіда як соціальної істоти і розвиток людської індивідуальності).

З'ясовано, що для дитини, яка виховувалася поза сімейним оточенням, мікрочинники соціалізації мають іншу систему, ніж для дитини, що виховується в традиційних умовах сім'ї. Для позитивної соціалізації дитини з групи соціальних сиріт у систему соціальних відносин необхідна спільна робота всіх структур, що забезпечують оволодіння особистістю комплексом соціальних ролей. Для дитини, яка виховувалась у сімейному оточенні, агентами соціалізації виступають колектив ровесників, батьки, працівники соціальної служби.

На основі аналізу наукових праць О. Авраменко [1], Г. Лемко [5], І. Манохіної [6] схарактеризовані сприятливі умови для успішної соціалізації дитини молодшого шкільного віку в прийомній сім'ї: ставлення до дитини як до рівної; повага до дитини, визнання її особистості; розуміння дитини, а не застосування у відносинах з нею примусу та підкорення волі батьків; оптимістична віра в можливість дитини, в її найкращі риси; справедливість та міра в заохоченнях і покараннях; створення сприятливих умов для розвитку дитини; допомога дитині в задоволенні її потреб у пізнанні, самовираженні; визнання права дитини на власний вибір; створення доброзичливої атмосфери в сім'ї.

Аналіз положень наукових праць А. Капської [4], Г. Лемко [5], І. Манохіної [6], І. Пеші [4] дозволив визначити соціалізацію *дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї* як процес засвоєння дитиною системи сімейних цінностей, норм та зразків поведінки, обов'язкових у певному суспільстві, а також навичок сімейного життя, які дають їй змогу увійти у світ суспільних відносин.

Метою соціалізації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї є входження дитини-сироти до родинного оточення, формування у неї сімейних цінностей, навичок суспільно-корисної діяльності.

Аналіз праць Г. Лемко [5], І. Манохіної [6], В. Яремчук [7] дозволив схарактеризувати особливості соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини: прийняття дитини сім'єю повинно відбуватися

поступово; термін адаптації дитини до нових умов життя залежить як від самої дитини, так і від середовища, в якому вона перебувала до того, як потрапила в прийомну родину; особистісних характеристик прийомних батьків та від наявності емоційного контакту, рівня довіри і відкритості між прийомними батьками та дітьми.

Таким чином, успішна соціалізація дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини залежить, з одного боку, від самої дитини, а з іншого – від прийомних батьків та соціальних фахівців, які впливають на цей процес. Це зумовлює потребу в якісній професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини.

Список використаних джерел:

1. Авраменко О.О. Соціалізація особистості в контексті вітчизняних та зарубіжних науково-педагогічних досліджень. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». Черкаси, 2015. № 10 (343). С. 7-13.
2. Артющікіна Л. М. Полянничко А.О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект): монографія. Суми: Сум ДПУ, 2002. 268 с.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
5. Лемко Г. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 223-225.
6. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
7. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2010. № 15. С. 7-10.

Лейба А.Р.

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д.Кабусь

Згідно зі статистичними даними дослідження, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень у межах проекту ESPAD, 81 % українських

дітей та підлітків мають помірну Інтернет-залежність, 10,6 % – сильну й лише 8,4% респондентів не відчують потреби в постійному користуванні Інтернетом, що дозволяє зробити висновок про неналежний рівень розвитку навичок комунікації й самореалізації зростаючого покоління в реальному, а не віртуальному світі й потребує підвищення уваги до соціального виховання дітей, починаючи з молодшої школи.

Соціальний педагог як фахівець у галузі соціального виховання відіграє важливу роль у розвитку комунікабельності й соціальної адаптованості зростаючої особистості, реалізуючи діагностичну, профілактичну, просвітницьку, соціально-виховну, корекційну, консультативну, організаційно-методичну діяльність.

Важливим засобом у роботі соціального педагога з соціального виховання дітей молодшого шкільного віку є інтелектуальні ігри, зокрема, шахи, шашки, турніри, вікторини, конкурси інтелектуалів, капітанів, інтелектуальні ігри «Що? Де? Коли?», «КВК», «Поле чудес», «Колесо фортуни», «Найрозумніший», «Загадки планети Земля», «Казкова скринька», ігри зі словами, ребуси, загадки, чарівні квадрати, кросворди, сканворди, чайнворди, шаради, головоломки, криптограми, деформовані тексти, логічні завдання, конкурси на складання власних головоломок, ребусів, кросвордів, які допомагають дітям розвиватися та спілкуватися у процесі самої гри, отже, можуть виступати засобом соціалізації учнів молодшої школи.

Залучення дітей до ігор, зокрема, інтелектуальних, сприяє розвитку важливих умінь: здатності до пошуку невідомого елемента, прийняття рішення, подолання перешкод на шляху до обраної мети. Ігрова діяльність створює яскравий емоційний фон, дух змагання, оптимізує інтелектуальні здібності, сприяє розвитку мислення, пізнавального інтересу, творчої активності дітей. Добір доцільного змістовного наповнення для інтелектуальних ігор сприяє розвитку емоційно-ціннісної сфери дітей, формуванню у них позитивної системи цінностей та переконань. Аналіз наукових праць Л. Туріщева, О. Безпалько, І. Звереві дозволяє в якості інструментарію роботи соціального педагога з соціального виховання молодших школярів застосовувати науково-пізнавальні тренінги для розвитку інтелектуальних здібностей дітей, організовувати колективні дискусії з використанням інтелектуальних ігор. Розвитку дружніх стосунків між дітьми сприяють відповіді на запитання: “Як пройти цю гру?”, “Який варіант ходу правильний?”, “Хто зможе перемогти?” та “Яка гра буде наступною?” тощо. Активне залучення молодших школярів до інтелектуально-ігрової діяльності сприяє формуванню знань та умінь ефективних соціальних відносин, навичок організації діяльності, набуттю досвіду адекватної оцінки й аналізу власної діяльності й діяльності однолітків, досвіду спільної продуктивної діяльності.

Застосування діагностичних методик (зокрема, «Додавання піраміди», «Складання розрізних картинок», «Прості аналогії», «Сюжетні вкладки», «Вивчення швидкості мислення», «Вивчення саморегуляції») дозволяє виявити вплив інтелектуальних ігор на розвиток особистості молодшого школяра

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка технології роботи соціального педагога з соціального виховання учнів молодшої школи у закладах освіти, яка б сприяла розвитку ціннісної, інтелектуальної й діяльнісної сфер особистості молодших школярів й сприяла їхній успішній соціалізації.

Лобанова А.С.

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету

Скочинська-Прокопович Б.

доктор PhD,
заступник директора Інституту іноземних мов Жешовського Університету

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЖИТТЄЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації (24 лютого 2022 р.) на територію суверенної України спричинило катастрофічні наслідки практично для усіх територіальних громад як великих міст, так і містечок і сіл. Мільйони людей було евакуйовано з зони бойових дій, значна частина з яких виїхала у європейські країни та переїхала до західних областей України, залишивши тим самим свої зруйновані домівки і набувши статусу внутрішньо переміщених осіб. Катастрофічні руйнації не тільки військової, але й промислової та цивільної інфраструктури спровокували вкрай негативні наслідки для людського життя, особливо для дітей, підлітків та молоді. Підлягає помітній руйнації й сімейна структура українського суспільства, оскільки 44% українських родин в умовах військового стану виявилися роз'єднаними завдяки вимушеній евакуації, що призвело до збільшення розлучень, неповних сімей, зростання чисельності дітей-сиріт.

Тому *соціальна проблема* полягає у тому, що внаслідок російської агресії в Україні з'явилися *мільйони дітей-війни*, які зазнали або фізичного болю з боку окупантів, або психологічного стресу від ракетних бомбардувань чи втрати батьків, або соціально-психологічного дискомфорту у зв'язку з переселенням чи міграцією. Отже *актуальність дослідження* полягає у необхідності пошуку найбільш ефективних шляхів забезпечення дітей, підлітків та молоді від ризиків та наслідків російсько-української війни. Вважаємо, що для вирішення цієї вкрай важливої соціальної проблеми необхідна синергія фахівців-психологів, соціологів, педагогів, працівників мас-медіа, державних та муніципальних соціальних служб, тобто практично усіх агентів соціалізації підростаючого покоління.

Одним із ефективних методів є розробка і запровадження *соціальних технологій життєзбереження* дітей, підлітків та молоді в умовах війни та у поствоєнний час. Як відомо, соціальні технології — це процес цілеспрямованого впливу на будь-який соціальний об'єкт (індивіда, групу,

спільноту), що зумовлений необхідністю і потребою одержання заданого результату. У цьому плані технологічність впливу наповнена такими поняттями, як цілепокладання, алгоритмізація, поетапність, процедурність, операційність. На підставі такого бачення, соціальні технології є визначеною соціальною прагматикою, яка спрямована на досягнення поставленої мети, вибір найбільш прийнятних засобів і результат соціальної діяльності.

Чим визначається *соціальна технологія життєзбереження*? Як зазначають українські дослідники, *життєзбереження* - це «соціально-гуманітарне поняття, яке висвітлює умови процесу збереження людиною психічного та соматичного здоров'я» [1]. Вочевидь, мова йде про те, що дитина, підліток, молода людина зокрема свідомо береже власне життя, розуміючи що, для цього треба, перш за все, бути здоровим, як фізично, так і психічно, а, по-друге, убезпечувати своє життя від небезпек та ризиків, які несуть пандемії та військові конфлікти. Військова агресія Росії проти України катастрофічно збільшила ризики для життя українських дітей, підлітків та молоді, до яких відносяться наступні: (1) ризик втратити життя або отримати поранення у зонах бойових дій; (2) ризик втрати батьків під час бойових дій; (3) ризик порушити психологічну рівновагу та отримати психологічну травму внаслідок артилерійських обстрілів та авіаударів або тривалого перебування у бомбосховищах без світла, достатньої їжі та води; (4) ризик втрати домівки, друзів, звичного соціального оточення; (5) ризик втрати життя або отримання каліцтва унаслідок підрива на вибухонебезпечних предметах; (6) ризик дезадаптації при евакуації або міграції до інших областей або країн. І хоча психологи стверджують, що підлітковий організм має достатній життєвий ресурс для відновлення, виховна робота дорослих має бути центральною у цьому процесі.

Отже *соціальна технологія життєзабезпечення* – це сукупність прийомів, методів і впливів, що застосовуються держслужбами, соціальними педагогами, соціологами, психологами, установами соціального обслуговування і соціальними працівниками для вирішення соціальних та психологічних проблем дітей, підлітків та молоді, упередження ризиків та небезпек, а також нейтралізації та ліквідації негативних і деструктивних наслідків, які виникають у них в період форс-мажорних обставин, зокрема пандемій і війн. Грунтуючись на визначенні ризиків і небезпек, які існують в умовах російсько-української війни, окреслимо основні соціальні технології життєзбереження дітей, підлітків та молоді.

Національна соціально-адаптивна технологія «Евакуація сімей з дітьми та молоді з зони бойових дій та окупованих територій», що розробляється на рівні державних органів влади, і має за мету систему методів і відпрацьованих процедур вивезення сімей з дітьми та молоді з зони бойових дій та окупованих територій, надання їм соціальної підтримки щодо адаптації в нових умовах або подальшого переміщення до інших країн. Варто зазначити, що ця технологія вже успішно працює в Україні. За даними експертів близько 11,5 млн людей за півроку війни стали переселенцями, більшість з них – це сім'ї з дітьми. Багато міст в Україні, зокрема Львів, Тернопіль, Ужгород, Івано-Франківськ,

Кіровоград, Дніпро, Запоріжжя, Кривий Ріг та інші стали великими хабами, в яких створені умови для ресоціалізації та адаптації переселенців та їх дітей.

Соціальна технологія «Діагностика здоров'я», яка повинна розроблятися в усіх регіонах країни психологами, соціологами спільно з медичними працівниками з метою комплексного дослідження соціально-психологічного та фізіологічно-соматичного стану дітей, підлітків та молоді, зокрема і евакуйованих з зони бойових дій, для виявлення у них існуючих психологічних та фізичних проблем із здоров'ям.

Соціальна технологія «Медична і соціально-психологічна реабілітація» - сукупність медичних процедур і соціально-психологічних підходів для відновлення фізичної та психологічної здатності дітей, підлітків та молоді до життєдіяльності в ризикованому або новому соціальному середовищі. Як технологія вона передбачає сукупність методів, спрямованих на пошук оптимально ефективних шляхів відтворення здатності дітей, підлітків та молоді реалізувати себе у побутовому, рольовому, освітньому, особистісному рівнях в новому соціальному оточенні.

На основі названих базових технологій, необхідно запровадити також соціальну технологію *«Соціальна терапія дітей, підлітків та молоді в умовах воєнного стану»*, метою якої є цілеспрямований процес практичного впливу на конкретні форми прояву у них девіантних та делінквентних видів поведінки, а також *«Соціальне консультування сімей з дітьми»*, яка визначає процедуру надання соціально-психологічної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на батьків та їх дітей з приводу відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування в нових ризикогенних умовах війни.

Запровадження окреслених соціальних технологій життєзбереження дітей, підлітків та молоді потребує управлінської діяльності з боку муніципальних служб охорони здоров'я, освіти та молоді і об'єднання фахівців: соціальних робітників, педагогів, психологів та соціологів у єдину команду для того, щоб сприяти збереженню та відновленню фізичного та соціально-психологічного здоров'я підростаючого покоління в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Голубєва М. О., Макаренко О. М., Андрейчева А. О. До питання про здоров'язбереження та життєзбереження школярів. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19646/Holubieva_Do_pytanni_a_pro_zdoroviazberezhennia_ta_zhyttiezberezhennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення 07.10.2022)

Макар Л.М.

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

За даними чисельних досліджень, саме вікова група (15-18 років) є найбільш схильною до негативного впливу оточуючого середовища, виходить з-під контролю батьків та педагогів, прагне до самостійного набуття досвіду відносин у суспільстві. Здійснювати істотну допомогу підліткам у навчанні, навчити їх жити й працювати відповідально, навчити їх продуктивно використовувати приховані ресурси особистості для досягнення цілей, все це покликані здійснювати спеціально підготовлені професіонали – фахівці соціального виховання.

Соціальне виховання – складний і суперечливий процес входження, включення, адаптації підростаючого покоління до життя суспільства у всьому його багатоманітті. В ньому реалізуються ідеали, духовні цінності суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку. Соціальне виховання здійснюється як стихійно, так і цілеспрямовано, через спеціально організований вплив і взаємодію навчальних закладів і сім'ї, різних соціальних інституцій. Система соціального виховання діє на будь-якому етапі історичного розвитку, є керованою, але має в своїй основі певні ідеї, якими керується кожна соціальна інституція, організовуючи і здійснюючи свою діяльність.

До цієї системи включено різні елементи, які стають провідними і системоутворюючими у соціальному вихованні тієї чи іншої категорії дітей, підлітків, молоді. В системі соціального виховання майбутніх молодих робітників системоутворюючим елементом є ЗПТО. Участь учнів у справах соціуму – це змістовна основа процесу соціального виховання. І це не лише підготовка до майбутнього життя в соціумі, а реальне життя в ньому, перетворення його. Тут потрібна взаємодія ЗПТО з іншими соціальними інститутами, педагогізація яких відбувається завдяки соціально-педагогічній роботі.

У розвитку сучасної професійної освіти покладено концепції особистісно-орієнтованого навчання і соціального виховання учнів ЗПТО, реалізація яких дозволяє створити необхідні умови для формування соціально активної особистості. Тому, запровадження у виховний процес ЗПТО сучасних форм і технологій, що сприяють соціалізації особистості, розвитку соціально-професійної компетентності, яка активізує практичну самореалізацію суб'єктів виховання, є однією з основних проблем, що стоять перед інженерно-педагогічним колективом ЗПТО.

Сьогодні, основними завданнями виховного процесу в ЗПТО є: виховання ціннісних орієнтацій і громадянської позиції, моральних орієнтирів;

формування самостійної, соціально активної особистості, яка здатна творчо реалізувати свій життєвий задум з опорою на внутрішні ресурси; розвиток і вдосконалення всіх сутнісних сфер підлітка, що складають основу індивідуальності і забезпечують повноцінну участь у всіх сферах соціальних відносин; підготовка до самостійного життя в соціумі.

Навчання в закладі професійно-технічної освіти являє собою особливий тип соціального розвитку. Така лінія соціалізації характеризується меншою авторитетністю для учнів закладів професійно-технічної освіти найближчого соціального оточення дорослих (батьків і викладачів).

Учні ЗПТО є більш орієнтованими на ситуативну поведінку у побудові власних життєвих планів. Характерним для них є більш низький рівень соціальних вимог, знижена значимість навчальних досягнень, а також вони мають схильність до відтворення ціннісних установок прошарків з більш низьким рівнем освіти і матеріального стану. Рух за такою траєкторією розвитку призводить до того, що по закінченні закладу професійно-технічної освіти помітно знижується той відсоток учнів, які вважають, що зробили дійсно правильний вибір, вступивши до навчання в ЗПТО, а також збільшується загальна фрустрованість стосовно стосовно перспектив свого майбутнього життя.

Демократизація і гуманізація життєдіяльності учнівської молоді є найважливішими умовами, засобами і результатами вдосконалення процесу соціального виховання. Це виявляється у розвитку учнівського самоврядування, дотриманні прав учнів, наданні їм соціальної допомоги і забезпеченні соціального захисту, засвоєнні учнями засобів самозахисту і здійсненні самопомоги.

Метою діяльності соціального педагога в закладі професійно-технічної освіти є створення сприятливих умов для особистісного розвитку і безпеки учня, задоволення його потреб, подолання негативних явищ в сім'ї, навчальному закладі, найближчому оточенні, інших соціумах. Соціальний педагог повинен чітко уявляти особливості розвитку підлітків і середовище, яке здійснює на них вплив; він вивчає підлітка, його психологічний стан та планує шляхи подолання кризового стану.

Найважливішим чинником процесу соціального виховання учнівської молоді в ЗПТО виступає цілеспрямована підготовка соціальних педагогів, введення її багаторівневої системи.

Підготовка майбутнього фахівця соціального виховання в закладі вищої освіти – багатоаспектна система, яка поєднує відносно самостійні, але тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені підсистеми. Також вона включає в себе не лише безпосередньо навчальну роботу, засновану на сучасних технологіях, але й поза аудиторну діяльність здобувачів вищої освіти, виробничу практику в різних установах, організаціях. При цьому, велике значення має спільна діяльність викладачів і здобувачів, що забезпечує спілкування і розширює формування досвіду самостійної діяльності.

Підготовленість здобувачів вищої освіти до діяльності, до вирішення професійних задач соціального виховання, а також розвиток особистісних

якостей фахівців, що забезпечують їх майбутню професійну успішність, все це і є результатом цілеспрямованого процесу підготовки майбутнього фахівця соціального виховання. Такий фахівець має відповідати певним характеристикам і вимогам професійної компетентності. Його професійна компетентність буде визначатися не лише наявністю певних знань, умінь і навичок, але й особливостями емоційної сфери, що передбачає емоційну стриманість і відсутність тривожності як риси особистості, здатність долати стресові ситуації.

Професійна компетентність майбутнього фахівця соціального виховання учнівської молоді – це результат професійної освіти і практичної діяльності особистості. Особистісно-професійна складова в умовах освітнього середовища відіграє невід’ємну роль в розвитку майбутніх фахівців соціального виховання учнівської молоді в ЗПТО. Основною тенденцією і завданням гуманітарної освіти є значення сутнісних елементів компетентності, умовних чинників формування, зазначення рольових позицій і значимих характеристик різних видів компетентностей в умовах професійної і соціально-професійної діяльності. В процесі професійної підготовки фахівця, особистісна складова професійної компетентності є більш важливою, аніж знання й навички. Особистісно-професійна компетентність в становленні фахівця соціальної сфері на перший план виводить сформованість особистісних якостей.

Під особистісно-професійною компетентністю фахівця соціального виховання учнівської молоді ми розуміємо систему професійно значимих якостей особистості, знань і умінь, що виявляються у здатності усвідомлювати цілі, задачі своєї діяльності, здатності планувати й визначати причини невдач, коригувати діяльність і себе як суб’єкта цієї діяльності.

Для майбутнього фахівця соціального виховання учнівської молоді в ЗПТО дуже важливим є усвідомлення особистісної значимості сенсу соціально-педагогічної діяльності, ступеня своєї емоційно-особистісної зацікавленості, можливості самоствердження в ній.

Якісна підготовка фахівців соціального виховання особистості є вкрай необхідною в сучасних умовах, адже соціальна робота вимагає особливої професійної компетентності фахівця, яка формується як через набуття знань, умінь і навичок у закладі вищої освіти, так і через власні мотиви, ставлення й цінності.

Манжарова О.О.

вчитель початкових класів Криворізької гімназії №97
Криворізької міської ради

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІКТ

В умовах Нової української школи актуальним завданням є формування мотивації учіння молодших школярів засобами творчих завдань. Мотиваційний

компонент є одним з найважливіших елементів будь-якого навчального процесу в різноманітних навчальних дисциплінах. Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення.

Мотивація учіння є надзвичайно складною. При навчанні та вихованні дітей ми маємо за мету дати дитині знання. Але головне завдання вчителя не просто дати ці знання, а залучити учня до роботи, участі в опрацюванні теми, яка вивчається, через сучасні методики навчання.

Мотивація до навчання – одна з основних умов реалізації навчально-виховного процесу у початковій школі, що сприяє не лише розвитку інтелекту, а й удосконаленню особистості в цілому.

Психологічні дослідження використання різноманітних засобів мотивації проводилася багатьма вченими, зокрема Л. Занковим, Г. Дульоновим, М. Нудельманом, В.Петровою, Б. Пінським, І. Соловйовим, Ж. Шиф та ін. Різноманітні аспекти мотивації учіння були предметом досліджень таких педагогів, як Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Махмутов, В. Онищук, І. Підласий, Л. Скаткін, І Харламов, Г. Щукіна та ін.

Зміст навчальної діяльності відіграє неабияку роль в інтересах дитини до цієї самої діяльності. Аби підсилити вплив змісту потрібно дотримуватися принципів науковості, систематичності і послідовності, зв'язку навчання з життям і практикою. Можна використовувати такими прийомами як створення ситуації новизни, актуальності.

Одним із найефективніших методів формування інтересу учіння на уроках в початковій школі є ігри. Як показала практика в рольових іграх діти грають казкових персонажів і при цьому збагачується уявлення учнів про трудові, професійні чи особистісні взаємини з іншими людьми, підготовка до реальних життєвих ситуацій. Рольові ігри допомагають розв'язувати проблему мотивації в навчанні. Важливе значення рольової гри полягає також у подоланні внутрішніх конфліктів.

Формуючи мотивацію до навчання вчитель має застосовувати позитивне відношення дитини до школи, інтереси, віру в авторитет учителя. Дитина повинна бути готова виконувати будь-які завдання запропоновані вчителем.

Також потрібно мати на увазі, інтереси молодших школярів ще не сформовані, вони є нестійкими. Якщо нема підтримки вчителя то вони з легкістю можуть погаснути. Інтереси дітей зазвичай спрямовані на результат, а не на спосіб навчання.

Ми маємо використовувати прийоми і методи стимулювання школярів. Їх поділяють на такі групи:

1) емоційні (створення ситуації успіху, заохочення і осуд, створення яскравих наочно-образних уявлень, що стимулює оцінювання);

2) пізнавальні (опора на життєвий досвід, вільний вибір завдань, пошук альтернативних рішень, виконання творчих завдань, пред'явлення завдань «на кмітливість», створення проблемних ситуацій);

3) вольові (пізнавальні труднощі, пред'явлення навчальних вимог, самооцінка своєї діяльності і корекція, інформування про обов'язкові результати навчання, рефлексія поведінки);

4) соціальні (створення ситуацій взаємодопомоги, співпраці, взаємоперевірка).

Методичні рекомендації щодо формування мотивації учіння молодших школярів:

1. Забезпечення психолого-педагогічних умов формування мотивації учіння молодших школярів.

Для формування повноцінної мотивації учіння молодших школярів особливо важливо забезпечити такі *психолого-педагогічні умови*:

- збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом;
- утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість;
- задовольняти потреби в спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати допитливість і пізнавальний інтерес;
- формувати адекватну самооцінку своїх можливостей;
- утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям;
- виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку.

2. Використання прийомів підвищення мотивації учіння молодших школярів.

У своїй роботі вчитель початкових класів повинен використовувати такі прийоми підвищення мотивації учіння молодших школярів:

- *приваблива мета* – перед учнем ставиться проста, зрозуміла і приваблива для нього мета, що стає для нього особистісно-значущою метою, і він залучається до запланованої вчителем навчальної діяльності;
- *помилка в поясненні* – пояснюючи матеріал, учитель навмисно допускає помилки. при цьому він пояснює учням свій намір. завдання дітей – знайти відповідну помилку;
- *подив* – учитель подає навчальний матеріал у такій формі, що навіть повсякденне стає дивним;
- *практичність теорії* – введення в теорію вчитель здійснює через практичне завдання, розв'язання якого корисне учням;
- *запитання до тексту* – перед вивченням навчального тексту учням дається завдання скласти до нього список запитань, відповіді на які розкриє зміст даного матеріалу;
- *відповідь, на як дається певний час, на початку уроку вчитель ставить проблемне запитання, правильну відповідь до якого учень зможе сформулювати, отримавши необхідну інформацію під час уроку.*

3. Використання різноманітних методів навчання.

Висновки. Для формування мотивів навчальної діяльності слід використовувати весь арсенал методів навчання: словесні, наочні і практичні,

репродуктивні і пошукові та ін. Значно розширює можливості цих методів застосування ІКТ. Вважаємо, що можливості застосування мультимедіа не лише створюють ситуації здивування, емоційного підйому, а й сприяють поглибленню знань, формуванню наукового світогляду учнів. Крім того, це дає змогу активізувати увагу учнів, формувати вміння працювати з інформацією. У дітей змінюється, відношення до комп'ютера. Вони починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь якій сфері людської діяльності, а не як інструмент для ігор.

Список використаних джерел:

1. Лапіна Г. (2011). Формування мотивації навчання молодших школярів. Початкове навчання та виховання. № 25. С.2-25.
2. Нікітіна Н. (2011). Активізація пізнавальної активності учнів шляхом використання ігрових моментів і цікавих завдань. Початкове навчання та виховання. 2011. № 31. С.21-31.
3. Сергєєва Н. (2013). Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках української мови. Початкова школа. 2013. № 1. С. 10-13.
4. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків : Основа, 2012. 207 с.

Міхєєва О.Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження військового стану в нашій країні зумовило стикнутися українське населення, соціальні установи та загалом всю державу з рядом проблем, які стали серйозним викликом для усієї соціальної системи.

Перед соціальними працівниками постало завдання забезпечити українських громадян необхідною підтримкою, яка б була якісною, своєчасною та доступною. Зміст таких послуг полягає у тому щоб вони своєчасно надавались особам, які потрапили у складні життєві обставини та в силу таких обставин не в змозі впоратись з ними самостійно.

Військові дії та завдана ними шкода, чинники, які пов'язані з бойовими діями, тимчасовою окупацією впливають на людей, сім'ї, а особливо сім'ї з дітьми, як фізично, психологічно, так і матеріально, тому більшість українських громадян потребує комплексної допомоги соціальних працівників.

У мирний час соціальні послуги надавались виважено, що включало ряд етапів роботи та ґрунтовний аналіз проблеми людини, її ситуації, можливостей, залучаючи її саму до вирішення проблеми. Законом України «Про соціальні

послуги» передбачено надання соціальних послуг через ведення випадку, що нерідко тривало до 10 днів та містило ряд формальних процедур (аналіз заяви, оцінювання потреб, прийняття рішення, складання плану, розробка угоди та її виконання, моніторингу). Умови військового часу не дають можливості та потребують негайного реагування соціальних працівників та соціальних установ на потреби осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що зумовлені війною.

На сьогоднішній день рішення про надання соціальних послуг покладено на структурні підрозділи з питань соціального захисту міських, сільських, селищних рад та обласні державні адміністрації. Які можуть приймати рішення про надання стаціонарного догляду та призначення виплат і компенсацій. Всі соціальні послуги надаються за механізмом екстрених (кризових) послуг, особливо це стосується в першу чергу внутрішньо переміщених осіб та осіб, що перебувають в зоні ведення бойових дій. Це дає можливість соціальним працівникам та відповідним службам прийняти оперативно рішення про надання соціальної послуги.

Переважно екстрені (кризові) послуги сьогодні надаються в наступних формах – консультування, надання притулку, соціальне супроводження сім'ї, натуральна допомога, стаціонарний догляд та догляд вдома тощо.

Урядом України було внесено зміни до Закону України «Про соціальні послуги, що передбачає:

- розширення повноважень місцевих органів влади щодо можливості надання соціальних послуг;
- надавати соціальні послуги екстрено, що дозволяє приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі повідомлення про потребу у послугах або відповідну заяву та складати акт про надану послугу;
- право приймати рішення про надання екстрених соціальних послуг надається безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечує швидкість їх надання;
- усі соціальні послуги особам, які постраждали від стихійного лиха, пожежі, катастрофи, бойових дій, терористичних актів надаються безоплатно;
- розширюються повноваження військових адміністрацій в частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг.

Такі зміни дають можливість та повноваження соціальним установам та соціальним працівникам забезпечити швидке та оперативне надання соціальних послуг всім потребуючим категоріям населення, які постраждали від військових дій та дозволить зберегти їм життя та здоров'я.

Неїжпапа Л.С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО- ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Дослідники проблем виховання студентської молоді зазначають, що система вищої освіти повинна бути націлена на розвиток тих якостей та характеристик особистості, які допомагають їй самовизначенню. Відповідно, навчати студента як майбутнього фахівця самовизначатись, формувати потребу в самовизначенні є одним із завдань професійної підготовки.

Проблема підготовки підростаючого покоління до професійного самовизначення була в центрі уваги багатьох дослідників. Професійне самовизначення розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В. Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості (І. Кон), як фактор формування особистості (Г. Костюк), як одна з форм соціалізації (О. Філіпов та Л. Кондратьєва).

Привертають увагу дослідження В. Штифурак, яка зазначає, що професійне самовизначення здобувача вищої освіти передбачає конкретну діяльність, зумовлену специфічним предметом, умовами, засобами праці а також специфікою міжособистісних стосунків і відповідальності за дану роботу, що пов'язано із самим визначенням професії як обмеженого виду діяльності [2]. Кінцевим результатом процесу професійного самовизначення майбутніх спеціалістів в умовах економічної нестабільності є психологічна готовність до вибору іншого виду професійної діяльності. Ми погоджуємося з думкою вченої, яка вважає, що велике значення належить соціально-педагогічній підтримці професійного самовизначення студентства [2].

Розглядаючи зміст професійного самовизначення студентів, можна виокремити, що цей процес передбачає набуття ними системи соціокультурних цінностей, які є основою вибору професії та забезпечують навчально-професійну сферу життєдіяльності особистості. Професійне самовизначення не є певним актом або стадією професійного становлення, а є його основою, своєрідним механізмом, що не припиняється протягом всього професійного шляху, процесом пошуку і отримання людиною сенсів своєї професійної діяльності, відкриттям і реалізацією свого «Я» як професіонала. Проаналізувавши ряд трактувань поняття професійного самовизначення майбутніх фахівців, ми розуміємо професійне самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність на основі

самоаналізу, самопізнання та співставлення своїх можливостей з вимогами професії, результатом якого є усвідомлення себе як майбутнього професіонала.

Розвиток професійного самовизначення особистості проходить на основі її включення в певний вид діяльності. Для студентів основним видом діяльності є навчально-пізнавальна. Виходячи із цього, ми припускаємо, що якісні характеристики професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи повинні бути пов'язані з особливостями освітнього процесу, що здійснює домінуючий вплив на розвиток особистості в цілому й на формування її професійного самовизначення як майбутнього фахівця зокрема. Для реалізації даного положення ми виокремили ряд педагогічних умов, які забезпечують професійне самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи у закладі вищої освіти. Слід зазначити, що важливо розпочинати роботу по забезпеченню професійного самовизначення майбутніх фахівців саме на I курсі професійної підготовки.

Педагогічне забезпечення професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи ми розуміємо як теоретико-методичний комплекс, що слугує підґрунтям для активізації особистісних ресурсів майбутніх фахівців соціально-виховної роботи та можливостей освітнього процесу закладу вищої освіти з метою ефективного професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи. Важливою складовою педагогічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи є педагогічні умови, які ми, ґрунтуючись на підходах К. Дубич, трактуємо як сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених детермінантів педагогічного процесу, що застосовуються з метою підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх фахівців [1].

Нами визначено такі педагогічні умови професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи: 1) оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі; 2) удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення їх завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця; 3) спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів.

Перша умова передбачає оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі. Реалізація даної умови передбачає можливість змістового оновлення, актуалізації і вдосконалення програм та методичного наповнення фахової дисципліни «Вступ до спеціальності». Вибір даних дисциплін зумовлений, по-перше, тим, що вона викладаються на першому курсі, по-друге, під час опитування студенти її визначили такою, яка впливає на їх професійне самовизначення.

Друга умова реалізується через удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення її відповідними завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця. На першому курсі за умови цільового спрямування основним завданням професійно-орієнтованої практики має бути особистісно-професійне

самовизначення. У процесі проходження практики студенти включаються у професійну практичну діяльність, формують своє професійне бачення цієї роботи, оволодівають практичними вміннями застосування методів та технологій, закріплюють вміння і навички майбутньої професійної діяльності. Відповідно важливою вимогою до організації ознайомчої практики є спрямованість на придбання навичок професійної діяльності, а зміст практики визначається головним завданням створення мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутнього виду діяльності, усвідомлення на цій основі необхідності самоосвіти і самопідготовки до практичної роботи.

Особливо важливою на першому курсі є роль куратора, оскільки першокурсники ще потребують підтримки та координації їх дій. Основна увага куратора на першому курсі повинна спрямовуватися на вивчення особистості студента, виявлення активу та вдосконалення його роботи, формування згуртованого колективу групи, засвоєння студентами особливостей навчальної діяльності та правил гуртожитку, прищеплення навичок самостійної роботи, роз'яснення важливої ролі вивчення предметів у підготовці майбутнього фахівця. Основним напрямком діяльності куратора є проведення індивідуальної та групової виховної роботи, залучення студентів до соціально-активного життя, виховання моральної і фізично вихованої особистості.

Визначенні педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх фахівців соціально-виховної роботи можуть бути реалізовані в процесі підготовки студентів I курсу і сприятимуть ефективному забезпеченню професійного самовизначення майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Клавдія Василівна Дубич. Рівне, 2007. 267 с.
2. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю: [монографія] /В. Є. Штифурак; Інститут вищої освіти АПН України. Вінниця : Діло; СПД Данилюк В.Г., 2007. 568 с.

Новицька А.О.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Анотація. На основі аналізу наукової літератури в статті визначено поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування

безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти», виокремлено її особливості. Виокремлено та схарактеризовано структурні компоненти професійної підготовки у визначеному напрямі в умовах закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: соціальна мережа, формування безпечної поведінки в соціальних мережах, підліток, професійна підготовка, заклад загальної середньої освіти.

Novytska A. Professional Training of Future Social Pedagogues for the Formation of Safe Behavior of Adolescents in Social Networks in General Secondary Education Institutions.

Annotation. Based on the analysis of scientific literature, the article defines the concept of «professional training of future social pedagogues for the formation of safe behavior of adolescents in social networks in general secondary education institutions», and its features are highlighted. The structural components of professional training in a certain direction in the conditions of a general secondary education institution have been identified and characterized.

Keywords: social network, formation of safe behavior in social networks, teenager, professional training, institution of general secondary education.

Постановка проблеми. Інформаційний етап розвитку сучасного суспільства характеризується посиленням впливу соціальних мереж на формування особистості дітей. Особливе занепокоєння викликає факт, здебільшого, негативної спрямованості такого впливу на зростаюче покоління, і, зокрема, підлітків, у яких, на жаль, недостатньо сформованими є навички безпечної поведінки в соціальних мережах. Наслідком цього є деформація світоглядних цінностей, ідеалів підлітків, формування залежної поведінки, а також те, що (через несформованість вищезазначених навичок) діти стають об'єктами численних правопорушень як з боку дорослих, так із боку однолітків. Отже, актуалізованою є проблема формування в підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах як окремого напряму соціально-педагогічної діяльності, зокрема закладів загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО).

У визначеному контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення готовності майбутніх соціальних педагогів (як дієвих суб'єктів соціально-педагогічної діяльності ЗЗСО) до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у цих закладах. Тому необхідним вбачається теоретичний аналіз підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти, виокремлення особливостей цього процесу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз розробленості проблематики дослідження в наукових джерелах свідчить, що окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти розкрито в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, сутність і особливості безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах репрезентовано в дослідженнях Дж. Бергера, В. Горового, Л. Іванової, О. Калмикова, К. Мілкман, О. Онищенко, В. Попика, О. Рябокonia, Л. Чуприни

та ін. Соціально-педагогічний аспект роботи з підлітками розкрито в наукових розвідках Т. Алексеєнко, М. Васильєвої, О. Василенко, І. Зверєвої, А. Капської, І. Романової та ін.; особливості соціально-педагогічної діяльності з підлітками, батьками, педагогами щодо формування безпечної поведінки дітей у соціальних мережах – О. Волянської, Н. Макаренко, М. Снітко, С. Шандрука та ін. Розробкою основ роботи фахівця соціальної галузі з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах займалися Т. Семигіна, А. Скорбатюк, Ю. Красілова, А. Кунцевська та ін.; технологічними аспектами такої роботи в закладах загальної середньої освіти – О. Безпалько, Т. Вашека, Ю. Чернецька, С. Харченко та інші.

Окремі питання професійної підготовки фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти репрезентовано в наукових студіях Р. Вайноли, Л. Міщик, Н. Кабусь, В. Костіної, В. Поліщук та ін., зокрема до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах – Н. Єсіної, О. Стрельнікової, І. Шеплякової та ін.

З'ясовано, що в науковій спільноті відсутня єдина позиція щодо визначення поняття «професійна підготовка соціальних педагогів». Так, Л. Міщик трактує її як «процес формування фахівця нового типу, який має швидко і адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми» [6, с. 72]; В. Поліщук – як «процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної соціально-педагогічної діяльності» [7, с. 233]; Р. Вайнола – як «систему організаційно-методичних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь, навичок» [1]. При цьому, на думку С. Харченка, мета професійної підготовки соціальних педагогів – це «формування в студентів спрямованості й установки на роботу в соціальній галузі; набуття необхідних соціально-педагогічних знань, що відображають основні компоненти діяльності фахівців із соціальної роботи; оволодіння студентами педагогічними вміннями в цьому виді професійної діяльності; формування важливих у професійній діяльності якостей – демократизму, соціальної активності й емпатії» [8, с. 15].

Також встановлено, що в працях Р. Вайноли [1] обґрунтовано концептуальні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки, а саме: визначено поняття та розроблено структуру професійно значущих особистісних якостей соціального педагога («як якостей, що забезпечують ефективність професійної соціально-педагогічної діяльності»); розкрито педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти; розроблено та схарактеризовано технологічну модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти; виокремлено критерії ефективності, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності

особистісного розвитку майбутнього соціального педагога під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Аналіз наукових праць з проблеми професійної підготовки соціальних працівників дав можливість виявити низку *суперечностей* між: об'єктивною потребою у готовності підлітків до безпечної поведінки в соціальних мережах та переважно низьким рівнем сформованості навичок такої поведінки у дітей; сучасними вимогами до формування готовності підлітків до безпечної поведінки у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти та недостатнім рівнем професійної компетентності соціальних педагогів зазначених закладів щодо вирішення цієї проблеми; необхідністю цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти та недосконалістю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Мета статті – проаналізувати сутність та визначити особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти; виокремити та схарактеризувати її структурні компоненти.

Виклад основного матеріалу. На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу наукових джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9] поняття *«підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти»* визначено як процес оволодіння здобувачами в ході теоретико-практичного навчання у закладі вищої освіти знаннями, уміннями та навичками соціально-педагогічної роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у ЗЗСО, а також розвиток у них професійно важливих якостей, які забезпечать готовність фахівців до такої роботи у майбутній професійній діяльності. Результатом зазначеного процесу визначено *готовність* здобувачів вищої освіти до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти в майбутній професійній діяльності.

Теоретичний аналіз наукових джерел (Р. Вайнола [1], М. Васильєва та І. Романова [2], Н. Єсіна та О. Стрельнікова [3], Н. Кабусь [4], В. Костіна [5], В. Поліщук [7], С. Харченко [8] та ін.) дозволив визначити *компоненти структури підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у ЗЗСО*:

- змістовний (моделювання складових готовності фахівця до соціально-педагогічної роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти);
- діяльнісно-процесуальний (окреслення оптимальних форм, методів і засобів професійної підготовки);
- нормативно-правовий (характеристика нормативних основ забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів

до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти);

- професійно-особистісний (моделювання системи професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця, необхідних для ефективної роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти);

- моніторингово-корекційний (визначення динаміки поетапної зміни рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти за допомогою діагностичного інструментарію, зіставлення отриманих результатів з метою функціонування системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти і внесення, у разі потреби, відповідних коректив у аналізований процес).

Особливістю професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти є комплексність та системність цього процесу з врахуванням основних складників відповідної *готовності* здобувачів вищої освіти:

- когнітивний компонент (наявність у здобувачів вищої освіти теоретико-практичних знань щодо особливостей формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти (про безпечну поведінку в соціальних мережах, психосоціальні особливості підлітків, сутність та особливості соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у ЗЗСО); сприйняття визначених знань на особистісному рівні);

- ціннісно-мотиваційний компонент (професійно-педагогічна спрямованість здобувачів вищої освіти на вирішення проблеми формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти у майбутній власній фаховій діяльності, показниками якої є сформованість у здобувачів вищої освіти пізнавальних та соціальних мотивів такої роботи; усвідомлення значущості та переконаність у необхідності здійснення такої роботи);

- особистісний компонент (сформованість професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця, необхідних для ефективної соціально-педагогічної роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти);

- діяльнісний компонент (оволодіння практичними вміннями та навичками здійснення соціально-педагогічної роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти (зокрема, щодо організації та координації діяльності суб'єктів соціально-виховної роботи в ЗЗСО)).

На основі аналізу теоретичних підходів до проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у

соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти (Н. Єсіна та О. Стрельнікова [3], Шеплякова І. [9] та ін.) схарактеризовано критерії готовності здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, особистісний та діяльнісний та відповідні ним показники.

Висновки. Таким чином, проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти є актуальною й вимагає вирішення. Перспективними напрямками подальших досліджень вбачається необхідність розробки комплексу засобів навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с. URL: <http://surl.li/dchyk> (дата звернення: 22.09.2022 р.).
2. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 13. Т. 2. С.187-190.
3. Єсіна Н. О., Стрельнікова О. О. Підготовка майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2021. № 11. URL: <http://surl.li/dchyz> (дата звернення: 11.09.2022 р.).
4. Кабусь Н. Д. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 40 с.
5. Костіна В. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 40 с.
6. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05; Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 1997. 358 с.
7. Поліщук В. А. Професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. С. 233-236.
8. Харченко С. Я. Дидактичні основи підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності. Луганськ, 1999. 138 с.
9. Шеплякова І. О., Новицька А. О. Актуальність підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.,

Нохріна Ірина Сергіївна
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Київського університету імені Б. Грінченка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Т.Л. Лях

Військові події в нашій країні травмуюче вплинули не лише на дорослих, а й на дітей. Одним із природних способів вивільнити гнів є прояв агресії. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, діти позбавлені нормальних умов для розвитку та навчання. Враховуючи, що підлітки схильні до агресії в мирний час (через вікові особливості), ризик агресії та насильства значно зростає в кризових соціальних ситуаціях (під час війни). 26 січня 2020 року було внесено зміни та доповнення до Закону «Про охорону дитинства» [6], а саме було введено окрему статтю про захист дітей, які постраждали від збройного конфлікту. У ній йдеться про те, що постраждали діти, у тому числі ті, які зазнали фізичного, психологічного та сексуального насильства, є жертвами збройного конфлікту.

Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з багатьма проблемами, перебуваючи в нових соціальних умовах, однією з таких проблем може стати булінг до дитини, яка змушена була переїхати та потрапила в новий класний колектив. У цих обставинах заклад освіти повинен стати своєрідним осередком об'єднання дітей, адаптації, психологічної підтримки та самореалізації. Надзвичайної важливості набирає пошук та розробка найефективніших форм та методів соціально-педагогічної превенції явища булінгу у результаті реалізації яких, зокрема у закладах загальної середньої освіти, на основі координації, підсилення та спрямування соціально-виховного впливу провідних інститутів соціалізації (сім'ї, закладів освіти, правоохоронних органів, засобів масової інформації, до підвищення якості формування медіа-інформаційної культури особистості, громадських об'єднань тощо) стане можливою ефективна протидія булінгу серед підлітків.

Підлітковий вік – це унікально динамічний період у розвитку людини і від того, яким шляхом людина розвиватиметься, в подальшому буде багато в чому побудований її розвиток наступного вікового етапу. Тому цей період вважається переломним, перехідним, сенситивним і критичним [2] А. Краківський виділяє такі вікові особливості дітей-підлітків: 1) потреба в хорошому відношенні в школі та у родині; 2) підвищена стомлюваність; 3) бажання не залишитися одному, як у класі, так й у малому колективі; 4) підвищений інтерес до питання про «співвідношення сил» у класі;

5) відсутність авторитету віку; 6) негативне ставлення до необґрунтованих заборон; 7) зацікавленість до помилок дорослих; 8) відсутність адаптації до невдач; 9) відсутність адаптації до положення «гіршого»; 10) яскраво виражена емоційність та інші [1, с.64]. Знуцання з боку однолітків наносить психічну та фізичну шкоду дитині, негативно впливає на всебічний розвиток особистості як найвищої цінності, формування рис її характеру, високих моральних якостей, розвиток розумових та фізичних здібностей.

У розумінні А. Капської профілактика – це «комплекс економічних, політичних, правових, медико-психологічних і виховних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [5 с. 32]. Існують різні стратегії впровадження заходів протидії булінгу, одну або декілька з яких можна використовувати одночасно: це розвиток навичок дітей (наприклад, розв'язання конфліктів, емоційне керування); зміна ставлення до булінгу (наприклад, коли учні підтримують жертву і не бажають булити інших); обізнаність з предметом булінгу та розуміння його наслідків: покращення шкільного клімату та виховання шкільної культури. Для попередження проявів булінгу серед підлітків в закладах загальної середньої освіти діють профілактичні технології «Коло Техніка», методики «Педагогічний досвід», служби порятунку, гарячі лінії, програми профілактики булінгу тощо.

При впровадженні заходів з протидії булінгу застосовуються різноманітні форми – обговорення, рольові ігри, навчальні відео, постери, дискусії, рольові вправи, магніти, закладки рефлексії, психологічні тренінги, стимулюючі ігри, театральні постановки перегляд і обговорення кінострічок/відеороликів на аналогічну тему. Більшість учнів переймається почуттям жертви булінгу, коли бачать, що відбувається на екрані.

Формами роботи онлайн можуть стати, проведення вебінарів, веб-конференцій, онлайн-студій; листування в вайбері та інших мобільних додатках, які призначені для спілкування; розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів на сайтах закладів освіти, сторінках практичного психолога/соціального педагога, у соціальних групах в мережі інтернет, та ін [4]. Для проведення занять з підлітками онлайн можуть стати у пригоді освітні серіали на платформі «Дія»; онлайн курси такі як «VeryVerified: онлайн-курс з медіаграмотності»; ігри та онлайн-ігри «Медіазнайко» [3, с.54]

Іншими заходами може бути медіація, організація шкільного комітету. Окремо, можна залучати учнів до заходів з попередження. Зокрема, учні можуть інформувати інших, бути представниками в комітеті, наставників молодшим класам. Потрібно правильно налагодити роботу з усіма сторонами, які постраждали від булінгу. Робота має бути не тільки скоординована, а й структурована таким чином, щоб інформація, яку надає фахівець, була доступна кожному. Вони повинні розуміти всі можливі ризики та наслідки, які їх чекають.

Список використаних джерел:

1. Гончаров В. В. Жорстока поведінка в підлітковому середовищі. Соціальний педагог. 2009. № 11. С. 59–61
2. Ельконін Д. Б. Дитяча психологія. Київ : Акад., 2007. 384 с
3. Профілактика деструктивної поведінки підлітків. Навчально-методичний посібник. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О.Д, 2022. 144 с.
4. Сайт Міністерства освіти і науки України розділ «Безпека дітей в Інтернеті»<https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-pravditini/bezpeka-ditej-v-interneti>
5. Соціальна педагогіка. 5-те вид. перероб. та доп. Підручник. / ред. А. Й. Капська. Київ : Центр учб. літ., 2011. 488 с.
6. Черевач О. М. Адміністративно-правова характеристика насильства в сім'ї / Право і суспільство. № 6. 2011. С. 147–151.

Оксенич А.В.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Майбутнє нашого суспільства залежить від того, наскільки якісно будуть підготовлені підлітки до «дорослого життя» та чи будуть відповідальними особистостями з твердими та творчими життєвими настановами на активну життєдіяльність і використання власного творчого потенціалу для розвитку себе і суспільства в цілому.

Аналіз статистичних досліджень сайту Теофіпольського районного методичного кабінету стосовно питань виявлення підлітками асоціальної чи девіантної поведінки дозволяє стверджувати, що за останні дванадцять років у майже у тридцять разів зросла кількість «дітей вулиць», а за вчинення злочинів щорічно засуджується майже вісімнадцять тисяч неповнолітніх. Загрозливим явищем стає насильство щодо неповнолітніх. Дві третини дітей і підлітків відчують на собі прояви насильства. За останні десять років збільшилася кількість алкоголіків і наркоманів серед молоді. [4]. Поширення цих загрозливих тенденцій може призвести до соціально-економічних, психолого-педагогічних і медико-біологічних ризиків нашого суспільства, що вимагає негайного вирішення цього питання та здійснення цілеспрямованої соціально-виховної діяльності, що забезпечить розвиток соціальності підлітків.

Як засвідчив аналіз психолого-педагогічної літератури, підлітковий вік – це особливий період у становленні особистості, з яким пов'язується, з одного боку, завершення формування фізичного образу «Я» (статеве дозрівання), а з іншого боку - початок формування «Я-концепції», що засвідчує вступ у дорослого життя. Як зазначають дослідники, перший з них пов'язаний з внутрішніми гормональними і фізіологічними змінами, які призводять до змін тілесних, а також емоційно-почуттєвих, що зумовлюють нестійкість (найчастіше несподівану для самого підлітка), спонтанність його переживань і вчинків, тоді як другий - перехід у світ дорослих – видається набагато складнішим, бо пов'язаний з розвитком у підлітків критичного ставлення до світу та спричиняє зміни настановлень і мотивів поведінки, формування нової системи ціннісних орієнтацій[6]. Отже, підлітковий вік є критичним періодом розвитку особистості, який обумовлює його виняткову складність і суперечливість, що проявляється не тільки у фізичному і психосексуальному розвитку, але й в інтелектуальному та у соціальному.

Поняття «соціальність» розглядають поряд з індивідуальністю «як комплексну характеристику соціального суб'єкта (людина, група, країна та ін.), що виявляється через індивідуальне позитивно-творче ставлення до соціального буття й забезпечує реалізацію індивідуальності суб'єкта в умовах від сімейного, етнічного, регіонального, громадянського тощо до глобального соціуму; система соціальних (сімейних, національних тощо) ціннісних орієнтацій, якостей і поведінки соціального суб'єкта, спрямована на зміцнення спільності, консолідованості, доцентрових спрямувань соціуму; мета й інтегрований результат соціального виховання, зумовлюється рівнем культури певного соціуму та соціокультурним розвитком соціального суб'єкта» [1, с.98-99].

Серед важливих новоутворень підліткового віку, що відносять до розвитку соціальності є: самоутвердження; формування почуття дорослості та потреби у спілкуванні з однолітками; інтенсифікація контактів; формування нового світогляду. Розвиток соціальності підлітків дуже важливий для формування особистості, що характеризується активним засвоєнням соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві. Але, на жаль, дуже мала частина підлітків розуміє і усвідомлює важливість цього, бо їхня увага зосереджена на тому, що «навколишній світ рухається навколо них», тому, в більшості випадків вони втрачають зв'язок з дорослими і шукають підтримки в колі однолітків, що не завжди сприяє розвитку їхньої соціальності та успішній соціалізації.

Аналіз нормативного забезпечення з питань розвитку соціальності дозволив визначити, що Асамблеєю Ради Європи розроблено рекомендації «Про неформальну освіту» (2000), в якій зазначається, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі через реалізацію короткотермінових програм, коротких курсів, майстер-класів та семінарів тощо [7].

Узагальнення наукової літератури з питань розвитку соціальності в умовах неформальної освіти засвідчило, що в різних неформальних клубах в атмосфері гри, радості, підтримки з боку оточення молодій людині легше знайти і проявити себе, прийняти соціальні норми і правила співжиття[2]. Дослідники доводять, що основним завданням соціально-виховної роботи в клубах є створення умов для засвоєння дітьми і підлітками зразків цивілізованого співжиття, навичок спілкування в групі, особистісного росту кожного члена клубу. Як зазначає Н. Павлик, «саме молодь є сенситивною щодо цілей та засобі неформальної освіти у контексті пошуку та визначення стратегічних життєвих цілей, а також тактичних схем їх досягнення, потреб гармонійного включення в діяльність різних соціальних інституцій, підвищення соціального статусу шляхом реалізації індивідуальних, особистісних програм життєдіяльності [3]. На думку Ю. Rogoznoi «лідерський потенціал особистості» це здатність до творчості у поєднанні із прагненням до самовдосконалення і саморозвитку, що впливає на перетворення середовища [5]. Дослідниця зазначає, що можливість розвинути у підлітків цей потенціал буде краще через неформальну освіту.

Спираючись на ідеї дослідників, нами розроблено курс для підлітків, завдяки якому у них розвиваються відповідальність, стресостійкість, самоорганізованість, адекватна самооцінка, навички ефективної взаємодії з навколишнім світом, швидкість мислення та реагування на обставини, розуміння себе як особистості і розвитку її потенціалу, пізнання свого ментального, емоційного, соціального інтелекту та вміння його розвивати, знаходити творчу мету власного життя. Вважаємо, що саме ці особистісні характеристики, якості та навички допоможуть підліткам успішно соціалізуватися, розкрити власні здібності і стати гідними особистостями, тим самим впливаючи на наше суспільство і сприяти його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Козубовська І.В., козубовський М.Р. Роль неформальної освіти в соціальній адаптації дітей і молоді. *Norwegian Journal of development of the international Science* No 53/2021. 2021. № 53. С.35-38. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-neformalnoyi-osviti-v-sotsialniy-adaptatsiyi-ditey-i-molodi/viewer> (дата звернення:20.09.2022).
3. Павлик Н.П. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів. Монографія 09.09.2019 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29815/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%9D%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення:20.09.2022).
4. Про статистику проявів девіантної поведінки серед учнівської молоді. Сайт Теофіпольського районного методичного кабінету . URL:

https://teofipolrmk.at.ua/publ/rpmpk/praktichnim_psikhologam/pro_statistiku_projav_iv_deviantnoji_povedinki_sered_uchnivskojji_molodi/19-1-0-17 (дата звернення: 20.09.2022).

5. Рогозна Ю. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. ISSN Online:2312-5829.Освітологічний дискурс,2018,№ 1-2(20-21)(https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SP_SR_IL.pdf (дата звернення: 24.09.2022).

6. Шайгородський Ю. Криза підліткового віку як процес переоцінки цінностей. *Соціальна психологія*. 2009. № 6 (38). С. 148–153. https://lib.iitta.gov.ua/731393/1/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BB_%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%83%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BE%D1%86_%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf (дата звернення: 24.09.2022).

7. Formal, non-formal and informal learning. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/formal-non-formal-and-informal-learning> (дата звернення: 20.09.2022).

Осіпова О.О.

здобувачка психолого-педагогічного факультету
Криворізького державного педагогічного університету

Шимко І.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: в статті розкрито поняття «соціалізації», «євроінтеграції», зазначені соціально-психологічні особливості молоді, об'єкти та суб'єкти соціалізації, питання щодо євроінтеграції соціальної політики України, нормативно-правова база.

Ключові слова: соціалізація молоді, євроінтеграція, політика, молодіжна політика, соціальна політика, інновації.

Актуальність дослідження: актуальність вивчення теми «соціалізація молоді в умовах євроінтеграції України» полягає в тому, що в даний час, коли в нашій країні проходять численні зміни у всіх соціальних інститутах, суспільних відносинах, розгляд особливостей соціалізації молоді в Україні стає особливо запитуваною та нагальною дослідницькою проблемою, що приваблює увагу науковців, соціологів, соціальних працівників та практичних працівників різного рівня.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та визначити соціально-педагогічні чинники соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України.

Для початку потрібно визначити той факт, що люди поступово усвідомлюють, що європейська інтеграція є перспективою для успішності та процвітання країни. Головними суб'єктами що будуть здійснювати активну діяльність у цьому процесі є – молодь. Саме тому в наш час потрібно підіймати тему соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України і роз'яснювати велику кількість особливостей та задач, що постають перед молодими людьми, які приймають активну участь у цьому питанні.

Проблематика вивчення даної теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку нашої країни питання стосовно «євроінтеграції» вимагає уваги до шляхів заохочення молоді в усіх сферах діяльності країни. Саме від молоді залежить майбутнє нашої держави. Молодь – це та головна частина суспільства, у якої є великий потенціал, енергія, прагнення до всебічного розвитку та відкритість до «інновацій». Тому так важливо вивчати процес соціалізації молоді в Україні саме під впливом євроінтеграції.

Дослідженнями з питань соціалізації та євроінтеграції займаються багато відомих науковців: М. Багмета, В. Беглиці, Н. Даниленко, В. Ємельянова, Є. Лазоренко, М. Лукашевич, В. Москаленко, А. Тащенко та ін.

Під час вивчення різних наукових джерел можна визначити поняття євроінтеграції як: – це процес впровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити: стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції. Це єдиний економічний, соціальний та гуманітарний простір, де відмовилися від кордонів та зайвих умовностей задля вільного переміщення товарів, людей, послуг і капіталів, необмеженого обміну інформацією, культурними та науковими надбаннями.

Міністерство соціальної політики активно веде роботу щодо реалізації низки важливих реформ та запровадження європейських стандартів, що піднесуть якість життя молоді та в цілому громадян на новий рівень. Прикладами таких реформ і законів є:

– Закон України від 21.09.2011 №3764-VI «Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства»;

– Закон України від 06.03.2008 №137-VI «Про ратифікацію Угоди між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулюванням криз»;

– Закон України від 15.01.2008 №117-VI «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз»;

– Указ Президента України від 19.12.2007 №1236/2007 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва»;

– Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 №1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках євро регіонів та перспективи транскордонного співробітництва»;

– Закон України від 18.03.2004 №1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

Важливою складовою розвитку України в умовах євроінтеграції є соціальна активність молоді. Остання визначається як комплекс якостей і властивостей молодих людей, що є умовою їх професійної підготовки, ідейно-морального вдосконалення, засвоєння цінностей людської культури і самореалізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства[1].

Суттєвою особливістю молоді є зміна характеру потреб, які з безпосередніх перетворюються на усвідомленні та довільні. Під час цього вікового етапу відбувається формування механізмів цілетворення, тобто наявність у особистості плану життя, мети, певного задуму свого подальшого буття. Це все пов'язано із здатністю та прагненням молоді здійснювати самопроєкцію на життя. Це виявляється у їх можливостях ставити перед собою конкретні цілі, будувати своє життя з проєкцією на майбутнє. Також відбувається життєве і професійне самовизначення, що дуже сильно впливає на молоду особистість. Соціалізація молоді являє собою сукупність всіх соціальних і психологічних процесів, за допомогою яких індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, що дають можливість йому функціонувати як повноправному громадянину суспільства.

Проблеми соціалізації молоді пов'язані із глибокими та швидкоплинними соціальними змінами, зокрема із зміною ідеологічних орієнтирів у вихованні особистості і посиленням дії стихійних чинників, що впливають на становлення сучасної молодої людини як соціальної особистості [4].

Кожна людина на всіх етапах своєї життєдіяльності є об'єктом соціалізації. Зміст процесу її соціалізації насамперед визначається зацікавленістю суспільства в тому, щоб кожна людина успішно оволоділа ролями чоловіка і жінки (статева соціалізація), створила міцну сім'ю (сімейна соціалізація), змогла б й прагнула б до компетентної участі у соціальному та економічному житті (професійна соціалізація і т. д.).

Суб'єктом соціалізації людина завжди стає об'єктивно, бо на протязі всього її життя перед нею постають завдання, для вирішення яких вона більш або менш усвідомлено, а часом і не усвідомлено, ставить перед собою відповідні цілі, тобто проявляє свої суб'єктивність (позицію) і суб'єктивність (індивідуальну своєрідність)[2].

Тільки конкретна систематична участь держави і влади в житті молоді зможе розв'язати проблеми соціалізації та соціальної адаптації молоді в сучасних перехідних умовах суспільства. Політика держави повинна спрямовуватися на створення необхідних соціальних, економічних умов для розвитку молодих людей за допомогою масової державної і громадської підтримки інноваційної діяльності, соціальний захист молоді, сприяти

формуванню творчої активності молоді, здібностей, навичок, а також стимулів до саморозвитку та самореалізації, завдяки чому будуть створені передумови для її прискореного розвитку [5].

Отже, від підвищення рівня соціальної активності молоді та розуміння факторів її успішної соціалізації залежить успішність проходження Україною процесу євроінтеграції. Молодь прямо впливає не лише на об'єктивну ситуацію країни (економічна, геополітична, суспільно-політична), а й здатна впливати на низку чинників суб'єктивного характеру, таких як: потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини, її бажання відповідати запитам сучасного соціально-економічного стану країни. Йдеться, насамперед, про вирішення проблеми мотивації, заохочення людини, зокрема молоді, до участі в житті громади, суспільства загалом, адже це відповідає європейським цінностям [3]. Таким чином, важливою складовою проходження Україною процесу євроінтеграції, є соціальна активність молоді, успішна її соціалізація та залучення молоді до всіх можливих сфер життя країни.

Список використаних джерел:

1. Костєва Т.Б. Особливості соціальної активності молоді України в умовах євро інтеграції. URL: https://www.researchgate.net/publication/338955045_Osoblivosti_socialnoi_aktivnosti_molodi_v_umovah_evrointegracii (дата звернення 02.10.2022).
2. Людина як об'єкт і суб'єкт соціалізації. URL: <https://studfile.net/preview/6441048/> (дата звернення 08.10.2022).
3. Європейська інтеграція наукових досліджень. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yeuropejska-integraciyi-naukovih-doslidzhen>; (дата звернення 02.10.2022).
4. Тащенко А.К. Моделі соціалізації молоді в сучасному суспільстві. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики*. 2007 (дата звернення 08.10.2022).
5. Ясєнова А. «Соціалізація молоді в українському суспільстві: стан, особливості становлення. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/658>; (дата звернення 06.10.2022).

Павлишинець А.М.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

У сучасних умовах розвитку суспільства, основним завданням освіти є не стільки озброєння дітей системою галузевих знань, скільки підготовка їх до

життя – формування спільноти творчих людей, відповідальних громадян, здатних формувати потужну державу і конкурентну економіку, на що й наголошується в Концепції «Нова Українська школа» (2016 р.) [3, с.19].

Аналіз нормативного забезпечення освітнього процесу в Україні засвідчив підвищення уваги до якісної організації процесу соціалізації та соціального виховання дітей молодшого шкільного віку, що зазначено в низці нормативно-правових документів з метою охорони дитинства та здійснення соціальної роботи з дітьми (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства» тощо).

Аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми формування соціальної відповідальності дітей молодшого шкільного віку показав, що: особливості молодшого шкільного віку вивчали С. Карпенчук, І. Бех, О. Докукіна, О. Савченко, Л. Хоружа; соціальне виховання досліджували О. Кузьменко, А. Мудрик, О. Безпалько, А. Рижанова, В. Нікітін; соціальна відповідальність стала предметом вивчення Е. Рудковського В. Грищук, О. Охріменко та Т. Іванової. Проте, не зважаючи на значний інтерес науковців до кожної з вищезазначених тем, питання формування соціальної відповідальності дітей молодшого шкільного віку у закладах загальної середньої освіти залишається недостатньо дослідженим.

Як зазначає В. Кутішенко, що молодший шкільний вік (від 6 до 11 років) — це період становлення особистості, компонентом якого є формування соціальної відповідальності [5, с. 47]. В цьому віці у дитини виникає новий рівень самосвідомості – внутрішня позиція, яка проявляється у ставленні до себе, оточуючих людей, подій. Це зумовлено зміною соціальної ролі з дошкільника на школяра, яка зумовлює появу у дитини певних обов'язків і відповідальності. Дитина цього віку ще зберігає багато дитячих якостей - легковажність, наївність, погляд на дорослого «знизу вгору», поряд із тим вже починає втрачати дитячу безпосередність у поведінці, у неї з'являється інша логіка мислення, гра поступово втрачає значення значущої діяльності, яка поступово замінюється на навчання [6, с. 58]. У закладі загальної середньої освіти дитина молодшого шкільного віку набуває не тільки нові знання та вміння, а й певний соціальний статус, що зумовлює зміну її інтересів, цінностей та всього укладу її життя. Зі вступом до закладу освіти змінюється становище дитини в сім'ї, у неї з'являються перші серйозні обов'язки, пов'язані з навчанням і працею. Дорослі - починають пред'являти до неї підвищені вимоги, що може зумовити появу проблем, які дитині необхідно вирішувати за допомогою дорослих на початковому етапі навчання.

Український психолог І. Бех доводить, що в дітей молодшого шкільного віку «помітно підвищується загальна психологічна сприйнятливність до виховних впливів, що допомагає розширенню зони найближчого морального розвитку. Завдяки потребі звертатися до власного внутрішнього світу, підвищується рівень їхнього усвідомлення і дієвість регулюючої функції. Відповідальні наміри набувають все більшої питомої ваги в поведінці і діяльності школярів» [2, с. 678], що обґрунтовує важливість виховного впливу

на дитину в зазначеному віковому періоді. Отже, спираючись на вищезазначене, визначено, що завдання закладів загальної середньої освіти стосовно соціального виховання молодших школярів полягає в тому, щоб сформувати у дітей усвідомлення та відповідальне ставлення до нових обов'язків, формувати громадянську позицію свідомої та соціально відповідальної особистості.

У своїх працях О. Безпалько розглядає соціальне виховання як процес створення умов з метою формування, розвитку у людини духовно-ціннісних орієнтацій або позитивно-ціннісних орієнтацій [1]. За трактуванням О. Кузьменко соціальне виховання є процесом створення умов і заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань [4, с.5]. Спираючись на ідеї вищезазначених науковців, ми розглядаємо виховання соціальної відповідальності дітей молодшого шкільного віку» як процес формування в особистості соціальної свідомості – настановлень на добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суспільних норм та вимог, які суспільство ставить перед особистістю, а також розвиток здатності до усвідомлення соціально позитивних норм та цінностей.

Враховуючи, що на етапі соціального розвитку дітей в молодшій школі формуються ті психологічні структури суб'єкта навчально-виховної діяльності, які забезпечують ефективність процесу навчання та соціального виховання, починають формуватися власні стандарти соціальної поведінки, перші стійкі ціннісні орієнтації, які виявлятимуться в поведінці дитини, за яку вона отримує суспільну оцінку, то діти легко засвоюють важливі соціальні норми. Також у кінці цього періоду діти можуть майже втрачати ідеалізований авторитет дорослих і зближуватися зі своїми більш впливовими для них однолітками, що забезпечує у них формування власного розуміння категорій «добре» і «погано».

Г. Товканець до основних завдань соціально-педагогічної роботи закладів загальної середньої освіти з учнями молодшого шкільного віку відносить такі: спрямування соціально-педагогічної діяльності на формування адекватних ціннісних орієнтацій, соціального досвіду, установок на досягнення соціально-психологічного комфорту; дослідження причин і чинників проблеми чи негативного соціального явища, визначення ресурсів, необхідних для подолання проблеми; попередження негативного впливу середовища; підвищення особистісних ресурсів, здатності особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх і задовольняти потреби; створення умов для розвитку індивідуальності дитини, продуктивної активності та творчості, розвиток пізнавальних здібностей, емоційно-вольової сфери, формування комунікативних навичок [7, с. 100].

Отже, формування соціальної відповідальності дітей молодшого шкільного віку є одним із провідних завдань, які постають перед закладами загальної середньої освіти, що потребує вивчення і розробки відповідного методичного забезпечення та програм, адже в цьому віці закладається основа для формування повноцінної особистості.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посібн. Київ : Центр навч. літератури, 2003. 134 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості Київ : Либідь, 2008. 838 с.
3. Нова українська школа. 2016. URL: <https://v.gd/sqaacH> (дата звернення: 20.09.2022).
4. Кузьменко О. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи: автореф. дис... канд. пед. наук. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 1998. 18 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія: курс лекцій. 2-ге вид.: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
6. Матвієнко О. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ: Стилос, 1999. 154 с.
7. Товканець Г. В. Завдання соціально-педагогічної роботи з учнями молодшого шкільного віку в умовах нової української школи. Матеріали доп. та повідомл. Міжнар. науково -практ. конф. (2019),. С.100-101 URL: <https://is.gd/WUMi7s>. (дата звернення: 20.09.2022).

Пихова П.Б.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

НАПРЯМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П.Васильєва

Великий потік нової інформації, застосування комп'ютерних технологій, розповсюдження комп'ютерних ігор мають великий вплив на розвиток особистості сучасних дітей. Так, приблизно 70% сучасних школярів, відповідаючи на питання про свої інтереси і захоплення, обирають комп'ютер нарівні з заняттями спортом, прогулянками й спілкуванням з друзями. За статистичними даними, майже кожен підліток у віці 13-16 років хоча б один раз пробував грати в комп'ютерну гру [6].

Згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» (2020) [5], профілактика різноманітних залежностей взагалі та комп'ютерної залежності зокрема є важливим аспектом роботи психологічної служби школи, де працює соціальний педагог, який має координувати цю діяльність. Отже пошук ефективних шляхів вирішення цієї проблеми є важливим завданням у його роботі.

Взаємодію соціального педагога та дітей, які мають комп'ютерну залежність, досліджували О. Безпалько [1], А. Войскунський [2],

Л. Завадська [4]. Науковцями констатовано, що саме це питання ще не до кінця вивчено та потребує подальшого розгляду.

Аналіз досліджень О. Гузьман, Н. Ляшенко засвідчив, що науковці визначають поняття «робота соціального педагога з профілактики комп'ютерної залежності підлітків» як «попередження розвитку девіантної поведінки підлітків» та пропонують такі актуальні її напрями як: організація дозвілєвої діяльності підлітків в умовах ЗЗСО, посилення виховної роботи з дітьми з метою формування раціональних потреб самостійного критичного мислення, залучення до фізичної активності, шляхом розвитку напряму «гуртків за інтересами» [3].

На особливу увагу заслуговує робота соціального педагога, що подана на сайті авторської школи М. Гузика, де визначено рекомендації для батьків щодо попередження та запобігання комп'ютерної залежності підлітків [7].

Отже, на основі теоретичного аналізу проблеми роботи соціального педагога з профілактики комп'ютерної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) було визначено її суть та зміст (робота з організації дозвілєвої діяльності підлітків в умовах ЗЗСО, робота з розвитку критичного мислення учнів, залучення учнів до фізичної активності), а також відібрано соціально-педагогічні методи та форми, що покладено в основу розробки технології його роботи.

Перспективними напрямами подальших досліджень є обґрунтування складників технології, а також проведення експериментальної частини дослідження з перевірки розробленої технології в умовах ЗЗСО.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Войскунский А.Є. Актуальні проблеми залежність від Інтернету. *Психологічний журнал*. 2004. Т.25. № 1. С. 90-100.
3. Гузьман О.А., Ляшенко Н.О. Комп'ютерна залежність підлітків. URL:<http://web.kpi.kharkov.ua/sp/guzman-o-a-lyashenko-n-o-komp-yuterna-zalezhnist-pidlitkiv/> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Завадська Л.А. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка : навч.-метод. посіб. / за ред. Л.К. Грицюк, В.С. Петровича. Луцьк, 1999. С. 105–111.
5. Закон України «Про загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 12.10.2022).
6. Литвинчук Л. Соціальні патології особистості як технологічні адиктивні тенденції сучасного соціокультурного середовища. *Зб. наук. пр. Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. 2019. № 2. С. 158–169.
7. Рубрика рекомендації соціального педагога профілактики комп'ютерної залежності для батьків. *Сайт Авторської школи «М. Гузика»*.

URL: <https://ugzosh-gudz.odessaedu.net/uk/site/storinka-sotsialnogo-peda.html> (дата звернення: 12.10.2022).

Поліщук В.А.
доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри соціальної роботи та менеджменту
соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ І ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Закономірно, що теорія і практика соціальної роботи в Україні має живитися ідеями євроінтеграції, сталого розвитку, захисту прав людини, демократії, соціальної інклюзії і соціального розвитку, які набули особливого звучання у зв'язку з широкомасштабною війною Російської Федерації проти народу нашої країни.

Процес осмислення і реалізації конкретних технологій здійснення соціальної роботи та підготовки соціальних працівників в сучасних умовах доцільно здійснювати на основі аналізу провідних міжнародних документів, які визначають пріоритети соціальної роботи на глобальному рівні і міжнародні стандарти її здійснення.

Поділяємо наукову позицію української дослідниці Т. Семигіної стосовно того, що провідні міжнародні документи, які визначають пріоритети соціальної роботи на глобальному рівні і міжнародні стандарти її здійснення такі як «Глобальні пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» (МФСП, МАШСР та Міжнародна рада з питань соціального добробуту (2012 р.) [1], «Роль соціальної роботи у системах соціального захисту: універсальне право на соціальний захист (МФСП, 2016 р.) і «Глобальні пріоритети соціальної роботи та соціального розвитку на 2020-2030 роки» (МФСП, МАШСР, 2020р.) у визначенні глобальних пріоритетів виходять за межі традиційного розуміння соціальної роботи і включають питання охорони здоров'я, навколишнього середовища /зеленої соціальної роботи, гендерної рівності, сталого суспільного розвитку, орієнтуючись, головним чином, на визнання цінності людини, її життя, захист і створення сприятливих умов життєдіяльності розвитку кожної людини з врахуванням її можливостей і потреб [2].

Власне аналіз досконалості чи недосконалості діючих програм професійної і професійно наукової підготовки фахівців соціальної роботи має базуватися на міркуваннях, наскільки вони відповідають вимозі підготовки фахівців, здатних реалізовувати завдання глобальних пріоритетів соціальної роботи і соціального розвитку в сучасних надзвичайно складних умовах і випробуваннях, які випали на долю нашої країни.

У своєму аналізі вважаємо за доцільне торкнутися аспекту можливого вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і вимушено переміщеними особами, що в сучасних умовах набуває особливої значущості. Виходячи з наведених вище міркувань, а також на основі аналізу міжнародних документів і наукових праць дослідників, які займалися вивченням зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників у США і Канаді (Н. Микитенко, 2006 р.) [3]; Н. Собчак, 2004 р. [5]) і підготовки до роботи з біженцями (О. Ольхович, 2008р.) [4] нами виокремлено основні надбання і підходи до здійснення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями: визнання людини як найвищої цінності земного буття; визнання культурних та етнічних особливостей учасників соціальної взаємодії, вирішення соціальних проблем конкретного біженця чи групи біженців на основі гуманістичних підходів; адекватність рівня професійної підготовки соціального працівника вимогам суспільної практики; орієнтація на неперервне професійне зростання професійних соціальних працівників; підготовка асистентів і помічників соціальних працівників із середовища біженців.

Аналіз практики соціальної роботи з біженцями свідчить, що на визначення концептуальних підходів до реалізації цього процесу провідний вплив мають такі чинники: соціальна політика держави; законодавчо-нормативне регулювання; нормативно-правові документи міжнародних організацій; цінності й етичні принципи соціальної роботи; потреби біженців і вимушено переміщених осіб.

Узагальнення результатів наукових напрацювань дає підстави стверджувати, що у США і Канаді процес підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями здійснюється у вищих закладах освіти, має різнорівневий характер, базується на концепції неперервності освіти; характеризується міждисциплінарним підходом і партнерськими взаєминами з різними соціальними установами.

Аналіз змісту професійної підготовки соціальних працівників у США і Канаді дав змогу з'ясувати, що підготовка майбутніх фахівців до роботи з означеною категорією клієнтів здійснюється у процесі вивчення інваріантного і варіативного компонентів. Інваріантний компонент передбачає вивчення загальноосвітніх та базових професійних дисциплін і направлений на оволодіння знаннями з теорії і практики соціальної роботи, соціальної політики і служб соціального забезпечення, цінностей та етики соціальної роботи; варіативний – спрямований на спеціалізовану підготовку та задоволення інтересів майбутніх фахівців через вивчення дисциплін за вибором.

На основі аналізу законодавчих нормативних освітніх документів і практики професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Канади виявлено такі особливості досліджуваного процесу: в обох країнах підготовка соціальних працівників здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, магістра і доктора соціальної роботи; у процесі професійної підготовки студентам пропонують обов'язкові й елективні курси, які спрямовані на теоретичну підготовку й оволодіння технологіями

роботи з різними категоріями біженців: «Теорія і практика роботи з біженцями», «Соціальна робота з іммігрантами та біженцями», «Розуміння культури етнічних груп та іммігрантів», «Етносензитивна практика соціальної роботи», «Соціальна робота з мультикультурними спільнотами», «Мультикультуральні та полігенераційні підходи до зцілення людини у стані втрати та горя», «Практика наснаження біженців», «Методи поліетнічної практики: практика наснаження біженців і спільнот, які пересуваються», «Методи поліетнічної практики: етнографічне інтерв'ю у практиці наснаження», «Практика у галузі мультикультурного психічного здоров'я» та ін. [4; 5].

У програмі підготовки фахівців передбачено вивчення питань соціальної політики; подій і процесів, що спричиняють масове переміщення людей; діяльності соціальних служб і соціальних працівників з реалізації програм і проектів допомоги біженцям; проблем інтеграції біженців.

У процесі дослідження з'ясовано, що вагому роль у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями відіграє система практичного навчання. Так, на рівні бакалаврату майбутні соціальні працівники проходять такі види практик: генералістичну (ознайомлювальну); практичну діяльність у соціальних установах й агенціях під наглядом супервізора; самостійну практичну діяльність в соціальній службі з метою формування професійних компетенцій та вмінь і навичок. Акредитовані програми на ступінь бакалавра соціальної роботи США передбачають не менше 400 годин практичної підготовки під наглядом супервізора; дворічні магістерські програми – мінімум 900 годин. У Канаді відповідно на практичну підготовку студентів бакалаврату відводиться 700 годин; однорічної магістратури – 450 годин; дворічної – 900 годин [4;5].

Практичному спрямуванню підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями сприяють: практично зорієнтовані технології процесу навчання (рольові ігри, робота в групі, робота в команді, оволодіння методами “практики наснаження” та культуральносензитивної практики); волонтерська робота з біженцями; залучення майбутніх фахівців до розробки і реалізації різнопланових проектів і програм соціальної допомоги біженцям. Важливою формою підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і мігрантами є різноманітні види тренінгів, а саме: тренінг самосвідомості, в якому особистість пізнає культурні основи своєї власної поведінки; когнітивний тренінг, який дає інформацію про іншу культуру; тренінг атрибуції, який навчає давати характеристики ситуаціям, що пояснюють соціальну поведінку з погляду іншої культури; поведінковий тренінг; тренінг навчання практичних навичок та ін.

Таким чином можна стверджувати, що процес підготовки соціальних працівників до роботи з різними категоріями клієнтів (в тому числі і до роботи з біженцями) у провідних країнах світу має різнорівневий характер; базується на концепції навчання упродовж усього життя і принципах системності, наступності, послідовності у реалізації змісту і технологій; характеризується міждисциплінарним підходом і партнерськими взаєминами з соціальними установами.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників значну увагу приділено науково-практичним аспектам їх підготовки до роботи з біженцями та іммігрантами; оволодінню технологіями соціального «втручання» в життя і ситуацію означеної категорії клієнтів та менеджменту соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. IFSW(2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/globalagenda2012.pdf>
2. Семигіна Т. (2015). Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. Порівняльна соціальна політика: навч. посіб. Київ : Видавництво МАУП, 2005. 276 с.
3. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль. Тернопільський національний педагогічний університет ім.В. Гнатюка. 2006. 22 с.
4. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук: Тернопіль. Тернопільський національний педагогічний університет ім.. В. Гнатюка. 2008. 24 с.
5. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль. Тернопільський національний педагогічний університет ім.. В. Гнатюка. 2004. 24 с.

Полякова К.М.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

На даному етапі розвитку нашого суспільства спостерігається стрімке поширення такої форми девіантної поведінки, як наркотична залежність, що дуже міцно закріпилася у нашому житті. Багато людей, а частіше саме підлітки, не можуть уявити свого існування без наркотика.

Останні дані про споживання різних речовин (алкоголю, тютюну, наркотиків) в Україні серед 15-17-річних учнів були отримані в 2021 році в рамках міжнародного проекту ESPAD. Так, частка підлітків, які вживали наркотики хоча б один раз в житті які–небудь наркотичні речовини склала 18%, а серед дівчат зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком (з 12,7% у 2015 році

до 18,1% у 2019 році). Вирішення цієї проблеми вимагає розробку ефективних форм, методів та технологій профілактики наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. В свою чергу, ефективність цього процесу, залежить від комплексного підходу та професіоналізму його суб'єктів, зокрема соціальних педагогів, які мають значний профілактичний вплив щодо ефективного вирішення означеної проблеми.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники вивчали різні аспекти наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти, а саме: проблемою наркоманії займалися Ю. Белоусов [4], С. Болтавець [5], А.Нагорна[11]; прояви наркотичної залежності у підлітків розглядали В.Беспалько [3], М.Варбан[6], Н. Максимова [10], С. Толстоухова [10]; застосування методик і програм профілактики й корекції наркотичної залежності підлітків у діяльності психолога й соціального педагога загальноосвітнього закладу висвітлено у наукових працях Г. Золотової [8], В.Оржеховської [12]; стратегії формування здорового способу життя учнів розкрито у студіях О. Балакіревої [1], Ю. Левіна [1], Н. Рингача [1] тощо.

На основі аналізу наукових джерел, робимо висновок, що вчені по-різному трактують сутність поняття «наркотична залежність»:

- вживання наркотиків і психоактивних речовин без формування наркоманії і токсикоманії (В. Беспалько [3], М. Варбан [6]);
- різновид психічної та фізичної залежності від хімічної речовини (Н.Максимова [10], С. Толстоухова [10]);
- потреба особистості змінити свій психічний стан (О. Балакірева [1], О.Губенко [7]);
- соціальна хвороба (Ю. Белоусов [4]).

Дослідниця М. Барамзіна [2], вважає наркотичну залежність захворюванням, яке характеризується патологічним потягом до постійного вживання у зростаючих кількостях наркотичних речовин, розвитком залежності від них, а також певними медико-соціальними наслідками. Науковець визначає наркоманію як інфекційне захворювання, збудником якого виступає наркогенна інформація, що поширюється при безпосередньому спілкуванні, спільному проведенні вільного часу та некритичному засвоєнні цієї інформації підлітками та молоддю.

Як зазначає О. Губенко [7], всі спроби профілактики наркоманії серед молоді будуть малоефективні без аналізу центрального компонента наркоманії - психічної залежності. Відтак наркоманія - це тотальне руйнування особистості, яке торкається всіх сторін внутрішнього світу особистості, взаємостосунків з іншими людьми та способів існування й супроводжується ускладненням фізичного здоров'я.

Таким чином, ми погоджуємося з Ю. Белоусовим, що наркотична залежність - це хронічне захворювання, яке проявляється в нав'язливому і непереборному бажанні вживати наркотичні речовини, незважаючи на негативні психологічні та соціально-медичні наслідки [4, с. 26]. Автор вважає, що соціальна небезпека наркоманії полягає в тому, що наркозалежні важко

повертаються до нормального життя або не повертаються до нього зовсім. А також у тому, що задля отримання наркотику, залежна особа «легко переступає через моральні норми, порушує Кримінальний кодекс, руйнує свою сім'ю» [4, с. 27].

Одним із ефективних шляхів подолання даної проблеми є профілактика наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Проведений аналіз наукових праць С. Болтівеця [5], В. Оржеховської [12] дозволив уточнити поняття «профілактика» як сукупність або ж система заходів, розроблених з метою попередження виникнення та посилення будь-яких відхилень у розвитку, навчанні, вихованні особистості. Соціальна профілактика, за Т. Журавель, - це «напрямок соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі».

Аналіз положень наукових праць О. Губенко [7], Н. Максимової [10], А.Нагорної [11], С. Толстоухової [10] дозволив визначити профілактику наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти як сукупність різноманітних заходів, спрямованих на зниження ризику наркотизації серед підлітків, формування у них системи стійких ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції, знань щодо можливостей і наслідків вживання наркотичних речовин, сприяння їх позитивній соціалізації та всебічному розвитку.

Метою профілактики наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти є створення умов для розвитку особистісного потенціалу підлітків, стимулювання їх власної активності у протидії негативним факторам мікросередовища.

Аналіз праць Ю. Белоусова [4], Г. Золотової [8], А. Нагорної [11] дозволив схарактеризувати особливості профілактики наркотичної залежності серед підлітків у закладах загальної середньої освіти: комплексність з залучення зовнішніх соціально-виховних інституцій, їх координація (у тому числі і координація загальношкільних та класних соціально-виховних заходів); цілеспрямована та систематична робота з батьками підлітків щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях попередження, виявлення можливого вживання їхніми дітьми психоактивних речовин; координація діяльності суб'єктів соціально-виховного процесу на формування в підлітків ціннісного, відповідального ставлення до власного здоров'я, мотивації щодо ведення здорового способу життя, стійкої позиції щодо відмови від вживання наркотичних речовин.

Таким чином, профілактика наркотичної залежності серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є ефективною технологією інформативного та профілактичного впливу на поведінку підлітка, на формування його моральних цінностей та позитивних норм поведінки для запобігання, нейтралізації й локалізації соціальних проблем у молодіжному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Балакірєва О., Левін Р., Рингач Н. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді: монографія. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. імені О. Яременка, 2007. 128 с.
2. Барамзіна М. Адиктивна поведінка як соціально-психологічний феномен. *Здоров'я та фізична культура*. 2010. № 30. С. 18-20.
3. Беспалько В. В. Визначення медико-соціальних чинників формування наркоманії серед учнівської молоді та обґрунтування її первинної профілактики на прикладі західного регіону України: дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / Український ін-т громадського здоров'я МОЗ України. Київ, 2002. 222 с.
4. Белоусов Ю. Л. Інституціоналізація профілактики наркотизму в Україні: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.03 / Національний інститут внутрішніх справ. Харків, 2003. 190 с.
5. Болтівець С. І. Психологічне обґрунтування заходів профілактичної роботи в навчальних закладах з метою профілактики наркоманії, токсикоманії, алкоголізму. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 56 – 58.
6. Варбан М. Групи ризику та ризикова поведінка. *Молодь України у дзеркалі соціології*. Київ: УІСД, 2001. С. 149.
7. Губенко О. В. Проблема профілактики наркоманії, токсикоманії та алкоголізму: методологічні аспекти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 33-35.
8. Золотова Г. Д. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки серед дітей групи ризику. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 9 (196). С. 92–101.
9. Кривоногова, О. В. Психологічні чинники виникнення у підлітків опійної наркоманії та її корекція: автореф. дис. ... кан-та психол. наук: 19.00.07. / Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2010. 24 с.
10. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000. 200 с.
11. Нагорна А. М. Профілактика наркоманії серед підлітків. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. 168с.
12. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-методичний посібник. Київ, 1996. 352 с.

Сайко Н.О.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Реалії сучасного суспільства зумовлюють збільшення чисельності тих категорій населення, які потребують активних соціально-реабілітаційних впливів. Тому доцільним є переглянути основні мету, завдання соціальної реабілітації відповідно до потреб суспільства, яке знаходиться у стані війни.

Соціальна реабілітація досліджується як процес в різних аспектах: соціально-педагогічному, як комплекс медичних, соціально-економічних, педагогічних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення (чи компенсацію) порушених функцій, усунення дефектів, соціальних відхилень (О. Безпалько, І. Зверева, С. Пальчевський, Б. Зимін, О. Дікова-Фаворська, Д. Клименко, С. Тунтуєва та ін.); медичному, як процес відновлення здоров'я, функціонального стану і працездатності, порушених хворобами, травмами, а також фізичними, хімічними і соціальними факторами (С. Попов, Н. Платонова); психологічному, як комплекс, багаторівнева, етапна і динамічна система взаємозалежних дій, спрямованих на відновлення людини в правах, статусі, здоров'ї, дієздатності у власних очах і перед оточення (П. Шептенко, Т. Ряполова, О. Панченко); з точки зору можливостей фізичної культури і спорту, як процес підвищення адаптації особистості до умов життя, відновлення або компенсацію втрачених функцій організму, підвищення функціональних можливостей та оздоровлення всього організму, повернення почуття соціальної повноцінності (А. Вовканич, В. Трач, Г. Тупайло).

Розвиток соціальної роботи зумовив необхідність більш широко розуміти поняття «соціальна реабілітація», що має охоплювати не лише хворих та осіб з інвалідністю, але і всіх, хто потрапив у важкі життєві обставини, тому термін «соціальна реабілітація» слід розуміти як систему заходів, мета яких – відновлення здатності до соціального функціонування усіх, хто має ознаки соціальної дезадаптації.

Відповідно до сучасних умов можна визначити головною метою соціальної реабілітації – створення умов для стабілізації психо-емоційного стану, відновлення соціального функціонування людини як повноцінного члена суспільства, створення відчуття захищеності і самоцінності.

Як зазначає сучасний науковець С. Архіпова зміст реабілітаційної роботи полягає у реконструкції соціокультурного оточення різних категорій дітей і молоді, допомозі у спілкуванні, навчанні, цілеспрямованій соціально-педагогічній роботі з близькими та родичами; сприянні у професійному самовизначенні, направленні на роботу; організації дозвілля і спілкування; охороні прав дітей і молоді; медичному, психологічному, педагогічному

патронажі; створенні позитивної громадської думки щодо багатоаспектності проблем дітей і молоді [1].

У свою чергу, соціальна реабілітація як процес являє собою динамічну систему, в ході якої здійснюється поступове вирішення завдань, що спрямовані на відновлення соціального статусу особистості, формування стійкості до травмуючих ситуацій, формування особистості, яка здатна успішно інтегруватися у суспільство. Тобто, соціальна реабілітація передбачає певну організацію процесу, методи якого будуть сприяти оптимізації соціалізації особистості та її успішному функціонуванню в соціумі. Мова йде про орієнтацію на створення умов, у яких би особистість відчувала задоволеність своїми успіхами, впевненість у власних здібностях, мала змогу проявити індивідуальність та реалізувати свої інтереси і розвинути здібності.

Соціально-реабілітаційна діяльність, як і будь-який вид діяльності, має якісні характеристики: цілеспрямованість, опосередкованість, суб'єктивність, інтенсивність, динамічність, вчасність, неперервність, комплексність та ефективність. Тому соціальну реабілітацію варто розглядати як процес, що передбачає чіткий початок, чітке завершення і забезпечення чіткого результату.

Результатом соціальної реабілітаційної діяльності науковці вважають покращення або погіршення соціокультурних умов соціалізації особистості, а відтак – формування в особистості певного рівня соціальних якостей самосвідомості, самовизначення та самоствердження як складових суспільного буття відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища. Ефективність соціальної реабілітації визначається за реальними результатами глибокого аналізу самого процесу діяльності, а також думок клієнтів, колег, працівників соціальних інститутів [3;4;6].

Якщо говорити про результат соціальної реабілітації як кінцевий наслідок послідовності дій, то слід відштовхуватися від її основної мети, враховуючи, наскільки вона реалізована: тобто, мова йде про ефективність соціальної реабілітації. Ефективність соціальної реабілітації залежить від професійності фахівця, від бажання клієнта змінюватися та працювати над собою, матеріально-економічних, психолого-педагогічних умов реабілітаційного процесу, а також від якості надання послуг.

Категорія послуг має корисний ефект, що виникає в процесі продуктивної праці як цілеспрямованої діяльності. Корисний ефект є не що інше як сукупність корисних властивостей, які спрямовані на задоволення певної потреби людини [5]. Кожній галузі діяльності людства відповідає певний вид послуг – медичні, економічні, педагогічні, психологічні, соціальні, соціально-педагогічні тощо.

Соціальна реабілітація комплексне явище, тому вона має охоплювати всі види соціальних послуг, серед яких О. Безпалько виділяє такі: соціально-побутові, медико-оздоровчі, психологічні, педагогічні, юридичні, інформаційно-довідкові [2]. Система послуг має бути зорієнтована на досягнення мети реабілітаційного процесу – відновлення успішного функціонування індивідуума. Якість соціальних послуг в процесі соціальної реабілітації визначається за принципом якомога повнішого виконання вимог та

бажань користувача. Якість соціальних послуг можна описати сукупністю їхніх характеристик і властивостей, які підтверджують здатність задовольнити потреби й очікування отримувачів. Фактично, якість – це сприйняття послуги отримувачем, задоволеність обслуговуванням та результатом надання послуг, а саме зміною складної життєвої ситуації або покращення якості життя. Користувачі послуг постійно стикаються з різним рівнем якості та культури обслуговування. Іноді дії надавачів послуг викликають негативні емоції. Якість надання послуг формують люди, які безпосередньо контактують з отримувачем, а також середовище, методи роботи і засоби досягнення поставлених цілей. Вона також відображає систему цінностей надавача послуг [5].

Отже соціальна реабілітація має являти собою процес взаємопов'язаних елементів, що відбуваються за чітким алгоритмом, кінцевою метою якого є відповідний психо-емоційний стан особистості, який характеризується позитивною оцінкою власної особистості, відчуттям самоцінності та задоволеністю власним життям.

Список використаних джерел:

1. Архіпова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. / С. П. Архіпова, Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. Київ : Слово, 2011. 496 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка. Київ : Логос, 2008. 344 с.
3. Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
4. Капська А.Й. Соціальна робота: технологічний аспект / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
5. Карлсон М. Перспективи впровадження систем управління якістю в соціальних агенціях в Україні. *Управління якістю соціальних послуг: теорія і практика. Досвід мікропроектів УФСІ з інноваційних соціальних послуг*. Тернопіль, 2008. 100 с.
6. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Саміра С.В.

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського університету імені Бориса Грінченка

РОЛЬ СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЧИСЛА ВПО

Війна в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентну гуманітарну та соціальну кризу, що охопила всі області країни. Вимушено переміщені особи (ВПО) потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної і психологічної допомоги та підтримки.

Ситуація постійного стресу, зумовленого вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, втрата годувальників, друзів, родичів, позбавлення батьківської турботи негативно впливає на особистість. Найбільш незахищеними виявляються діти. Найгостріше ця ситуація сприймається підлітками, які психологічно чутливі до травмуючих ситуацій. Складне становище провокує виникнення відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності, появи негативного ставлення до інших.

Процес звикання до нових умов життя, нового оточення, до нових вимог і порядку розуміється як адаптація. Найкращим профілактичним засобом збереження психічного здоров'я в період адаптації до нових умов є уважне ставлення до дитини, розуміння її внутрішнього світу, проблем, переживань; залучення дитини до цікавої активної діяльності в колі ровесників та однодумців [3].

Скаутські громадські молодіжні об'єднання мають виховний та соціалізуючий потенціал, їх можна розглядати як суб'єктів адаптації та інтеграції підлітків з числа ВПО до нових умов життя в приймаючих громадах України. Система прогресивної самоосвіти – Скаутський Метод доповнює сім'ю та школу, і базується на взаємодії 8 елементів: закон і обіцянка (особисте, добровільне прийняття комплексу цінностей, які є основою всієї діяльності скаута); навчання через справу (використання практичних дій (реальний життєвий досвід), що сприяє безперервному навчанню і розвитку); командна система (спосіб організації участі в спільному навчанні, з метою розвитку ефективної групової роботи, міжособистісних навичок, лідерства, а також формування почуття відповідальності і причетності); символічна основа (комплексна система сюжетів і символів, що сприяють навчанню і розвитку унікальної ідентичності тих, хто є скаутами); особистісний прогресивний розвиток (наочно представлена загальна траєкторія процесу самоосвіти, в рамках якої кожен може вибрати власний шлях прогресивного розвитку у досягненні самостійно поставлених освітніх цілей); життя на природі (можливість навчання на відкритому повітрі, яка сприяє кращому розумінню та формує бережливе ставлення до навколишнього середовища); підтримка з боку дорослих (допомога і підтримка дорослих для створення освітніх можливостей дітей та молоді); участь у житті громади (активна участь в житті громади, співтовариства та світу в цілому, формування здатності оцінювати відносини і взаєморозуміння між людьми) [1].

На вимогу викликам сьогодення, що склались в Україні в умовах військового стану, Всеукраїнською молодіжною громадською організацією «Національна Організація Скаутів України» була розроблена просвітницька програма «Я серед своїх», яка адресована лідерам скаутських формувань, які працюють з різними категоріями дітей та підлітків, в тому числі з числа ВПО віком від 11 до 15 років.

Мета програми – адаптація та інтеграція підлітків із числа ВПО до нових умов життя в приймаючих громадах України та за кордоном, формування у підлітків життєвих навичок для пом'якшення викликів, пов'язаних з

вимушеним переміщенням, шляхом їх залучення в діяльність скаутських громадських об'єднань і створення середовища, в якому є повага, підтримка та розуміння.

Завдання програми - створення умов для залучення та інтеграції підлітків до скаутського руху; формування у підлітків знань, умінь та навичок піклування про своє здоров'я та дотримання безпечної поведінки в процесі життєдіяльності; підвищення рівня обізнаності підлітків про свої права, формування відповідального ставлення до своїх обов'язків у повсякденному житті та мотивації до участі у суспільно корисній діяльності серед підлітків та молоді; формування належного рівня усвідомленості молодими людьми своєї національно-культурної ідентичності, національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій; розвиток у підлітків комунікативних навичок, навичок культури спілкування, відпрацювання навичок ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій та формування толерантного ставлення до різноманітності в суспільстві, взаємної довіри та розуміння; формування навичок побудови життєвої перспективи, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; розвиток пізнавальної активності, формування навичок бережливого ставлення до природи та ефективного і безпечного використання природних ресурсів.

Програма призначена для широкої аудиторії підлітків та молодих людей у віці від 11 до 15-ти років. Цей віковий період пов'язаний з інтенсивними пошуками свого місця у світі, із побудовою власного ставлення до різних життєвих явищ, а також є найбільш сприятливим для того, щоб вчитися усвідомлювати свої цінності та життєві цілі, управляти своїми емоціями, критично мислити, говорити про стосунки і мирне вирішення конфліктів, підготувати себе, щоб робити вибір у житті, накопичувати й аналізувати свій досвід [2].

Програма представлена сімома модулями: «Я Скаут», «Код нації», «Успішний я», «Мої права та обов'язки», «Я та інші», «Безпека та здоров'я», «Природа і я». Кожен модуль охоплює від 5 до 10 зустрічей. Формати зустрічей, які передбачені даною програмою - це інтерактивні тренінгові заняття, станційні ігри, квести, тематичні екскурсії, краєзнавчі мандрівки та походи, проекти соціального служіння, свята. Слід зважати, що модулі можна викладати як окремо, так і komponувати послідовність зустрічей з різних змістових модулів з урахуванням потреб групи учасників і можливостей проведення занять з тією чи іншою групою.

Підлітки і молоді люди, залучені до просвітницької програми, сформують власні вміння та навички захисту своїх прав; побудови ефективної комунікації, побудови стосунків на основі взаєморозуміння і взаємоповаги; визначення життєвих цілей та власних ресурсів для їх досягнення; розуміння себе та своїх потреб; піклування про своє здоров'я; екологічності у взаєминах та повсякденному житті. Підлітки з числа вимушено переміщених осіб, беручи участь у запропонованих активностях змістових модулів програми, зможуть краще адаптуватись та інтегруватись до нових умов життя, пізнати себе,

стануть більш упевненими, навчаться робити власний, корисний для них, вибір, засвоять важливість розуміння та знання національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій.

Список використаних джерел:

1. Лях Т., Сапіга С. Скаутинг. Енциклопедія освіти / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 926–927.

2. Міжгрупова взаємодія в умовах війни: ідентичності, картини світу, долання травми: матеріали круглого столу (Київ, 9 червня, 2022 р.) / За наук. ред. П. П. Горностая, Л. Г. Чорної; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України. Київ : Талком, 2022. 74 с.

3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

Сапога О.Г.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРОЯВІВ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДО ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

Анотація. У статті розкривається суть профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти, визначено її складники. Виявлено суть і особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: профілактика проявів дискримінації до дітей; молодший шкільний вік; діти з особливими освітніми потребами; професійна підготовка, соціальний педагог.

Olesya Sapoga. Preparation of future social pedagogues for the prevention of manifestations of discrimination of children of primary school age with special educational needs in institutions of general secondary education.

***Abstract.** The article reveals the essence of prevention of manifestations of discrimination against children of primary school age with special educational needs in institutions of general secondary education, and defines its components. The essence and peculiarities of the professional training of future social pedagogues for the prevention of manifestations of discrimination against children of primary school age with special educational needs in institutions of general secondary education have been revealed.*

***Keywords:** prevention of manifestations of discrimination against children; lower school age; children with special educational needs; professional training, social pedagogue*

Постановка проблеми. Згідно з Законом України «Про освіту» під інклюзивною освітою розуміється «забезпечення рівного доступу до освітніх послуг для всіх здобувачів освіти з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей» [11]. Становлення та розвиток інклюзивної освіти має власну історію. У Саламанській декларації, прийнятій у 1994 році 92 країнами, зокрема й Україною було викладено підхід «Школа всім», пріоритетним завданням якого було оголошено освітню політику інклюзивної освіти, а на Генеральній Асамблії ООН у 2006 році ухвалили Конвенцію з прав інвалідів, за якою, з метою реалізації права на освіту дітей з особливими освітніми потребами без дискримінації та на основі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і протягом усього життя [13].

Контент-аналіз практики антидискримінаційної діяльності у закладах освіти засвідчив не розробленість комплексних програм протистояння проявам дискримінації до дітей з особливими освітніми потребами реалізованих на різних рівнях шкільного життя та приваблюючих різних членів шкільного співтовариства в Україні. Для роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби в умовах інклюзії, соціальний педагог сьогодні повинен володіти спеціальними професійними компетентностями, спеціальними технологіями, що дозволяють інтегрувати дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище закладів загальної середньої освіти, а також мати дієвий соціально-педагогічний інструментарій, що дозволить забезпечити доступність освіти для всіх дітей, незалежно від їх фізичних, психічних, інтелектуальних й інших особливостей, захищаючи їх від проявів дискримінації. Спираючись на вищезазначене, важливим у професійній підготовці кадрів є забезпечення готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до здійснення антидискримінаційної діяльності у закладах освіти різних рівнів. Особливо важливим етапом становлення дитини з особливими освітніми потребами є вступ її до закладу загальної середньої освіти, бо від його успішного проходження залежить ефективність її подальшої соціалізації, що зумовлює необхідність вирішення проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз літератури та практики здійснення діяльності у сфері соціальної роботи показав, що впровадження інклюзивної освіти –

процес складний, багатогранний, що передбачає наявність наукових, методологічних та адміністративних ресурсів. Все це актуалізує питання та проблеми, пов'язані з організацією процесу розвитку та навчання дітей з ООП у школі, коло яких досить широке. У практиці організації навчання дітей з ООП існує низка проблем як законодавчого, так і правозастосовного характеру: інтеграція та інклюзія дітей з ООП у звичайні освітній установи не завжди носить спланований характер; у багатьох освітніх установах поки що не створено умов для безперешкодного доступу дітей з ООП до освітньо-виховного процесу; є дефіцит кваліфікованих кадрів, які знають специфіку роботи з дітьми з ООП. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження [1; 4; 10; 12] дозволив визначити, що потребує дослідження проблема практичної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до молодших школярів у закладах загальної середньої освіти..

Метою статті є визначення суті та особливостей практичної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до молодших школярів у закладах загальної середньої освіти.

Основний виклад матеріалу. Аналіз наукової літератури з питань інклюзії показав, що способи інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти можуть бути різними, залежно від особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами, її потреб і схильностей, бажань батьків, а також можливостей самої освітньої установи. Як зазначають дослідники інтеграція дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти можлива при створенні певних умов [2]: розробка індивідуальних освітніх маршрутів; організація психолого-педагогічного супроводу соціальними педагогами таких дітей з урахуванням особливостей їхнього психофізіологічного розвитку, можливостей і особистого вибору дитини та її батьків. Також дослідники наголошують, що найважливішим є створення умов у закладі освіти для профілактики проявів дискримінації.

Відповідно Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) [9], визначено поняття «дискримінація», де зазначено її як «ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом».

Аналіз досліджень Р. Фельдхауса та С. Позняка з питань профілактики дискримінації засвідчив, що важливою є гуманістична парадигма суспільної свідомості, яка будується на уявленні про те, що сучасний світ є взаємозалежним та взаємодіючим, у якому приймається рівноправність усіх філософських поглядів, що базуються на єдиній гуманістичній системі цінностей, де поважають традиції та приймають інновації, устанавлюються

діалогічні та рівноправні взаємини між людьми поза залежністю від того, якими можливостями (інтелектуальними, фізичними, освітніми та ін.) людина володіє [14]. Дослідники зазначають, що одним з 20 векторів розвитку гуманізації суспільства є гуманізація освіти, індивідуального та соціального буття як звичайної людини, так і людини з обмеженими можливостями життєдіяльності. Така етична концепція затверджує цінність життя будь-якої людської істоти як єдиної та неповторної в цьому світі, а також її безумовне право на освіту та спеціальну допомогу відповідно до її особливих потреб, право на поважне відношення до неї.

Аналіз практики взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу в закладах освіти з інклюзією показав, що діти молодшого шкільного віку з ООП часто є об'єктами булінгу та цькування з боку інших, що свідчить про необхідність здійснення комплексної професійної діяльності соціальних педагогів щодо запобігання проявів дискримінації.

Інклюзивне освітнє середовище ЗЗСО формується соціальними педагогами у взаємодії з вчителями початкових класів, вчителями-предметниками, логопедами, психологами, педагогами-дефектологами, спеціальними психологами, інструкторами з ЛФК, вихователями, педагогами додаткової освіти, медичними працівниками та помічниками вчителів та дітей. Такі педагоги повинні володіти інклюзивною компетентністю, що включає цілий комплекс знань, навичок та вмінь [5]:

- знати соціально-педагогічні особливості введення у простір ЗЗСО дітей з ООП;
- розробляти та володіти технологіями, що забезпечують рівні можливості у засвоєнні знань та формуванні навчальних навичок та умінь, у тому числі універсальних навчальних дій шляхом варіювання умов подачі матеріалу та способів його засвоєння;
- мати готовність до імпровізації у разі змін ситуацій на уроці, викликаних особливостями взаємодії із включеними дітьми;
- використовувати різноманітні стратегії колективної участі – ігри, спільні проекти, лабораторні, польові дослідження;
- формувати адекватну думку батьків щодо інклюзивної освіти; розширювати інтеракції не лише з учнями, включеними до інклюзивної освіти, а й контакти з громадськістю поза школою; виховувати у дітях толерантність до дітей з ООП;
- навчитись співпрацювати з усіма фахівцями служби соціально-педагогічного супроводу.

Аналіз власного практичного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами показав, що далеко не всіх дітей можна навчати в закладах загальної середньої освіти, оскільки освітнє середовище може бути не готовим, а також не всім дітям з обмеженими можливостями згідно з їхніми показниками здоров'я це показано. Так, для деяких категорій дітей з такими діагнозами як синдром Дауна, деякі важкі форми ДЦП, виражені порушення інтелекту, сенсорні порушення потрібне створення не тільки спеціальних умов для забезпечення освіти та соціалізації, але і серйозна психолого-педагогічна

підтримка та робота як з їхніми родинami, так і з самими дітьми, з однолітками, серед яких вони будуть навчатися, а також підготовка всього педагогічного колективу та батьків дітей з нормальним розвитком.

Як зазначають науковці [5;6], проблеми, пов'язані з підготовкою майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до дітей у закладах загальної середньої освіти полягають у необхідності розширення знань з основ нормативного забезпечення відповідної професійної діяльності, спеціальної психології та лікувальної педагогіки, основ соціально-просвітницької діяльності з підготовки батьківської громадськості з питань толерантності та морального виховання тощо.

Розглядаючи, що необхідно для реалізації програм профілактики дискримінації дітей на загальношкільному рівні, науковці зазначають, що найбільш важливими передумовами є відкрита комунікація серед педагогів і увага школи до проблем дискримінації [15]. Дослідники стверджують, що важливим для профілактичної роботи у закладах загальної середньої освіти є те, що педагоги, які стали свідками дискримінації, повинні відразу ж сповістити про це своїм колегам, щоб ті, у свою чергу, могли звернути увагу на поведінку конкретних здобувачів освіти на уроках і поза ними.

Як зазначає А. Колупаєва, для успішного розв'язання проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації у закладах загальної середньої освіти є організація такої підготовки в широкому масштабі із долученням як до державної, так і до недержавної форм фінансування із забезпеченням відповідного фахового рівня викладацького і тренерського складу [5]. Науковиця зазначає, що тривалий досвід співпраці із вчителями, у класах яких є діти особливими освітніми потребами, а також аналіз результатів започаткованої в контексті експерименту курсової підготовки соціальних педагогів до роботи саме в умовах інклюзії, дозволили виокремити деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, що потребують особливої уваги [5, с. 272]:

- програма професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів має забезпечувати позитивну орієнтацію педагогів на розумові та фізичні недоліки дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, розвиваючи таким чином розуміння того, що може бути досягнуто у закладах загальної середньої освіти завдяки допоміжним послугам, що можливі на місцевому рівні;

- переосмислення підготовки педагогів, що працюють з дітьми молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами для спрямування їх на здобуття спеціальних знань і розвиток необхідних навичок попередження дискримінації;

- оцінювання особливих освітніх потреб дітей, адаптування під них навчальних програм, індивідуалізація навчального процесу, навчання навикам працювати у команді з іншими фахівцями та батьками дитини;

- надання спеціальної підготовки в галузі освіти майбутніх соціальних педагогів, яка б дозволяла отримати додаткову кваліфікацію з попередження проявів дискримінації та конфліктів;

- при оцінюванні рівнів кваліфікованості і сертифікації майбутніх соціальних педагогів доцільно брати до уваги навички необхідні для задоволення освітніх потреб дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами;

- існує потреба у виданні необхідних друкованих методичних матеріалів і організації семінарів з метою розвитку у майбутніх соціальних педагогів здібностей у попередженні проявів дискримінації в освітньому процесі;

- надання підтримки і консультування недосвідченого викладацького складу та ін.

Р. Фельдхаус та С. Позняк зазначають, що відповідна підготовка майбутніх соціальних педагогів є необхідною передумовою впровадження і розвитку інклюзивної форми навчання в умовах закладів освіти, що має надаватись і як елемент формальної так і неформальної та інформальної освіти [14].

Аналіз сучасних досліджень засвідчив, що важливо, щоб навички роботи із профілактики проявів дискримінації до дітей з особливими освітніми потребами були частиною програм професійної підготовки для соціальних педагогів, і майбутні фахівці соціальної галузі могли отримати методичну підтримку для підвищення кваліфікації за відповідною тематикою [5, 7, 8].

У вищих навчальних закладах освіти потрібно готувати педагогів не лише з базовим рівнем знань, а й зі спеціальним компонентом професійної (спеціальної) кваліфікації, щоб вони могли здійснювати професійні функції з огляду на різні освітні потреби учнів, створюючи умови їхнього розвитку та саморозвитку. Як зазначають дослідники, проблему настороженого ставлення до дітей з ООП, до їхнього способу життя, посилює той факт, що самі педагоги іноді нетолерантно ставляться до таких дітей, називаючи їх «неповноцінними», «відсталими». Враховуючи вище зазначене, одним із важливих завдань у підготовці майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічним колективом ЗЗСО з метою формування педагогічної толерантності до дітей з ООП, здатності зрозуміти і прийняти таких дітей, вбачаючи в них носіїв інших цінностей, логіки мислення, інших форм поведінки тощо.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив виокремити такі важливі форми роботи у підготовці майбутніх фахівців до роботи з профілактики проявів дискримінації до дітей з ООП [5, 15]:

- організація методичної допомоги (розробка методичних рекомендацій);
- проведення тренінгів, майстер класів з метою зміни стереотипів та професійної позиції та навчання методам та змісту роботи з дітьми за формою толерантного ставлення до дітей з ООП;
- консультування педагогів з актуальних питань;
- групові заняття в активних формах з педагогічними колективами для формування толерантного ставлення до дітей з ООП.

Висновки: Отже, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики дискримінації до дітей з особливими освітніми потребами забезпечує готовність майбутніх фахівців до формування толерантного ставлення до дітей з ООП у всіх учасників освітнього процесу, сприяє

впровадженню інклюзивної освіти у педагогічний процес закладів загальної середньої освіти, створюючи умови для розвитку безпечного сприятливого до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами освітнього середовища. Особливостями професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до відповідного виду професійної діяльності визначено: особливості підготовки до профілактичної роботи за різними проявами дискримінації до дітей; особливості підготовки до роботи з дітьми молодшого шкільного віку з ООП за різними нозологіями; особливості підготовки майбутніх фахівців до роботи з профілактики дискримінації до дітей з ООП в різних середовищах закладів загальної середньої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Алєєва Н. М. Барінов Ю.В. та ін. Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Кафедра, 2016. 212 с.
2. Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посібн. Київ : ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
3. Дятленко Н.М., Софій Н.З., Мартинчук О.В., Найда Ю.М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч.-метод. посібн. / Під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172с
4. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія / за редакцією С.Я. Харченко. Дрогобич: Коло, 2007. 347 с.
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
6. Костіна В.В. Загальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дискримінації до дітей з особливими освітніми потребами. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2022 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПІЕП, 2022. С.370-373.
7. Костіна В.В. Теоретико-методичні засади профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 57. 273с.
8. Міщик Л.І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціальних педагогів у закладах вищої освіти. Запоріжжя: ЗДУ. 1997. 370с.

9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 30.10.2021).

10. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ Міністерства соціальної політики України. Від 18.05.2015р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

11. Про соціальні послуги: Закон України Редакція від 27.04.2022. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 18. Ст.73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

12. Равлюк Т. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах практичної підготовки. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету : традиції, проблеми, перспективи* : у 3-х томах. Т. 2. Теорія і практика педагогічної науки та освіти : досвід, інноватика, прогнозування : Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К Шмида. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 371-377.

13. Саламанська декларація. *Рамки дії щодо освіти осіб з особливими потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість*. Саламанка. Іспанія, 7-10 червня 1994р. Київ, 2000. 21 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 10.10.2022).

14. Фельдхаус Р., Позняк С. Європейський підхід до громадянської освіти. *Шлях освіти*. 2021. №3. С.21- 25.

15. Olweus, Dan. Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Volume 35, № 7, P. 1171-1190. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229> .

Сиротюк М.І.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Кожен час має своїх героїв, на яких тримається його світ, які борються зі злом, захищають і творять свободу. Проте, будь-яка війна – це втрати: живих людей, культурного спадку, здоров'я; теперішня – тим паче. Відбудова інфраструктури нашої країни буде тривалою, але ще довшою – відновлення психологічного стану тих, хто її боронив і повертається з фронту. Це складний, однак, можливий процес, котрий буде більш результативним за умови розуміння минулого: рішень попередніх війн, досвіду реабілітації бійців, оскільки лише з урахуванням минулого можна досягати успіху в умовах сьогодення.

Дослідження праць В. Кондрюкової В., Г. Магльованої, А. Магльованого, В. Мухіної, І. Слюсар, які вивчали проблеми соціально-психологічної й фізичної реабілітації військовослужбовців, в тому числі в історичному аспекті свідчать, що під соціальною реабілітацією військовослужбовців розуміється відновлення їхнього фізичного та ментального здоров'я після стресової ситуації в умовах війни.

Способи реабілітації бійців напрацьовувались поступово й набували особливостей в контексті кожного суспільства і його протистоянь. Протягом історичного розвитку сформувався цілий спектр можливих способів реабілітації, включаючи примітивні та надсучасні.

Відтак, з V-IV століття у Греції стартувала програма збагачення країни та сприяння роботі ветеранів за допомогою наділів землею з утриманням господарства. В Австрії XVIII ст. почали кампанію пенсійного забезпечення ветеранів. У Німеччині того часу ветерани та офіцери у відставці мали змогу перекваліфікуватися на цивільні спеціальності, їх висували на посади керівників і представників суспільних управлінь. На початку XIX століття ветеранів, придатних до військової служби переводили в гарнізони, не придатних – в будинки для інвалідів. Також, військових закріплювали за монастирями, в допомогу ченцям. Під час Першої Світової війни реабілітацією поранених займалися відповідні комітети, у Другій Світовій – не було жодного району бойових дій, де б не розміщувався військовий госпіталь чи тимчасовий пункт допомоги.

У повоєнні роки розпочали діяльність світові організації ветеранського руху: Міжнародна федерація борців спротиву, Всесвітня федерація колишніх фронтовиків у Парижі. Ветерани були об'єднані спільним прагненням – уникнути нової світової війни та убезпечити майбутні покоління від воєнних загроз.

Попри намагання попередніх поколінь, Україна наразі продовжує зазнавати агресії з боку східного сусіда. Цьому активно протистоять Збройні сили України, функціонують волонтерські об'єднання: ГО «Рапіра», «Щит нації», «Захист», спілка ветеранів АТО, Всеукраїнська ГО «Товариство ветеранів антитерористичної операції» та інші.

З метою повернення ветеранів до активної життєдіяльності широко використовуються методики когнітивно-поведінкової терапії, фізкультурно-спортивна діяльність, методи арт-терапії. Чільне місце відводиться реабілітації тваринами – зокрема, лікуванню собаками – каністерапії. А з 2015 року в Україні розпочав роботу українсько-канадський проект із реабілітації бійців АТО «Друг героя». Аналіз напрацьованих технологій соціально-психологічної реабілітації ветеранів свідчить про наявність цілого ряду методик: різних за способами втілення, використаними засобами, складністю побудови.

Предметом нашого дослідження є розробка технології соціально-психологічної реабілітації ветеранів та їх сімей, метою якої є повернення ветеранів до повноцінної життєдіяльності у суспільстві й створення умов для максимальної самореалізації. У подальшому планується впровадити дану технологію та перевірити її ефективність.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Військовий стан в країні, кризові явища економіки, енергетики, соціальної сфери життя ставлять перед фахівцями соціальної галузі небачені раніше завдання, формують якісні зміни в сфері соціальної роботи.

Після початку активної воєнної агресії Російською Федерацією на території України 24 лютого 2022 року життя кожної людини в країні перевернулося. Тепер кожний, без перебільшень, українець потребує соціальної допомоги. Настав час переглянути та вдосконалити види та технології надання такої допомоги.

Оскільки державний та приватний сектори надання соціальної допомоги не в змозі охопити ту кількість вразливого населення, яка на сьогодні її потребує, на допомогу приходить волонтерський рух. Волонтерський рух – це добродійна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, заради добробуту та процвітання спільнот та суспільства в цілому [3, с. 25].

У Законі України «Про волонтерську діяльність» [2] визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та мотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер. За своїм покликанням волонтер – це, передусім, добра, милосердна людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомагати вирішувати проблеми інших людей [1, с. 52]. Зрозуміло, що представники соціальної галузі, робота яких ґрунтується на відповідних особистісних характеристиках, також мають можливості для реалізації волонтерської діяльності.

Метою дослідження є аналіз актуальності волонтерської діяльності фахівців соціальної галузі в умовах воєнного стану, пошук ефективних методів та технологій роботи в таких умовах.

Дослідження проходило на базі волонтерського центру «Добро» Сахновщинської громади Харківської області. Центр був утворений в перші дні повномасштабної агресії, робота його спрямована на підтримку вразливих категорій населення, військовослужбовців та вимушено переміщених осіб (ВПО).

На разі максимально нестабільний та критичний стан країни дає найбільші можливості для удосконалення соціальної роботи, для набуття небачених раніше навичок фахівців соціальної сфери, для змін та удосконалення застарілих та малоефективних технологій роботи. Завдяки

такому інструменту як волонтерська діяльність, всі ці нові явища варто досліджувати та необхідно коригувати.

Список використаних джерел:

1. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху / укл. Т. Лях, авт. кол. : О. Безпалько, Н. Заверіко, І. Зверева, Н.Зімовець та ін. К. : ВГЦ «Волонтер», 2001
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
3. Зверева І. Волонтерський рух: досвід, проблеми, перспективи: робочі матеріали семінару. (Київ, 24–30 жовт. 2000 р.).

Соляник М.Г.

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціальне виховання відіграє важливу роль у соціалізації особистості. А найбільш важливим чинником у соціалізації особистості є виховання. Людина постійно перебуває у соціальному середовищі, яке впливає на неї протягом всього життя. Людина має засвоїти соціальний досвід, знання, навички, бути соціально вихованою. Тому, важливо здійснювати соціальне виховання дітей та молоді.

Виховання нового, молодого покоління вимагає пошуку новітніх підходів, форм та методів, що будуть відповідати вимогам сьогодення. Важливу роль у соціальному вихованні відіграє освітнє та соціальне середовище, в якому перебуває особистість.

На сьогодні важливим аспектом у соціальному вихованні є формування національна-патріотичної особистості. Також у Законі України «Про освіту» [2] зазначено, що метою виховання та освіти є всебічний розвиток людини як особистості, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Питання «соціального виховання» було у полі зору наукових інтересів таких науковців, як: О. Безпалько, І.Бех, М. Галагузова, Л. Міщик, І. Зверева, А. Капська, Л. Мардахаєв, О. Мудрик, А. Рижанова, та ін.

За О. Безпалька «соціальне виховання – це процес забезпечення в суспільстві умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального

досвіду, з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій» [1, с.28].

На думку Г.Селевко «термін соціальне виховання вживається в широкому соціально-педагогічному смислі – це соціально-контрольована складова частина соціалізації, педагогічно зорієнтована система суспільно-державної допомоги і підтримки, яка надається індивідууму для його входження в суспільство і нормального функціонування у ньому» [3,с.54].

Основними функціями соціального виховання є:

- культурологічна,
- соціалізуюча ,
- адаптаційна,
- ціннісноутворююча ,
- інтегративна.

Соціальне виховання у різні вікові періоди здійснюється через сім'ю, родину, соціальне та культурне середовище, дозвілля, залучення особистості до різноманітних закладів та установ. Серед закладів та установ, які здійснюють соціально-виховний вплив на людину можемо назвати заклади дошкільної освіти, заклад загальної середньої освіти, заклади вищої освіти, клуби та дитячі і юнацькі центри, дитячі та молодіжні громадські організації, спеціалізовані заклади соціального спрямування.

Серед основних цілей соціального виховання можна виділити: формування повноцінного громадянина своєї держави, підготовка до життя та взаємодії в суспільстві, виправлення наслідків впливу негативного виховання, формування повноцінно розвиненої та неповторної особистості,

Система соціального виховання передбачає безперервну, педагогічно доцільну організацію виховного процесу з урахуванням специфіки соціальної ситуації розвитку особистості та її психологічної позиції на всіх вікових етапах, в різних сферах мікросередовища, де розвивається особистість; за участю всіх суб'єктів виховання.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч.посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. К.: Центр учбової літератури, 2009. 28 с.
2. Про освіту (2017). Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 7.10.2022)
3. Селевко Г.К. Социально-воспитательные технологии. Можайск: МПК, 2005. 176 с.

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ВИХОВАННІ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Певне, ми всі мали б інше життя за умови, якщо наше суспільство складало громадяни, які свідомо і відповідально голосують; які розбираються в питаннях устрою держави і розуміються на питаннях демократії; генерують нові, або ж підтримують вже діючі суспільні ініціативи. Але спільноти з “ідеальними” громадянами не з’являються нізвідки. Треба долучатися до процесів, які призведуть до цього. Як правило, за притомністю суспільства стоїть досить серйозна і системна робота державних інституцій, політичних та громадських лідерів, реалізація освітніх та просвітницьких проєктів.

Виклики, пов’язані з формуванням активного та відповідального громадянина зі стійкою та виваженою громадянською позицією потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти.

Розробка Концепції громадянської освіти здійснювалася на виконання завдань “по розробці концепції громадянського виховання як процесу оволодіння особистістю системою національних і загальнолюдських цінностей, формування патріотизму, відповідальності за долю нації, держави, розвитку психологічної готовності та практичної здатності людини служити інтересам держави, вносити власний вклад у реалізацію національної ідеї”, зазначених у Національній програмі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства [2].

Подальший розвиток концепцій і підходів громадянської освіти відбувався завдяки першим великим проєктам з громадянської освіти, які співфінансувались міжнародними донорами, такими як: Демократична освіта, українсько-канадський проєкт Університету Квінз, Онтаріо; Українська мережа громадянської освіти – UCEN, заснована IREX; «Освіта для демократії в Україні» в рамках Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні.

Реформи, які проходять в Україні, безумовно, важливі. Усі вони - про можливість візії і стратегування майбутнього. Неможливо будувати новий світ, не розуміючи світових трендів і цінностей сучасного світу. Неможливо будувати нове, не маючи знань про те, як функціонують демократичні інститути, на яких принципах базується та чи інша держава, чому критичне мислення відіграє важливу роль у нашому житті, чому дотримання прав людини – низка важливих питань громадянської освіти.

Під громадянською освітою розуміється освіта на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямована на формування та розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізувати і

захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті з метою захисту демократії і верховенства права, а також на усвідомлення громадянами, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Кожна людина та громадянин через реалізацію своїх виборчих та інших прав, дії, сумлінну сплату податків і рішення на місцевому та національному рівні несе персональну відповідальність за розвиток України, територіальних громад, професійних та інших спільнот в усіх сферах життя [3].

Отже, громадянська освіта – це набір не стільки знань, скільки компетенцій і навичок, які допомагають справлятися з викликами сучасності. А мета громадянської освіти – сформувати свідомого та відповідального громадянина, патріота і професіонала, який спроможний відповідати і за себе, і за країну, вміє діяти компетентно і технологічно.

Мета громадянської освіти конкретизується через систему завдань:

- сприяння формуванню громадянської національної та культурної ідентичності;
- сприяння всебічному розвитку і функціонуванню державної мови в усіх сферах суспільного життя, підвищення духовного рівня українського народу та усвідомлення його моральних норм;
- формування поваги до честі та гідності, прав і свобод людини, здатність їх захищати;
- формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснення демократичного управління на місцевому рівні та участі громадян в управлінні державними справами;
- формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння їх практично застосовувати;
- впровадження ідей інклюзивного навчання;
- формування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив і волонтерства;
- формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці; впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя.

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні також зазначається, що основними стратегічними напрямками громадянської освіти є:

- правова освіта громадян, зокрема в частині знання, розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки;
- посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на національному, регіональному та локальному рівнях (реалізація права на участь) [3].

Тому громадянська освіта має охоплювати всі форми освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також всі рівні освіти і всі вікові групи громадян, включно з освітою дорослих, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Громадянська освіта має бути практичною і

повинна допомагати тим, хто навчається, у набутті необхідних компетентностей.

Отже, якісно нову демократичну державу можуть створити лише свідомі громадяни, які люблять Україну, свій народ, націю і готові самовіддано служити їх інтересам. А життя і щастя кожної людини значною мірою залежать від долі Батьківщини, що гарантує їй особисту безпеку, створює умови для праці й відпочинку, захищає соціальні інтереси. Очевидно, що для гідного життя українського народу потрібна суверенна і незалежна, демократична, соціальна і правова держава [1], так само як для успішного розвитку державі потрібні національно свідомі громадяни-патріоти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

2. Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-п#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

Субтельний М.Б.

здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Наростаючі процеси глобалізації та інтеграції у різних сферах економіки активно впливають і на процеси у банківській сфері, а, відповідно, все більшого значення набуває осмислення сутності мультикультуралізму і його впливу на процес формування ціннісних орієнтацій особистості. Саме тому ми здійснили спробу схарактеризувати зазначений аспект формування міжкультурної компетентності майбутнього фахівця банківської справи.

В останні роки проблему формування міжкультурної компетентності у різних категорій фахівців досліджували як вітчизняні (О. Байбакова, І. Бахов, О. Пришляк, С. Радул, Н. Самойленко, О. Сніговська, О. Тищенко, А. Токарева, Ю. Халемендик, Є. Хачатрян), так і зарубіжні (Г. Ауернхаймер, Дж. Бенкс,

Е. Гарсія, К. Грант, М. Гібсон та ін.) дослідники. Проблему формування ціннісних орієнтацій особистості студентів в процесі професійної підготовки в тій чи іншій мірі схарактеризовано у наукових публікаціях таких дослідників як Н. Антонова, О. Бреусенко, В. Голован, Н. Іванців, З. Карпенко, О. Научитель, Г. Радчук, І. Тишик та інших.

Процес розвитку ціннісно-сислової сфери особистості, її ціннісних орієнтацій тісно пов'язаний з такими категоріями як «аксіогенез», «соціогенез» і «культурогенез». Провідною у ньому є становлення духовної сфери особистості. Тому аксіогенез, культуурогенез і соціогенез – це закономірна інтеріоризація у ціннісно-сислової сфері особистості соціальних і культурних досягнень людської цивілізації. Аксіогенетичний, культуурогенетичний і соціогенетичний аспекти міжкультурної освіти не можна представити в програмно-інструктивній формі. Чітко, в повній мірі запрограмувати результати міжкультурної освіти неможливо. Необхідно ввести в дію психологічний механізм запуску аксіогенезу, культуурогенезу і соціогенезу в контексті формування зазначеної компетентності.

В основі ціннісно-сислової сфери особистості знаходиться інтеріоризована і засвоєна певна система цінностей. Вони є відображенням як об'єктивних, так і суб'єктивних умов формування особистості. Ціннісні орієнтації є фактично механізмом реалізації особистісних цінностей індивідуума. Вони утворюють органічний тандем із мотиваційною сферою особистості. Таким чином перед організаторами міжкультурної освіти стоїть завдання побудувати її модель у такій проекції: по-перше, переконати студентів першого курсу у бажаності формування міжкультурної компетентності професійною необхідністю майбутньої професійної роботи у міжкультурному середовищі; по-друге, переконати їх, що успішність професійної діяльності у зазначеному середовищі буде прямо залежати від їхніх знань міжкультурного характеру; по-третє, ознайомлення з духовними цінностями різних культур неминуче вплине на сформовану у студентів систему духовних цінностей і знайде свою практичну реалізацію у майбутній професійній діяльності. На думку О. Бреусенко вплив на зміни у ціннісно-сислової сфері особистості в результаті освітньої діяльності можуть відбуватися у такій послідовності: мета і мотиви діяльності впливають на трансформацію особистісних цінностей, які починають реалізовувати свою нову якість через зміни у ціннісних орієнтаціях, а саме, формують певні установки на здійснення конкретних дій [2].

Ціннісно-сислова сфера особистості як об'єкт дослідження, привернула до себе увагу цілої групи науковців (Н. Антонова, І. Бех, О. Бреусенко, Т. Вілюжаніна, В. Голован, Н. Іванців, З. Карпенко, О. Научитель та ін.). Виходячи з аналізу їхніх досліджень можна стверджувати, що ціннісно-сислова сфера особистості є фактичним відображенням поєднання ціннісних орієнтацій індивідуума і системи особистісних переконань, яке має взаємозалежний характер. Зазначену наукову позицію цілком поділяють такі англійські дослідники як У. Білкі і Ш. Шварц. Зокрема вони стверджують, що: система особистісних цінностей є не що інше, як система сформованих особистісних переконань; переконання не піддаються змінам і корекції у

ситуаціях повсякденної реальності; вплинути на зміни у переконаннях можна лише внісши зміни в систему засвоєних цінностей особистості, тобто в її ціннісно-смыслову сферу [5, с.878].

На думку дослідників (Н. Антонова [1], О. Бреусенко [2], Т. Вілюжаніна [3], З. Карпенко [4]) в структурі ціннісно-смыслові сфери особистості існує чітка ієрархія ціннісних орієнтацій і особистісних переконань (від практично-орієнтованих до теоретико-фундаментальних), а також відповідне місце займає механізм їхньої реалізації у вигляді динамічної смыслові системи. Здійснюючи міжкультурну освіту ми мимоволі втручаємося у ціннісно-смыслову сферу особистості, адже доводиться спробувати внести зміни в систему ціннісних орієнтацій студентів. Це приводить до певного розмивання сформованої ієрархії ціннісних орієнтацій і особистісних переконань. Саме тому процес формування міжкультурної компетентності повинен носити вкрай коректний і компромісний характер, неодмінно враховувати сутність сформованих у студентів ціннісних орієнтацій і особистісних переконань. Відповідно Т. Вілюжаніна стверджує, що процес становлення ціннісно-смыслові сфери особистості характеризується наявністю періодів синтезу і криз. Нові умови життєдіяльності неминуче викликають кризу у сформованій системі ціннісних орієнтацій. Умовою її подолання є вихід ціннісно-смыслові сфери особистості на новий рівень суб'єктності, що викликає суттєві зміни в її основних параметрах. Це знаходить своє відображення у світоглядних уявленнях і переконаннях, ціннісно-культурологічних пріоритетах тощо [3]. Відтак формування міжкультурної компетентності постає каталізатором спрямованого аксіогенезу, культурогенезу і соціогенезу, умовою становлення нової якості ціннісно-смыслові сфери особистості. Це дає підстави вважати, що процес міжкультурної освіти запускає психологічні механізми саморегуляції її особистісних цінностей, переконань та установок. У розгляді процесу формування міжкультурної компетентності необхідно виділити механізми, які забезпечують його дієвість та ефективність. Відповідно, вважаємо, що реалізація процесу формування міжкультурної компетентності відбувається на основі функціонування психофізіологічних механізмів.

Виходячи із зазначеного наголошуємо на тому, що існує тісний взаємозв'язок між явищами аксіогенезу, культурогенезу і соціогенезу, з одного боку, і процесом соціокультурної адаптації особистості до суспільних і культурологічних реалій, з другого боку. Розуміючи необхідність адаптації індивідуума до реалій міжкультурного суспільства як невідворотний процес, з'ясуємо рушійні мотиви діяльності майбутнього фахівця банківської справи у міжкультурному середовищі. Зокрема З. Карпенко стверджує, що під впливом аксіогенезу, культурогенезу і соціогенезу у свідомості людини відбувається формування загальної мети та програми адаптивної діяльності. У цьому разі мета полягає в оптимізації взаємодії індивідуума та середовища в нових умовах, а програма передбачає орієнтацію й оцінювання цих умов (адаптивної ситуації), корекцію поведінки особистості й соціального середовища з метою досягнення оптимізації їх взаємодії. У результаті узгоджуються інтереси

особистості та соціального середовища і на цьому новому рівні узгодження триває соціальна діяльність, пов'язана із задоволенням нових потреб [4].

На нашу думку, процес міжкультурної освіти стимулює до певних (можливо значних) змін у сутності ціннісно-сміслової сфери студентів, зокрема, в структурі ціннісних орієнтацій, переконань і установок. Формується новий психологічний комплекс світоглядно-культурологічної орієнтації, виникає системна сукупність установок ціннісного характеру; виникає спроможність до компромісів у виникаючих конфліктах етнічно-релігійного характеру, готовність до конструктивної взаємодії з людьми різних національностей і віросповідань. Отже, міжкультурну компетентність розуміємо як соціально-психологічний комплекс реалізації сформованих ціннісних орієнтацій, переконань і установок міжкультурного характеру, сформовану якість особистості (тандем міжетнічної і міжкультурної толерантностей), розвинуту здатність знаходити взаєморозуміння з представниками різних етнокультурних спільнот, уміння і навички здійснювати ефективну професійну діяльність.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що в процесі формування міжкультурної компетентності активізуються і прискорюються такі процеси як аксіогенез, культурогенез і соціогенез, що прямо позначається на змінах у ціннісно-смісловій сфері особистості студентів, у стані їхніх ціннісних орієнтацій, переконаннях і установках.

Список використаних джерел:

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: Київ. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2003. 18 с.
2. Бреусенко О. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості у умовах екзистенціальної кризи: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2000. 20 с.
3. Вілюжаніна Т. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ. Інститут психології імені Г. С. Костюка. НАПН України 2006. 22 с.
4. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова 1999. 37 с.
5. Schwartz S., Bilsky W. Toward a theory of the universal content and structure of values: extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990. Vol. 58. 878–89 p.

Тараненко А.Ю.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Демографічна ситуація в Україні характеризується збільшенням частки людей похилого віку в соціальній структурі населення. Адже за даними Державної служби статистики України щодо розподілу постійного населення в країні за статтю і віком на 1 січня 2022 року, загальна чисельність постійного населення України складала 40997,7 млн. осіб. При цьому загальна чисельність осіб (обох статей) у віці від 60 і старше – 10152,6 млн. осіб. Отже, кожен четвертий житель України досяг 60-річного віку. При цьому, за прогнозом Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, «до 2050 року, частка осіб старше 60 років складатиме 33,5% від усього населення країні» [5]. При чому частка осіб 65 років і старших, яка у 1994 році становила 14%, у 2025 році збільшиться до 21%.

В умовах прогресивного старіння населення актуальності набувають соціальні проблеми старості, які на сьогодні проявляються у малозабезпеченості, погіршенні здоров'я, самотності, відсутності можливостей для самореалізації, зниженні рівня соціальної активності тощо. Допомогти людям похилого віку подолати складну життєву ситуацію та продовжувати жити повноцінним соціальним життям є професійним завданням соціальних працівників. Вирішення цього завдання передбачає необхідність розробки відповідних соціально-педагогічних програм та їхньої реалізації на базі різноманітних соціальних інституцій, зокрема благодійних фондів. Отже, у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників має приділятися увага формуванню їхньої готовності до практичної роботи з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах.

На основі проведеного аналізу наукових джерел з'ясовано, що проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери привертають значну увагу вітчизняних учених: особливості формування майбутніх соціальних працівників / соціальних педагогів у системі вищої освіти презентовано в працях М. Васильєвої, О. Дубасенюк, І. Зверєвої, Н. Кабусь, О. Карпенко, І. Козубовської, Л. Міщик, А. Рижанової, І. Романової, В. Поліщук, І. Шеплякової та ін.; специфіка їхньої підготовки до виконання певних професійних функцій висвітлена в дослідженнях В. Костіної, Г. Локаревої, С. Пащенко, А. Первушиної, Л. Пундик, С. Харченка та ін.; до роботи з людьми похилого віку – Л. Завацької, Ю. Мацкевич, Н. Павлишиної, М. Сех та інших. Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників

проаналізовано в працях Л. Вінникової, Н. Гайдук, С. Когут, А. Кулікової, Г. Лещук, Н. Микитенко, О. Пічкач, О. Пришляк, Н. Собчак, В. Тименка та ін.

На основі аналізу наукових джерел [1; 2; 3; 4; 6] встановлено, що професійна підготовка є невід'ємною складовою професійної освіти, у ході якої формуються та розвиваються знання, вміння, навички, здібності та якості фахівця. Так, у Енциклопедії для фахівців соціальної сфери *професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів* визначена як «процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями, навичками, формування професійно важливих якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності» [2, с. 233].

Також з'ясовано, що, незважаючи на вагомні наукові доробки вчених і практиків з проблеми професійної підготовки фахівців соціальної галузі до роботи з різними категоріями соціальних суб'єктів, питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах в наукових джерелах у галузі соціальної роботи висвітлені недостатньо, бракує теоретико-методологічних розробок.

Таким чином, сьогодення актуалізує проблему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах, а також проблему пошуку, розробки, впровадження засобів підготовки, здатних підвищити її ефективність.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 3. С. 187-190.

2. Величко О., Гуренко О., Захарова Н. Професійна підготовка соціального педагога: теоретико-практичний конспект: колективна монографія / За заг. ред. канд. пед. наук, доц. О. Гуренко. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. 332 с.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум. 2012. 536 с.

4. Кабусь Н. Д. Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до сталого розвитку соціальних груп. *Педагогіка та психологія*. Вип. 60. Харків, 2018. С.77-87.

5. Стаднюк Л. А. Нові напрямки кадрової політики та інформаційної підтримки при наданні медико-соціальної допомоги людям літнього віку. V Нац. конгрес геронтологів і геріатрів України: тези, Київ, 12-14 жовт. 2010 р. URL: http://antiaging.org.ua/library/2010_3-tezisi-congressa.pdf (дата звернення: 03.10.2022 р.).

6. Шеплякова І. О., Тараненко А. Ю. Соціально-педагогічна робота з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах: вітчизняний досвід. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/877/877> (дата звернення: 10.10.2022 р.).

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА У ПИТАННІ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

Зазначимо, що провідною соціальною цінністю держави є створення сприятливих умов щодо соціального захисту саме дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Головний Закон держави – Конституція України [3] – установлює наратив, що на державу покладений обов'язок щодо утримання та виховання зазначеної категорії осіб. Окрім цього визначено загальні правові, організаційні, соціальні засади і соціальні гарантії державної підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених, батьківського піклування [3]. У ст.46 визначено, громадяни мають право на соціальний захист, а ст.52 установлює, що усі діти є рівними у дотриманні своїх прав незалежно від свого походження, а також від умови народження у шлюбі чи поза ним [3].

Міжнародні нормативні документи, а саме Конвенція ООН про права дитини у ст. 20 зазначає, що кожна дитина, яка тимчасово або ж постійно позбавлена сімейного оточення, або ж яка в її особистих інтересах не може залишатися у такому оточенні, має право на особистий захист та допомогу, що має надаватися державою [2].

За результатами аналізу Національної програми «Діти України» (Указ Президента України від 18.01.1996 року) [4] було встановлено, що саме у цьому указі уперше було визначено й трактовано поняття «соціальне сирітство» у вступній частині. Однак, зазначимо, що серед очікуваних результатів реалізації вищезгаданої програми про соціальне сирітство не згадується.

Вагомим у питаннях організації соціального захисту і соціальної допомоги визначеній категорії осіб вважаємо Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва» від 08.09.2016. № 1504-VII [1]. Аналіз Закону засвідчив визначення загальних засад організації державної політики у питаннях соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме:

- утворення спеціальних умов з метою реалізації індивідуального права дитини на виховання у сім'ї;
- дотримання принципу родинності у процесі утримання та виховання дітей у сім'ї
- сприяння усиновленню дітей, а також створення відповідної системи підтримки й заохочення для усиновлювачів;
- пріоритетність сімейних форм влаштування;
- дотримання і захист соціально-побутових та інших прав визначеної категорії дітей;
- установлення та дотримання мінімальних соціально-правових гарантій;

- створення належних умов для отримання психологічної, соціально-педагогічної, медичної та іншої допомоги;
- формування навичок соціальної адаптації;
- забезпечення права вільного вибору майбутньої професійної діяльності;
- відповідне матеріально-технічне забезпечення незалежно від умов влаштування та утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- організація правової допомоги на умовах, установлених законом, що регламентує умови надання безоплатної правової допомоги [1].

Окремо слід зауважити ключові положення Закону доповнених статтею 17-1, що мають такий зміст: «Стаття 17-1. Наставництво». Наставництво провадиться лише у найкращих інтересах дитини, яка проживає у спеціальному закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, а також й іншому закладі для дітей, зокрема, щодо:

- установлення та розвитку здібностей й задатків дитини, реалізації її законних інтересів у професійному становленні та самовизначенні;
- надання права дитині до доступу до достовірної інформації про її головні права та обов'язки;
- формування у дитини первинних практичних компетентностей, спрямованих на соціальну адаптацію до умов соціального середовища, зокрема, у питаннях організації соціально-побутових відносин, розпорядження особистим майном, коштами, доступу до освітніх, соціальних, медичних, правових, адміністративних та інших послуг;
- ознайомлення дітей із ефективними практиками міжособистісного спілкування та іншої соціальною комунікацією, подолання складних життєвих обставин;
- сприяння процесу установлення дитини як відповідальної, соціально успішної особистості;
- формування у дитини раціональних навичок ведення здорового способу життя [1].

Констатуємо, що, на сьогодні, вітчизняна система соціального захисту дітей, які потрапили до категорії «соціальні сироти» є недосконалою та вимагає комплексної модернізації. Неefективною є міжгалузєва координація у системі комплексного вирішення проблеми, що пов'язана із дотриманням прав дітей, що гальмує модернізацію існуючої системи.

На сьогодні система соціального захисту прав та інтересів дитини ґрунтується на підході до дитини як до об'єкта впливу, без урахування того фактору, що сама дитина має бути суб'єктом таких відносин. Урахування закордонних нормативів щодо урахування позиції дитини, на жаль, з'ясовано, що відсутній механізм забезпечення особистих інтересів дитини у процесі планування та реалізації соціальної політики. Зберігається тенденція до збільшення кількості показників соціального сирітства з причин безвідповідального ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, до

створення повноцінних умов виховання та розвитку дитини у сім'ї, поширення випадків антисоціальної, протиправної й адиктивної поведінки у родині.

Зазначимо, що вирішення проблем дітей, які потребують соціального захисту та підтримки, нормативно покладено на органи опіки та піклування. Виконання функцій щодо виявлення дітей такої категорії, їх влаштування покладено, у першу чергу, на служби у справах дітей. Підхід інституційності доповнюється закладами охорони здоров'я, соціального захисту населення, соціальними службами.

Таким чином, констатуємо, що у державі наявною залишається програма та механізм протидії соціальному сирітству. Така ситуація відповідає алгоритму: вилучення дитини з вулиці, притулок (тимчасове перебування), повернення у сім'ю або ж направлення до спеціалізованого закладу. Однак, незважаючи на це, констатуємо проблему у нормативних документах, практичних діях виконавчої влади, що регламентували б кваліфіковану підготовку та діяльність спеціалістів соціальної сфери, волонтерів, які працюють із категорією дітей – соціальних сиріт.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва» від 08.09.2016. № 1504-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.

2. Конвенція ООН про права дитини [офіційне видання]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Конституція України [офіційне видання]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

4. Указ Президента України «Про національну програму «Діти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>.

Тичина Л.М.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.

доктор педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Повномасштабна війна в Україні призвела до ситуації, коли державним структурам у сфері соціальних послуг потрібна значна допомога з боку громадян. В Україні активізувалася волонтерська діяльність.

Підвищення рівня мотивації молоді до участі в волонтерських програмах залишається одним з найбільш пріоритетних завдань молодіжної політики в Україні, у тому числі у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти.

Аналіз дефініцій «волонтерська діяльність», «мотиви волонтерської діяльності», «соціально-педагогічна діяльність з мотивації молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти» у дослідженнях Р. Вайноли, А. Капської, Д. Горелова, Н. Вайнілович, Т. Лях, З. Бондаренко та інших дозволив визначити соціально-педагогічну діяльність з мотивації молоді до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти як вид професійної діяльності, що створює сприятливі умови для залучення та подальшої самореалізації особистості у волонтерській сфері шляхом формування позитивного ставлення до волонтерського руху, усвідомлення його значущості; розвитку необхідних особистісних якостей, засвоєнні соціальних норм і цінностей; інформаційної та просвітницької діяльності щодо волонтерських груп, організацій, проєктів.

Соціально-педагогічна діяльність з мотивації майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності в закладі вищої освіти має бути цілеспрямованою, носити просвітницький характер, забезпечувати формування мотивів залучення до волонтерства (патріотичності, альтруїзму, емпатійності).

Протягом жовтня місяця 2022 року на базі спеціальності 231 «Соціальна робота» факультету соціальних і поведінкових наук ХНПУ імені Г.С. Сковороди проводилось діагностування стану соціально-педагогічної діяльності з мотивації здобувачів до волонтерської діяльності.

На кафедрі соціальної роботи і соціальної педагогіки працює гурток «Волонтер» (<http://hnpu.edu.ua/uk/division/volonterska-diyalnist-maybutnih-socialnyh-pedagogiv-ta-pracivnykiv>), діяльність якого спрямовано на ознайомлення зі специфікою організації волонтерської діяльності в різних сферах; оволодіння майбутніми соціальними педагогами та працівниками формами, методами волонтерської діяльності, спільну розробку й реалізацію соціальних заходів з партнерами в навчальних закладах, громадських організаціях, соціально-реабілітаційних центрах, тощо. До засідань гуртка, які проводяться у формі тренінгових занять та майстер-класів, залучаються науково-педагогічні працівники, випускними спеціальності, партнери кафедри. Зокрема, протягом вересня-жовтня 2022р. здобувачі першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» відвідали серію тренінгів та ворк-шопів «Методи та техніки в роботі з постраждалими від бойових дій», що були проведені практичним психологом Благодійного фонду «Дон Калабрія» для психологів, соціальних педагогів та студентів у межах проєкту «Психологічна арт-студія для дітей та підлітків, які постраждали внаслідок бойових дій» за фінансової підтримки ТОВ «БАЙЄР».

Для визначення рівня мотивації молоді до волонтерської діяльності було підбрано когнітивно-ціннісний (показники: рівень обізнаності щодо особливостей волонтерської діяльності, усвідомлення ролі волонтера; місце альтруїстичної, безкорисливої, добровільної допомоги в системі цінностей особистості (Тестування «Що таке волонтерська діяльність?») (Л. М. Тичина), методика вивчення ціннісних орієнтацій «шкала Рокича» (М. Рокич)),

мотиваційно-особистісний (показники: прагнення та бажання бути частиною волонтерського руху, наявність власної ініціативи, інтересів та стимулів; рівень емпатії, стійкості, вольових якостей («Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (О. Потьомкіна), Емпатійний потенціал особистості» (І. Юсупов)), поведінковий (прагнення особистості до виконання поставленої мети, вміння керувати процесом; спрямованість особистості на участь у добровільній, альтруїстичній, безкорисливій діяльності (Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» М. Морсанова). В опитуванні взяло участь 12 здобувачів 1 й 2 курсів ОП «Соціальна педагогіка» з підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Результати опрацювання діагностичних даних виявили, що молоді бракує знань про особливості волонтерської діяльності (58% здобувачів мали невелику обізнаність про волонтерську діяльність у територіальних громадах, а 42% не мали уявлень про особливості волонтерської діяльності). Проте, здобувачі продемонстрували високі показники альтруїстичних ознак у системі цінностей (для 72% здобувачів була характерна альтруїстичність, 28% мали індиферентну роль альтруїзма). Діагностування рівня прагнення і бажання бути частиною волонтерського руху, а також виявлення рівня емпатії, стійкості та вольових якостей молоді визначило, що 80% здобувачів мають високий рівень мотивації до волонтерської діяльності, 72% продемонстрували високу емпатійність. Обстеження рівня спрямованості особистості на участь у добровільній, безкорисливій діяльності засвідчило, що 64% мали середню спрямованість на участь у безкорисливій діяльності.

У ході проведення співбесід з бакалаврами й магістрами спеціальності 231 «Соціальна робота» щодо волонтерської діяльності в сучасних умовах було виявлено, що значна частина з них вже задіяні у волонтерських заходах: координація роботи з організації та проведення на базі центру раннього розвитку «Lagom» творчих занять з дітьми, які перебувають на території, де ведуться активні бойові дії (м. Харків); співпраця з Харківською обласною організацією Товариства Червоного Хреста України (участь в організації надання адресної гуманітарної допомоги категорії соціально незахищених громадян); гуманітарна допомога ВПО, особам з інвалідністю, пенсіонерам 80+, людям на деокупованих територіях на території Сахновщинської громади і деокупованих територіях (Ізюм, Куп'янськ, Гусарівка, Осинове, Новоосинове тощо); пакування й надсилання адресної гуманітарної допомоги (ГО «Марш жінок»); надання прихистку переселенцям; допомога з соціальної адаптації багатодітним родинам переселенців.

Таким чином, волонтерська діяльність є частиною повсякденного життя здобувачів й важливою складовою фахової підготовки зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

**ЗНАЧУЩІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ
ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ У ДІТЕЙ-СИРИТ ЦЕНТРА СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.М. Макар

Анотація. В статті на основі аналізу наукової літератури розглянуто сутність і зміст соціально-правової компетентності, що включає особистісні якості і цінності фахівця соціальної сфери, а також їх роль у його професійній діяльності; підкреслено важливість обізнаності майбутніх соціальних працівників у правових питаннях; розкрито значущість соціально-правової компетентності майбутнього соціального працівника в процесі професійної підготовки до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт центра соціально-психологічної реабілітації.

Ключові слова: діти-сироти; центр соціально-психологічної реабілітації; активна життєва позиція; соціальний працівник; соціально-правова компетентність; професійна підготовка.

Abstract. Based on the analysis of scientific literature, the article examines the essence and content of social and legal competence, including the personal qualities and values of a specialist in the social sphere, as well as their role in his professional activities; the importance of awareness of future social workers in legal issues is emphasized; the importance of the social and legal competence of the future social worker in the process of professional training for the formation of an active life position in orphans of the center for socio-psychological rehabilitation is considered.

Key words: orphans; center for social and psychological rehabilitation; active life position; Social worker; social and legal competence; professional training.

Постановка проблеми. У розвитку людини роль сім'ї не можна порівняти за своїм значенням ні з якими іншими соціальними інститутами. Втрата сім'ї в дитинстві відбивається на подальшому розвитку дитини й перешкоджає формуванню в неї автономності, ініціативності, особистої ідентичності. Без всього цього дитина не може стати повноцінним суб'єктом міжособистісних відносин і сформуватися як розвинена особистість. Тому, забезпечити систему якісної соціальної, психолого-педагогічної допомоги й підтримки дітей-сиріт здатні лише спеціально підготовлені фахівці.

Вивчення сирітства в його соціально-психологічному і педагогічному аспектах показало, що сучасні вимоги обумовлюють необхідність посилення саме соціально-педагогічної складової в роботі з дітьми-сиротами в центрі соціально-психологічної реабілітації. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває підготовка фахівців соціальної сфери у закладі вищої освіти, здатних

оптимізувати процес соціалізації дітей-сиріт, їх адаптацію до життя в суспільстві; сприяти самореалізації і самоствердженню особистості; формувати активну позицію у цієї категорії дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійного розвитку і професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери присвячені роботи: В.Багрій, М.Васильєвої; Р.Вайноли, О.Карпенко, Н.Микитенко, З.Фалинської та ін.

Важливу роль мають праці із загальних питань професійної підготовки педагога до роботи з дітьми. Проблеми розвитку творчого педагогічного мислення і формування у майбутніх педагогів професійної готовності до педагогічної діяльності, розкриваються у працях Ю.Азарова, Л.Фрідман, О.Безпалько, М.Козак та ін.

Проблемі підготовки педагогів до педагогічно-реабілітаційної діяльності присвячені праці Т.Калиновської, Л. Пундик.

Різним аспектам соціального виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, присвячені роботи таких науковців: Л.Артюшкіна, І.Галатир, І.Козубовська, Г.Лактіонова, І.Трубавіна, А.Шеремет та ін.

Аналіз вивченої літератури дозволяє констатувати, що для вирішення наукових і практичних задач, пов'язаних з проблемою формування соціально-правової компетентності, в педагогіці накопичено достатньо матеріалу, але, разом з тим, сьогодні недостатньо досліджень, що розкривають специфіку процесу формування соціально-правової компетентності фахівців соціальної роботи, адже переважна кількість дослідників акцентують увагу в основному на певній сумі знань і умінь, пов'язаних з правовою галуззю.

При цьому, вивчення результатів наукових досліджень і практики навчального процесу показало, що питання соціально-правової компетентності в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми-сиротами в центрах соціально-психологічної реабілітації досліджено фрагментарно.

Постановка завдання: Розкрити значущість соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт центра соціально-психологічної реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Система соціально-психологічної й педагогічної допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування, вимагає поглиблених якісних знань, вдосконалення форм, прийомів, методів і технологій роботи. Перевірена практикою система соціальної адаптації і реабілітації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що готує їх як до умов соціальних інститутів, так і до умов оточуючого середовища набуває при цьому особливого значення.

Соціальне неблагополуччя в суспільстві і сім'ї стало причиною того, що почастишали випадки жорсткого поводження з дітьми, психологічних стресів, захворювань, самогубств. Слід враховувати, що існуючі норми права, які регулюють відносини сім'ї і держави, стали у протиріччя з сучасними

життєвими реаліями, перестали адекватно відповідати потребам сім'ї і суспільства.

Сучасні зусилля органів державної влади у поєднанні з активною роботою на територіях органів місцевого самоврядування сприяли створенню різних установ соціального обслуговування сім'ї та дітей. У створенні установ соціального обслуговування сім'ї та дітей більш активну участь беруть громадські та благодійні організації. Таке соціальне партнерство дозволяє зробити роботу вказаних установ більш результативною, розширити їх матеріальні, кадрові і фінансові можливості, сконцентрувати суспільну думку на актуальних проблемах соціального захисту й допомоги дітям.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей підпорядковуються відповідній службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, медичної, правової та інших видів допомоги [5].

Серед першочергових завдань соціальних педагогів центрів соціально-психологічної реабілітації дітей є «допомога у зайнятті значущої соціальної позиції й усвідомленні власного «Я», подоланні інфантилізму, егоїзму, духовної спустошеності; сприяння становленню дитини як суб'єкта життя, який володіє мистецтвом пізнання самого себе, компетентністю; відновлення дитини засобами зміни її особистості, зрушення в емоційній сфері (подолання наслідків переживань, невпевненості у своїх силах)» [3].

З дитячих будинків і притулків, зазвичай, забирають до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. За такої ситуації, у підлітків дуже мало шансів опинитися на вихованні в прийомній сім'ї. Виходячи з уявлень про те, що формування життєвої перспективи найбільш інтенсивно відбувається саме у підлітковому віці і юнацтві і, що труднощі і проблеми дорослішання представлені у побудові підлітком своєї життєвої перспективи, у відношенні бажаного і суб'єктивно оцінюваного можливого, важливим є формування активної життєвої позиції у підлітків, які в силу різних обставин залишилися без підтримки сім'ї.

У педагогічній науці накопичено значний досвід вивчення окремих аспектів означеної проблеми. Зокрема, самовизначення особистості у юнацькому віці (Л.Божович, Н.Бондар, М.Боришевський, І.Булах, Г.Костюк, С.Максименко, С.Панченко, Р.Пасічняк та ін.). Фундаментом для вироблення молодою людиною активної життєвої позиції є процес випробування різних соціальних ролей та видів діяльності. Орієнтованість на майбутнє є суттєвою особливістю юнацького самовизначення (Л.Божович, І.Кон, Л.Регуш та ін.).

Проблема підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери, рівня його готовності до професійної діяльності, становлення як професіонала завжди цікавила дослідників. Проблема формування професійної готовності до соціально-педагогічної діяльності розкривається у наукових працях О.Безпалько, М.Васильєвої, Н.Заверико, І.Зверєвої, А.Капської, М.Лукшевич, С.Савченко та ін. О.Безпалько до системи базових теоретичних знань соціального педагога відносить: основи соціальної політики держави та

соціально-правового захисту дітей і молоді; основи соціології, психології, педагогіки; знання основних закономірностей розвитку особистості [1].

Динамічні перетворення, що відбуваються в економічному, політичному й соціальному житті нашого суспільства, підсилюють потребу в дієвих професіоналах, здатних самостійно висувати й вирішувати чисельні соціально-правові питання.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери постає задача: підготувати їх до діяльності, спрямованої на компетентне вирішення професійних питань. У зв'язку з цим, одним з важливих напрямів в підготовці майбутніх соціальних працівників, стає засвоєння діючого законодавства, правових інститутів, категорій прав, свобод і обов'язків громадянина і практика їх реалізації.

Значущість проблеми формування соціально-правової компетентності фахівця соціальної сфери підсилюється і у зв'язку з запровадженням компетентнісного підходу до системи професійної освіти. Виникає необхідність використання таких організаційних форм, методів і технологій навчання, які б дозволили майбутньому фахівцю соціальної сфери активно включатися у самостійний пошук і відкриття нового, професійно необхідного.

До змісту соціально-правової компетентності соціального працівника включено його особистісні якості і цінності, специфічні для соціального працівника і роль яких є вкрай важливою в його професійній діяльності в соціально-правовій сфері. Соціально-правова компетентність не є постійним і незмінним конструктом. Вона має розвиватися, так як змінюється законодавство, з'являються нові норми, а також рішення Європейського суду з прав людини. Фахівцю із соціальної роботи важливо бути обізнаним у правових питаннях, важливо дізнаватися, які зміни і доповнення було внесено до сімейного законодавства, важливо розбиратися у змісті нових норм, розуміти правила їх застосування у конкретних ситуаціях, з якими йому доводиться стикатися у практичній діяльності.

В процесі формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників необхідно здійснювати пошук ефективних форм і методів навчання, виявлення специфіки його змісту.

Надзвичайно важливо зазначити, що зарубіжні науково-теоретичні напрацювання звертають увагу на правову складову підготовки соціальних працівників, її місце, якість та ефективність. Дослідження, в яких обґрунтовується необхідність формування у здобувачів вищої освіти юридичних навичок (Д.Діксон, Г.Крейг, Л.Шрьодер), серед яких виділяються навички розслідування, інтерв'ювання, правових досліджень, підготовки матеріалів справи, неформальної та формальної адвокації, розуміння дискреційних рішень та ін. [2].

Для ефективного реагування на соціальні проблеми і виклики соціальний працівник повинен мати правову підготовку, «думати як юрист», бути додатковим джерелом правової інформації [2].

Висновки. Таким чином, під соціально-правовою компетентністю майбутнього соціального працівника в процесі його професійної підготовки до

формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт центра соціально-психологічної реабілітації ми розуміємо складну єдність педагогічної діяльності, спільної діяльності суб'єктів освітньо-професійного середовища і самостійної діяльності здобувача вищої освіти, яка зорієнтована на набуття ним здатності в розробці і реалізації технологій, націлених на вирішення соціально-правових проблем дітей-сиріт та оволодіння ними комплексом універсальних правових дій, структура яких передбачає взаємозв'язок особистісних і соціально-ціннісних якостей, які визначають готовність і здатність до адаптації в соціумі на основі саморозвитку самореалізації й утвердження активної життєвої позиції та взаємодії з іншими членами суспільства, дотримуючись встановлених правових норм.

Цілеспрямований процес формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в процесі їх професійної підготовки у закладі вищої освіти має реалізовуватися за допомогою створення спецкурсів-практикумів і через застосування певного комплексу інтерактивних форм і методів, що дозволяють максимально наблизити навчальну діяльність до професійної.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник. К.: Логос, 2003.
2. Лісовець О.В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників: монографія / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 344 с.
3. Рассказова О.І. Теорія та практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка". Луганськ, 2014. 44 с.
4. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Л. С. Волинець, Н. М. Комарова, О. Г. Антонова-Турченко [та ін.]. К. : ДЦСМ, 2016. 120 с.
5. Типове Положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF#Text>
6. Цибулько Л. Г., Ковнеров О. О. Минуле та сучасне у проблемі захисту прав дітей. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 1. С. 209-217.

**КОМПЛЕКС ЗАСОБІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ У ЦЕНТРІ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.М. Макар

Анотація. В статті на основі аналізу літератури визначено поняття «підготовка майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації», складові професійних компетенцій соціальної спрямованості: соціальний захист, соціальна опіка, соціальний патронаж, соціальна допомога. На основі аналізу теорії і практики розкрито суть, мету, завдання і зміст комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Ключові слова: підготовка, соціальний працівник, засіб, компетенція, дитина-сирота, центр соціально-психологічної реабілітації.

Abstract. Based on the analysis of the literature, the article defines the concept of "preparing future social workers for the adoption of orphans in the center of socio-psychological rehabilitation", which constitutes professional competencies of a social orientation: social protection, social guardianship, social patronage, social assistance. Based on the analysis of theory and practice, the essence, purpose, tasks and content of the complex of means for preparing future social workers for the adoption of orphans in the center of socio-psychological rehabilitation are revealed.

Key words: preparation, social worker, means, competence, orphan child, center for social and psychological rehabilitation.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві в умовах військових дій зростає кількість дітей-сиріт, що потребує нових підходів до підготовки і вдосконалення діяльності соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на означену проблему звернемося до наукових джерел. У наукових роботах з філософії, права, педагогіки, соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології досліджуються окремі аспекти влаштування дітей-сиріт в різні форми сімейного виховання, інтеграція яких дає цілісне уявлення про важливість, складність цієї проблеми, зокрема, забезпечення захисту прав дітей (М.Васильєва, М. Подберезський, І. Романова, І. Шеплякова), соціально-психологічних засад успішної соціалізації дітей-сиріт (В. Брутман, А. Поляничко, В. Яремчук), соціально-педагогічної їх реабілітації в умовах прийомної родини (Л. Міщик, Н. Шпиг).

Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної діяльності, які стали підґрунтям для підготовки майбутніх соціальних працівників у роботі з дітьми-сиротами, розробляли О. Безпалько, М. Васильєва, І. Зверєва,

М. Лактіонова, А. Рижанова, С. Харченко. Нормативно-правову базу усиновлення дітей представлено Л. Волинець. Форми, методи соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в будинках сімейного типу удосконалювала в практичній діяльності Т. Печерських. Проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів до реабілітації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї частково репрезентовано в дослідженнях О. Молчан, Є. Холостової, до соціального виховання дітей-сиріт в інтернатних закладах – А. Білецької, О. Василенко, Ю. Кахіані, С. Курінної, до соціальної роботи з батьками усиновителями – Ж. Петрочко і Л. Петушкової.

Однак проблема дослідження цілеспрямованої підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрах соціально-психологічної реабілітації на сьогодні мало досліджена. При цьому недостатньо уваги приділено пошукам форм і методів формування готовності молодих фахівців до усиновлення дітей-сиріт під час фахової підготовки соціальних працівників.

Отже, формування у майбутніх соціальних працівників готовності до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації потребує розробки та впровадження відповідного комплексу засобів.

Постановка завдання: Обґрунтування комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Підготовку майбутніх соціальних педагогів\працівників до роботи з дітьми-сиротами розкривають А. Білецька, Р. Вайнола, О. Василенко, М. Васильєва, М. Подберезський, Ю. Кахіані, С. Курінна, О. Молчан, Ж. Петрочко, Л. Петушкова, З. Фалинська [1; 3; 4; 5; 6]. Так, С. Курінна наполягає, що необхідно майбутнім соціальним працівникам надати не тільки глибокі теоретичні знання з основ правового захисту дітей-сиріт в умовах прийомної родини, алей сформувані вміння і навички застосування їх у виховній роботі з дітьми. О. Василенко підкреслює, що тільки при ознайомленні майбутніх соціальних працівників з особливостями влаштування дітей-сиріт у різноманітні форми сімейного виховання, можливо сформувані у фахівців вміння взаємодіяти з прийомними батьками щодо вибору ними для дитини оптимальної форми сімейного виховання [3]. До основних питань підготовки майбутніх соціальних працівників Ж. Петрочко і Л. Петушкова відносять форми, методи роботи з підготовки сімей до догляду та виховання влаштованих/усиновлених дітей [5]. З цих позицій важливим завданням сучасних закладів вищої педагогічної освіти є підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями, які бажають усиновити дитину, з дітьми-сиротами щодо їх влаштування в різні форми сімейного виховання, однією з яких є усиновлення.

Науковці, не залежно від проблеми дослідження [1; 3; 4; 6], зазначають, що у процесі професійної підготовки соціальних педагогів\працівників відбувається формування сукупності знань, умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості (соціальний захист, соціальна опіка, соціальний патронаж,

соціальна допомога). Відповідно до нашої проблеми ці професійні компетенції спрямовано на усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях дозволив сформулювати поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації» як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей захисту прав дитини-сироти при її усиновленні, уміння працювати з батьками усиновителями, а також можливості відтворювати ці знання у майбутній професійній діяльності завдяки отриманим професійним компетенціям соціальної спрямованості (соціальний захист, соціальна опіка, соціальний патронаж, соціальна допомога).

Задля визначення сутності комплексу засобів з підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт перш за все необхідно усвідомити сутність понять «комплекс», «засіб», «комплекс засобів».

Тлумачні словники трактують поняття «комплекс» як сукупність предметів чи явищ, що становлять єдине ціле. Науковці визначають засіб як прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі (Л. Міщик) [4]; сукупність матеріальних, інтелектуальних, емоційних прийомів та умов, які використовуються соціальним педагогом для досягнення поставленої мети (М. Васильєва, І. Романова, І. Шеплякова) [2]. В соціальній педагогіці засоби також розглядають, як те, що веде до досягнення обраної мети, вони є більш ширшим поняттям, ніж прийом та метод, адже останні самі в певних обставинах можуть виступати засобами (О. Василенко) [3].

Отже, під комплексом засобів розглядаємо цілісну, системну сукупність матеріальних інструментів і духовних предметів, різноманітних видів діяльності, які спрямовані на формування в майбутніх соціальних педагогів готовності до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

З метою розробки комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників було проаналізовано навчальні плани ХНПУ імені Г.С. Сковороди, КЗ Гуманітарної педагогічної академії м. Харкова, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вивчення документації показало, що в навчальних планах усіх закладів вищої освіти присутні дисципліни, пов'язані з соціальною роботою з дітьми-сиротами. Так, було розглянуто зміст дисциплін, в яких вивчалася законодавча база документів щодо влаштування дітей-сиріт в різні форми сімейного виховання. Зміст матеріалу розкриває широкий спектр соціально-виховних заходів, методів. Аналіз навчальних планів показав, що є навчальні дисципліни, в яких порушувалася проблеми адаптації дітей-сиріт, їх соціалізації, підготовки до самостійного життя. Вивчення силабусів з цих дисциплін показав, що проблема підготовки дитини-сироти до усиновлення, а також питання соціальної роботи з батьками, які будуть всиновлювати дитину, не порушуються.

Аналіз змісту підготовки майбутніх соціальних працівників в ХНПУ імені Г. С. Сковороди щодо усиновлення дітей-сиріт показав, що кількість годин які відводяться на вивчення питань опікунства, усиновлення, щоб висвітлити ці питання повно і ґрунтовно, недостатньо. Зміст дисципліни для здобувачів освіти бакалаврського рівня охоплює нормативно-правові і теоретичні аспекти; міждисциплінарний зв'язок з іншими навчальними дисциплінами зумовлено змістом інших курсів (технологія соціальної роботи, консультація соціальної роботи, соціальна робота в закладах освіти) в загальному вигляді, що не дає можливості здобувачам освіти цілісно сприймати інформацію. Але значним недоліком програм все ж залишається недостатність практики, яка пов'язана саме з формуванням умінь і навичок підготовки дітей-сиріт різного віку до усиновлення. Проходження виробничої практики на 3 курсі в Центрах соціальних служб надають можливість здобувачам освіти в центрах реабілітації дітей-сиріт періодично, без системи проводити соціально-виховні заходи. Як демонструє аналіз звітної документації з виробничої практики, зміст цих заходів не торкається питання усиновлення. Тому, як показав власний досвід спілкування зі здобувачами освіти, під час виробничої практики, коли студентам доводиться стикатися з проблемою усиновлення у спілкуванні з дітьми-сиротами, майбутні соціальні працівники виявляються не готові до системної роботи і відчувають себе невпевнено у вирішенні багатьох питань з цієї проблеми.

Отже, аналіз теорії і практики дозволив визначити, що під комплексом засобів передбачають сукупність засобів підготовки (лекції, семінари, соціально-виховні заходи, нормативні документи, програми, сила буси, навчальні плани практикуми, виробничу практику), що забезпечують теоретико-практичну готовність майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Встановлено, що метою комплексу засобів є формування у здобувачів освіти професійних компетенцій соціальної спрямованості з влаштування дітей-сиріт в різні форми сімейного виховання, поєднання теоретичної, практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до виконання професійної функції – захисту дітей.

Для досягнення мати було виокремлено наступні завдання: формування нормативно-правових і теоретичних знань що до усиновлення дітей-сиріт (суть, мета, напрями), особливості роботи відповідно до віку дитини в центрі соціально-психологічної реабілітації, ознайомлення з технологією усиновлення дітей-сиріт та особливостями соціальної роботи з батьками усиновителями; формування умінь і навичок з соціальної роботи щодо усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації; мотивування здобувачів освіти до соціальної роботи з комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників що до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації.

Висновки. Таким чином, під комплексом засобів розглядаємо цілісну, системну сукупність матеріальних інструментів і духовних предметів, різноманітних видів діяльності, які спрямовані на формування в майбутніх

соціальних працівників готовності до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації. Комплекс засобів підготовки передбачає сукупність засобів (лекції, семінари, соціально-виховні заходи, нормативні документи, практикуми, виробничу практику, програми, силабуси, навчальні плани), на меті яких формування у здобувачів освіти професійних компетенцій соціальної спрямованості (соціальний захист, соціальна опіка, соціальний патронаж, соціальна допомога) з усиновлення дітей-сиріт, поєднання теоретичної, практичної та особистісної підготовки майбутнього фахівця до виконання професійної функції – захисту дітей.

До подальшого дослідження відносимо розробку комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до усиновлення дітей-сиріт в центрі соціально-психологічної реабілітації відповідно до вимог сьогодення, з опорою на закордонний досвід.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Подберезський М. К. Підготовка соціальних працівників відповідно до сучасних вимог соціально-педагогічного напрямку професійної діяльності. *Інновації в підготовці та професійній діяльності. Матеріали науково-практичної конференції* (м.Харків, 24 листопада 2015р.). Харків, 2015. С. 4-13.

2. Васильєва М.П., Романова І.А., Шеплякова І.О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1\(6\)-97-108](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1(6)-97-108)

3. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності сім'ї. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. №16. Т.2. с. 79-83.

4. Мищик Л. І. Деякі аспекти професійної підготовки соціального педагога до профілактики соціального сирітства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 6. С. 74-78. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2014_6_15

5. Петрочко Ж.В, Петушкова Л.А. Нова програма підготовки сімей до догляду та виховання влаштованих/усиновлених дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2021. Вип. 2(49). С. 160-164

6. Фалинська З. З. Волонтерська практика в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2013. Вип. 29. С. 230–232

Черненко К.Р.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Актуалізованою в сьогодні є проблема соціального виховання підростаючого покоління, зокрема дітей підліткового віку, задля формування в них стійкої системи цінностей, набуття навичок позитивної взаємодії, розвитку пізнавально-творчої активності, соціально-значущих якостей, здатності до позитивного самоствердження через позитивні вчинки. У цьому контексті перспективним вважається використання засобів мистецтва, зокрема, образотворчого, залучення до якого дозволяє у творчій атмосфері, невимушено здійснювати соціально-виховний процес, у тому числі й у закладах загальної середньої освіти.

Теоретичними питаннями соціального виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва у різних аспектах займалися: Л. Виготський, О. Лютак, В. Москаленко (психологічні аспекти); М. Васильєва, В. Поліщук, О. Рассказова, А. Рижанова (соціальне виховання через визначення його цілей та результату); Т. Алексеєнко, О. Василенко, Н. Заверико, В. Оржеховська (технології роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти); О. Вознесенська, І. Зверєва, В. Катеринюк, Л. Коваль, І. Романова (аспект соціального виховання засобами мистецтва).

На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел [1; 2; 3; 4] соціальне вихованням підлітків засобами образотворчого мистецтва визначено як система роботи, що сприяє цілісному розвитку особистості підлітка, його емоційно-ціннісної, пізнавальної й діяльнісної сфер, зняттю психологічних бар'єрів, надає можливість позитивного самовиявлення у різних видах просоціальної поведінки.

Також з'ясовано, що «очищаючий» вплив мистецтва був відомий ще з часів Давньої Греції. Адже під поняттям «катарсис» давньогрецькі філософи розуміли очищення, яке зазвичай відчуває людина після спілкування з мистецтвом. А, отже, коли емоції людини сповнені роздратування і обурення, можна перенаправити їх в мистецтво, а не переносити на оточуючий світ.

При цьому терапія мистецтвом є методом розвитку і зцілення особистості за допомогою творчості, який дає змогу розкрити таланти та потенціал підлітків, їх духовно-емоційні, розумові та фізичні здібності. Використання цього методу, зокрема й у соціально-виховній роботі з підлітками в закладах загальної середньої освіти, позитивно впливає на вираження думок, почуттів, емоцій, потреб, сприяє формуванню активної життєвої позиції дітей та впевненості в своїх силах.

Терапія мистецтвом, зокрема, образотворчим (тобто «ізотерапія»), окрім вирішення діагностичних задач, має і розвивальний ефект: виробляє цільність світосприймання, активізує емоційну сферу, знімає психологічні бар'єри спілкування. Слід зазначити, що методики терапії мистецтвом (у тому числі й ізотерапії) ґрунтуються на припущенні, що внутрішнє «Я» відбивається у візуальних формах з того моменту, як тільки людина починає спонтанно писати фарбами чи малювати, ліпити, декорувати тощо.

Ізотерапія використовує процес створення зображення в якості інструменту реалізації мети. Причому це не процес створення шедевра і не заняття, спрямоване на малювання естетично гарної роботи. Ефективність ізотерапії ґрунтується на тому, що вона дозволяє виражати почуття на рівні символів. При цьому приховані переживання висловлюються легше; неприємні або важкі переживання не сприймаються, а переносяться в творчість. Через це з'являється можливість відгородитися від внутрішніх переживань, страхів, що є першим кроком на шляху до звільнення від них.

У багатьох випадках ізотерапія здійснює одночасно розвиваючий та профілактичний вплив. Зокрема, якщо в підлітка присутні легкі емоційні і поведінкові відхилення або інші проблеми соціально-психологічного характеру, він може саме образотворче мистецтво використовувати як спосіб виявлення дійсності та своїх взаємозв'язків з нею.

Отже, образотворче мистецтво дозволяє виражати свої почуття лінією, кольором, формою, малюнком, відчути себе творцем, зрозуміти свій творчий потенціал, змінити самооцінку і взаємовідносини з оточуючим світом.

Тому вважаємо, що засоби образотворчого мистецтва можуть стати ефективним інструментом соціального виховання особистості підлітків, зокрема в закладах загальної середньої освіти. При цьому результативність соціально-виховної роботи з підлітками забезпечуватиме добір актуального та цікавого змісту образотворчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/929/928> (дата звернення: 09.10.2022 р.).
2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу. *Психолог*. 2005. № 39. URL: <https://vseosvita.ua/library/osoblivosti-art-terapii-ak-metodu-18260.html> (дата звернення: 10.10.2022 р.).
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум. 2012. 536 с.
4. Катеринюк В. І. Арт-терапевтичні вправи та техніки у контексті попередження девіацій у дітей та підлітків. *Наукові записки РДГУ*. Вип. 17(60), 2017. С. 138-144.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА ІНТЕРЕСАМИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Актуальність створення сприятливих умов для соціалізації підлітків у клубах за інтересами зумовлюється тим, що підлітковий вік є одним із найсуперечніших етапів у житті зростаючої особистості, коли провідних соціальних інститутів, таких як сім'я і школа, стає замало для розв'язання вікових завдань. Відтак клуби за інтересами (добровільне об'єднання групи людей, засноване на спільності інтересів, запитів і потреб суспільства у заняттях аматорським художнім, технічним мистецтвом.) можуть відігравати значну роль у соціалізації підлітків, сприяючи їхньому самоствердженню та самореалізації.

Аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження свідчать, що до клубів за інтересами підлітки та молодь вступають за різних інтересів – це може бути спорт, музика, танці, мистецтво чи навіть політика і культура, вони можуть мати суспільно-політичну, патріотичну, фізкультурно-оздоровчу, виробничо-технічну, природничу, морально-етичну, художню, мистецьку та етичну спрямованості. Клуби за інтересами також підрозділяються на клуби за професійним спрямуванням, клуби технічної творчості, політичні, клуби філософів, туризму, історії, спорту та ін. Невід'ємною частиною клубних об'єднань є гурток (як творче об'єднання людей, що мають спільні інтереси у сфері творчості, основною діяльністю яких є оволодіння певними навичками творчої діяльності різних жанрів у якому творчо виконавська діяльність передреує навчально-тренувальними заняттями, що становлять переважну частину всіх занять). Основним завданням гуртка в клубних закладах: організація занять з навчання одного з жанрів самодіяльної творчості.

З огляду на те, що у клуби підлітки і молодь збираються за інтересами та добровільно, в них переважно панує дружня атмосфера й позитивні відносини й, відповідно, клуби за інтересами сприяють реалізації соціально-виховної, комунікативної, інформаційної та розважальної функцій, створюючи умови для самовизначення й самоствердження підлітків.

Аналіз нормативної бази дозволив виявити, що основними нормативними документами соціалізації підлітків в клубах за інтересами є: Закон України «Про культуру»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про нормативи забезпечення населення клубними закладами» (№ 1775 від 12.11.1998) та «Про перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, що не є орендою» (№ 1183 від 2 грудня 2020 р.); Загальне положення про клубне формування закладу культури системи Міністерства

культури і мистецтв України (№ 835 від 07.12.2004); Примірне Положення про любительське об'єднання, клуб за інтересами системи Міністерства культури України (наказ Міністерства культури України № 171 від 05.07.1993 р.).

У ході дослідження виявлено, що особливостями соціалізації підлітків в клубах за інтересами є: 1) добровільність вступу підлітків до клубу, можливість обирати клуб відповідно до особистісних інтересів і захоплень й на основі цього виявлення стійкого інтересу до мети чи ідеї клубу 2) наявність суперництва між підлітками в клубах за інтересами, в основі якого лежить важливе для зростаючої особистості прагнення до самоствердження, підліток прагне зробити щось краще за інших, щоб самоствердитись та підняти власну самооцінку, що є важливим для його подальшої соціалізації та життєдіяльності; 3) спонукання до самостійності, самореалізації, самовиховання та самоствердження, в чому підлітку допомагає належність до клубу за інтересами; 4) прояв творчої ініціативи та соціальної відповідальності.

На основі узагальнення наукової літератури та практики соціального виховання в контексті вирішення проблеми соціалізації підлітків в клубах за інтересами систематизовано та відібрано такі ефективні методи його здійснення: 1) групові: вечори, ігрові програми (конкурсно-ігрові, сюжетно-ігрові), інформаційно-просвітницькі заходи, виставки, тренінги, лекції, майстер-класи, агітбригади; 2) масові: концерти, театралізовані вистави, ярмарки, свята, фестивалі, конкурси тощо.

Технологія роботи соціального педагога з соціалізації підлітків у клубах за інтересами являє собою систему роботи, спрямовану на розвиток особистості підлітків, їх переведення з рівня спілкування і споживання культурних цінностей на рівень активної творчої соціально спрямованої діяльності.

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Пріоритетними напрямками вітчизняної практики соціальної роботи з людьми похилого віку є реабілітація та соціальна допомога. Остання здебільшого спрямована на задоволення потреб осіб похилого віку в самообслуговуванні, здійснення якого неможливе або ускладнене внаслідок втрати людиною чи обмеження тих або інших функцій. У той час, як концептуальною основою соціальної роботи з цією категорією клієнтів за кордоном (зокрема, у Великій Британії, Нідерландах, США, Польщі, Швеції тощо) є ідея про те, що загальні форми такої роботи повинні орієнтуватися переважно на запобігання втраті людьми похилого віку здатності до самообслуговування або обмеження негативних наслідків цього.

Проведений аналіз наукових праць (М. Васильєва [6], Д. Данко [1; 2], М. Житинська [3], О. Повідайчик [2], В. Полехіна [4], В. Поліщук [5], І. Романова [6], Н. Шульгіна [7] та ін.) засвідчив, що сучасні проблеми осіб похилого віку можуть бути ефективно вирішені за умови злагодженої співпраці відповідних соціальних інститутів, у тому числі й соціальної роботи і медицини. Саме тому особливої актуальності набуває такий напрям соціальної роботи як медико-соціальна робота з людьми похилого віку.

При цьому з'ясовано, що в науковій спільноті поширеним є підхід до розуміння *медико-соціальної роботи* як «напрямку соціальної роботи і водночас важливого компонента соціальної медицини, що має виражений прикладний характер» [2; 5]. Її особливістю є те, що як професійна діяльність «вона формується на стику двох самостійних галузей – охорони здоров'я і соціального захисту населення» [2; 5]; а метою – «відновлення і збереження фізичного та психічного здоров'я (індивіда, колективу) для досягнення соціального благополуччя» [4]; «поліпшення функціонування пацієнта/клієнта/особи і його адаптація до умов соціального оточення, здійснення сприятливих змін у житті особи» [7, с. 68].

Передумовою становлення медико-соціальної роботи як виду професійної діяльності стала розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я глобальна стратегія виконання програми «Здоров'я для всіх до 2000 року», серед концептуальних основ якої «забезпечення інтеграції медичної та соціальної діяльності, необхідність розвитку міжсекторального співробітництва» [4]. Слід зазначити, що розвиток цього напрямку соціальної роботи зумовлений тим, що на практиці медичні працівники виконують низку функцій соціальних працівників. Своєю чергою, останні, працюючи з отримувачами соціальних послуг, які страждають психічною й фізичною патологією, доволі часто виконують певні функції медичних працівників.

Отже, медико-соціальна робота – це інтеграційний напрям, у межах якого робота соціальних служб тісно переплітається з діяльністю органів системи охорони здоров'я. Але при цьому вона «не виходить за межі своєї компетенції, не претендує на виконання лікувально-діагностичних функцій, а передбачає тісну взаємодію соціальних працівників з медичним персоналом і чітке розмежування сфер відповідальності» [2].

Характеризуючи та визначаючи місце медико-соціальної роботи серед суміжних видів діяльності, учені і практики наголошують на координуючій ролі соціального працівника у вирішенні комплексу проблем клієнта, який опинився в складній життєвій ситуації і потребує співпраці фахівців різних професій – лікарів, психологів, педагогів, юристів та ін.

При цьому, на думку Д. Данко та О. Повідайчик, серед об'єктів медико-соціальної роботи і люди похилого віку (як представники групи біологічного ризику). Адже вирішення проблем цієї категорії клієнтів, як правило, вимагає кваліфікованої, комплексної та мультидисциплінарної допомоги, реалізація якої можлива лише за умови координованої та узгодженої роботи закладів, що належать до різних міністерств і відомств.

При цьому аналіз вітчизняної практики організації соціальної допомоги засвідчив, що, незважаючи на певний досвід роботи з особами похилого віку (які мають медичні й соціальні проблеми), реальна координація міжвідомчих дій, зазвичай, є недостатньо ефективною. Через відсутність в Україні налагодженої і усталеної системи такої допомоги люди похилого віку залишаються сам на сам зі своїми проблемами (біль, страждання через розлади органів та систем життєдіяльності, відсутність необхідного догляду і підтримки, самотність та соціальна ізоляція).

При цьому встановлено, що задля забезпечення комплексного підходу в медико-соціальній роботі з літніми людьми в Україні необхідним є: постійний міжгалузевий науково-експертний моніторинг проблеми; прийняття (вдосконалення) нормативно-правових основ такої роботи; якісне збільшення обсягів фінансування, у тому числі для створення лікувального ресурсу в медичних закладах усіх регіонів країни відповідно до потреб; відкриття (розширення) підготовки лікарів, соціальних працівників та молодшого медичного персоналу для потреб медичної та соціальної допомоги в стаціонарних медичних закладах для літніх людей; створення державного фонду грантової підтримки для тих соціальних інституцій, які опікуються проблемами людей похилого віку в Україні і, зокрема, здійснюють волонтерську та іншу благодійну допомогу в сфері медицини.

Окрім того, підтримуємо думку В. Поліщук про те, що «оптимальна взаємодія формується лише після тривалої спільної роботи представників різних професій, а також вибору спеціальних форм і методів роботи» [5, с. 131], які дозволяють об'єднати дії фахівців різних спеціальностей у процесі реалізації *технологій медико-соціальної роботи* (як «сукупності прийомів, методів і впливів, які спрямовані на підтримку і охорону здоров'я людини, поліпшення її життєдіяльності через інститути медичного і соціального страхування, соціального забезпечення, медико-соціального обслуговування, експертизи, реабілітації тощо» [5, с. 132-133]). При цьому *основним завданням* технологізації медико-соціальної роботи, зокрема з людьми похилого віку, є розробка алгоритму цілеспрямованого соціального впливу задля оптимізації медико-соціального результату.

Таким чином, у сучасних умовах (через збільшення кількості людей похилого віку, які не здатні до самообслуговування, руйнування системи внутрішньосімейної підтримки та допомоги тощо) актуалізованою є проблема організації та здійснення медико-соціальної роботи із зазначеною категорією осіб. Вирішення цієї проблеми передбачає необхідність аналізу, систематизації, узагальнення зарубіжного досвіду її організації з метою подальшої розробки та впровадження відповідних технологій в практику вітчизняної соціальної роботи з особами похилого віку.

Список використаних джерел:

1. Данко Д. В. Соціальна робота в медичній сфері. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2011. Вип. 23. С. 39-41. URL: <http://surl.li/dgvrm> (дата звернення: 08.10.2022 р.).

2. Данко Д. В., Повідайчик О. С. Медико-соціальна робота з різними категоріями клієнтів. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Вип. 33. С. 51-54. URL: file:///D:/Nvuuped_2014_33_16.pdf (дата звернення: 09.10.2022 р.)
3. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування: дис. ... кандидата педагогічних наук: 13.00.05. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2018. 260 с.
4. Полехіна В. М. Медико-соціальна робота: передумови становлення та сучасний стан. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Вип. 33. С. 140-142. URL: file:///D:/Nvuuped_2014_33_43.pdf (дата звернення: 09.10.2022 р.).
5. Поліщук В. А. Технології медико-соціальної роботи у діяльності соціального працівника. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Вип. 30. С. 131-133.
6. Романова І., Васильєва М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до підтримки інтелектуальної активності літніх людей в умовах карантину. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2021. Вип. 4. С. 15-20. URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/37/36> (дата звернення: 09.10.2022 р.).
7. Шульгіна Н. А. Медико-соціальна робота в закладах охорони здоров'я. *Медсестринство*. 2020. № 2. С. 66-68.

Щербакова В.І.

менеджер у соціальній сфері
ХОБФ «Соціальна служба допомоги»,

Костіна В.В.

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ДОСВІД РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У складних умовах сьогодення однією з найуразливіших соціальних груп населення, яка потребує підвищеної уваги, опіки та турботи є люди похилого віку. Протягом останніх років ця категорія населення перебуває у групі соціального ризику під впливом таких чинників сучасного життя, як: пандемія коронавірусної хвороби, що зумовила необхідність самоізоляції, підвищила і без того високі ризики захворюваності цієї вікової групи; економічна криза, яка зумовила підвищення цін на продукти харчування та товари першої необхідності; повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року,

що зумовило занепад дії більшості соціальних інституцій термінального догляду за людьми похилого віку та призвело до подальшого погіршення складних життєвих обставин, в яких до цього перебувала ця група населення. Більшість населення цієї групи, не встигли оговтатися від хвороби та соціально-економічних наслідків пандемії, тому після початку війни опинилися на межі бідності, відчаю та повної дезорієнтації. Особливо це стосується тих людей похилого віку, які через стан власного здоров'я важко пересуваються, не виходять з дому та не можуть виїхати у більш безпечні регіони України.

Серед найбільш вразливих категорій цієї цільової групи можна виділити: самотніх, осіб похилого віку, що позбавлені уваги родичів; тяжкохворих літніх людей; осіб з інвалідністю; людей, які нездатні обслуговувати себе самостійно через вік та/або стан здоров'я; осіб похилого віку з когнітивними розладами, що залишаються на даний момент в місті Харків та опинилися на межі виживання, страждаючи від наслідків війни. Більшість із них втратили або мають вкрай обмежений доступ до базових потреб – життєво необхідних ліків та продуктів харчування.

Соціальну допомогу вищезначеній категорії населення здійснює Харківський обласний благодійний фонд «Соціальна служба допомоги», що був заснований у 1996 р. і є неприбутковою організацією, метою роботи якої є надання професійних соціальних послуг та благодійної допомоги соціально незахищеним верствам населення м. Харкова та Харківської області. З самого початку діяльності фондом було обрано дві основні категорії бенефіціарів: діти, в тому числі діти-сироти, та особи похилого віку, в тому числі паліативні хворі. Соціальні проекти допомоги цим цільовим групам працюють по сьогоднішній день, а співробітники мають вже багаторічний досвід роботи. З 2014 року по 2018 рік фонд проводив постійну роботу з вимушено-переміщеними особами (ВПО), які переїхали до Харкова з Донецької та Луганської областей під час АТО. Так, починаючи з видачі гуманітарної допомоги у 2014 році, було започатковано проект «Юридична, соціальна та психологічна допомога ВПО у Харкові».

На початок 2022 року фонд був одним з лідерів на ринку надання соціальних послуг у територіальній громаді міста Харкова та області: фондом реалізовувалося 8 проектів, 7 з яких працювали вже понад 10 років. З моменту повномасштабного вторгнення росії в Україну перед командою Фонду стали нові виклики: переорієнтувати діяльність організації з надання сталих соціальних послуг на забезпечення базових потреб людей похилого віку, які залишилися в місті Харкові без нагляду, тому з 24 лютого 2022 року діяльність організації зорієнтована, перш за все, на гуманітарну допомогу вразливим верствам населення міста Харків, яке опинилось у кризі через повномасштабне вторгнення росії в Україну. Фондом реалізуються проекти «Продукти потребуючим під час війни»; «Екстрена продуктова допомога»; «Допомога сім'ям СЖО в умовах військового стану»; «Екстрена гуманітарна допомога уразливим верствам населення, які залишилися у місті».

Ми отримуємо фінансування як від донорів (БФ Карітас-Австрія, МО «Сусіди в біді», МБФ «Відродження»; Partnerschaftsverein Charkiw-Nürnberg та

ін.), так і залучаємо до допомоги партнерів та друзів (БФ «Добряк», БФ «Карітас Чортків», Фундація Дім Рональда Мак Дональда, БФ «Карітас Тернопіль», БФ «Карітас Івано-Франківськ» та ін.). Ми проводимо фандрейзингові кампанії на Українській біржі благодійності та отримуємо пожертви від приватних осіб, у тому числі від наших колишніх вихованців з проекту «Служба патронажу для неповнолітніх та дитяча благодійна їдальня». Екстрена гуманітарна допомога надається тим, хто не евакуювався із Харкова, а залишається в місті у період активних бойових дій. Ці люди жили як у власних будинках, так і в підвалах, станціях метро та інших бомбосховищах.

З початку війни ворог постійно руйнує інфраструктуру міста, продовольчі склади, продовжує руйнування житлових будинків. Однак, не зважаючи на небезпеку та загрозу потрапити під обстріл, співробітники та волонтери ХОБФ «Соціальна служба допомоги» продовжують активно працювати з бенефіціарами та мешканцями міста. Так, з початку війни в Україні у місті Харкові виникли декілька проблем у представників цільової групи проекту: 1) проблема часткового дефіциту продуктів харчування у місті; 2) неможливість самостійно придбати продукти через особливості фізичного, психологічного стану та здоров'я бенефіціарів проекту; 3) втрата роботи через військові дії значно вплинула на фінансовий стан бенефіціарів, особливо родин у складних життєвих обставинах. Завдяки грантовим проектам, які вдалося отримувати від партнерів («Мережа 100 відсотків життя Рівне», EU4CSOs Emergency Actions та Європейського Союзу «Прямуємо разом», МБФ «Відродження») команді Фонду вдалося надавати продуктові набори та санітарно-гігієнічну продукцію потребуючим харків'янам, навіть у найнебезпечніші райони міста (Північна Салтівка, П'ятихатки тощо). До складу наборів гуманітарної допомоги входили основні продукти довготривалого зберігання: макаронні вироби, крупи, борошно, олія соняшникова, м'ясні та овочеві консерви, молоко згущене, а також декількох одиниць санітарно-гігієнічних засобів (господарське мило, зубна паста, туалетний папір, антисептик, пральний порошок, засіб для прибирання тощо).

Завдяки налагодженим зв'язкам з постачальниками, постійній підтримці волонтерів та співробітників, наявності власних приміщень для фасування продуктових наборів та власного автотранспорту для їх розвозки, а також, завдяки напрацьованій базі бенефіціарів, фонду вдалося забезпечити більше 20000 потребуючих гуманітарною допомогою.

За час військового стану на проєкті «Домашня опіка» для людей похилого віку також організовано роботу з таких видів діяльності, як: складання логістичних маршрутів для водія з доставки продуктових наборів, засобів гігієни, лікарських препаратів бенефіціарів; направлення волонтерів за місцем проживання для отримання безкоштовного інсуліну та доставки його бенефіціарам; обробки волонтерами віконних отворів спеціальною плівкою та будівельними матеріалами у тих, у кого вибиті вікна чи двері у квартирі/будинку ударною хвилею; евакуаційних перевезень бенефіціарів у межах міста у більш «безпечні» райони, до родичів чи опікунів; евакуаційних перевезень бенефіціарів із міста до санаторіїв або будинків для літніх людей у

Харківській та Полтавській області для отримання там постійного догляду (для маломобільних бенефіціарів); перенаправлення бенефіціарів, яких евакуювали з міста до інших областей України до партнерських організацій (Карітас Чернівці, Карітас Коломия, Карітас Тернопіль) для отримання за місцем тимчасового місцезнаходження гуманітарної допомоги та соціальних послуг.

Отже, за часів війни діяльність організації Харківський обласний благодійний фонд «Соціальна служба допомоги» переорієнтовано та змінено з урахуванням існуючих викликів. Робота успішно реалізується завдяки багаторічному досвіду та отриманим грантам для фінансування окремих видів діяльності.

Щетина В.О.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н. Д. Кабусь

У межах соціальної педагогіки соціальне виховання розглядається як процес, що сприяє продуктивному особистісному розвитку з метою розв'язання важливих проблем взаємодії з навколишнім середовищем, розвитку соціальних навичок, конкурентоспроможності, соціального самовизначення, які є особливо важливими у сучасному суспільстві.

Аналіз праць О. Копитіна, Л. Терлецької, І. Романової, К. Рудестам та інших дослідників дозволяє стверджувати, що використання арт-терапевтичних технологій є доцільним з метою розв'язання комунікативних проблем, розвитку цінностей, психічної і гендерної ідентичності не лише у дитячому чи підлітковому середовищі, але й у будь-якому віці, зокрема, для формування зрілих чоловічих і жіночих структур особистості в подружніх парах, підвищення впевненості, активності, самооцінки та соціальної відповідальності особистості.

Підлітки традиційно вважаються важкими у виховному процесі. Під час фізіологічної та психологічної перебудови, бурхливого зростання організму, підлітки найчастіше стикаються зі швидкою зміною настрою, пригніченим настроєм, почуттям тривоги та пониженою самооцінкою. У роботі з підлітками доцільним є використання різних арт-терапевтичних технологій, цікавих для підлітків, зокрема, ізотерапії, бібліотерапії, маскотерапії, казкотерапії, драматерапії, кольоротерапії, відеотерапії, пісочної аімації, ігротерапії, музичної й танцювальної терапії. Обираючи вид терапії, фахівці мають зважати на те, з яким порушенням вони будуть працювати надалі і якої допомоги потребує дитина.

Отже, арт-терапевтичні технології широко впроваджуються в соціальній сфері та освіті й мають значний потенціал щодо соціального виховання учнів підліткового віку, забезпечуючи можливість поєднання творчої діяльності з соціально-виховними, корекційними, психотерапевтичними формами роботи, дозволяючи здійснювати ненав'язливий вплив на емоційно-ціннісну, когнітивну, діяльнісно-вольову сфери зростаючої особистості й сприяючи розвитку значущих особистісних якостей.

Якимович Д.Д.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

У сучасних умовах актуалізованою є проблема забезпечення в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей цілеспрямованого, систематичного соціально-виховного впливу на вихованців, зокрема підліткового віку, задля формування соціально здорової особистості. При цьому дієвим засобом соціально-виховного впливу на людину протягом життя є театральне мистецтво, ефективне використання якого в процесі соціального виховання підростаючого покоління (у тому числі підлітків – вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) здатне активізувати соціальний розвиток дітей з метою підвищення рівня їхньої соціальності. Відтак необхідним вбачається розкриття можливостей використання засобів театрального мистецтва в процесі соціально-виховної роботи з підлітками в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел встановлено, що теоретичні питання соціалізації дітей підліткового віку представлено в дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Л. Міщик, С. Харченка та ін.; соціального виховання – Н. Бурої, А. Капської, І. Зверевої, О. Рассказової, А. Рижанової та ін. Теоретико-методичні основи діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей розкрито в студіях О. Караман, С. Коношенка, С. Пальчевського, А. Поляничко, М. Сосюри та ін. Мистецтво як засіб соціального виховання репрезентовано в наукових розвідках І. Бега, О. Олексюк, О. Отич, Н. Максимовської, О. Мальцевої, Ю. Лисенко, О. Хендрик та інших учених; театральне мистецтво – у дослідженнях М. Васильєвої, М. Дергач, І. Романової, Т. Кремешної, Л. Некрасова, В. Шахрай, І. Шеплякової.

З'ясовано, що театральне мистецтво як синтез мистецтв (літератури, мистецтва дії і звучання слів, образотворчого мистецтва, музики, хореографії

тощо) має унікальні можливості впливу на свідомість і почуття підлітків, сприяння їхньому етичному, естетичному вихованню, збагаченню внутрішнього світу, духовному зростанню, розкриттю та розвитку задатків, творчих здібностей, обдаровань.

На основі аналізу наукових джерел [1; 2; 3; 4] і практики соціально-виховної роботи встановлено, що соціальні педагоги центрів соціально-психологічної реабілітації дітей можуть використовувати засоби театрального мистецтва в таких формах, як: вправи із сценічної майстерності у розвиваючих іграх; використання елементів мистецтва словесної дії під час організації концертної самодіяльності; проведення літературних вечорів, театралізованих вистав на актуальну соціально-виховну тематику («театральні агітки»); відвідування театру, перегляд вистав з подальшим їх обговоренням; організація театрального гуртка та активне залучення дітей до його діяльності.

Щодо останнього, то для дітей підліткового віку необхідним є наявність середовища для спілкування, де можна ділитися почуттями, обмінюватися досвідом, дізнаватися про щось нове тощо. Водночас підліткам вкрай важливо, щоб колектив (зокрема, спільнота театрального гуртка), частиною якого вони є, розумів та підтримував їх, щоб їх об'єднували спільні інтереси.

При цьому роль театрального колективу (як творця оригінальних творів мистецтва або їх інтерпретатора) має відносну цінність, адже на перший план виступає проблема його соціально-педагогічної спрямованості на виконання соціально-виховних завдань. Останні виконуються, насамперед, через спрямування всієї роботи театрального колективу на досягнення спільної мети, яке забезпечується зусиллями як керівника, так і колективу.

Отже, відвідуючи театральний гурток, підлітки отримують можливість глибше пізнати самих себе, відчути задоволення від причетності до здійснення театральної діяльності, радість подолання особистісних труднощів та відчуття приналежності до колективу. Використання засобів театрального мистецтва в процесі соціально-педагогічної роботи з підлітками сприяє усвідомленню ними себе частиною суспільства, з'ясуванню своєї власної ролі і призначення, вибудовуванню стратегії особистого і суспільного життя, опануванню просоціальних моделей поведінки, активізації прагнення до самореалізації у позитивних соціально-значущих видах діяльності. А ще – вихованню в них дисциплінованості, здатності до ефективної взаємодії з колективом, лідерських якостей, готовності підтримати один одного, а головне – бажання змінитися та проявити себе. Адже ігрова природа сценарної дії сприяє розвитку ініціативи і самодіяльності, формуванню впевненості в собі, розкриттю творчого потенціалу, створює атмосферу свободи та умови для саморозвитку.

Таким чином, на наш погляд, урізноманітнення соціально-виховного інструментарію соціально-педагогічної роботи в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей засобами театрального мистецтва сприятиме підвищенню її ефективності.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків

у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/929/928> (дата звернення: 17.10.2022 р.).

2. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. *Молодь і ринок*. №5 (88). 2012. С. 102-105. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_5_23.pdf (дата звернення: 29.04.2021 р.).

3. Локарева Г. В., Стадніченко Н. В. Театральне мистецтво як засіб досягнення позитивних результатів у процесі реабілітації хворих: теоретичний та практичний аспекти. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/ped/2009> (дата звернення: 29.04.2021 р.).

4. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/NarOsv/2011> (дата звернення: 11.11.2021 р.).

Ян Мен'ї

здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

Соціокультурне освітнє середовищ ЗВО – це спеціально організований педагогічний напрямок, структурована система педагогічних факторів і умов, що формують особистість студента. Просторові особливості цього середовища – це структура, взаємозалежність, відокремленість від навколишнього середовища. Соціокультурне середовище ЗВО орієнтоване на вирішення проблеми соціалізації студентів. Основними цілями цього середовища є: формування соціально-культурних і професійних знань, умінь і навичок; формування в особистості світогляду, внутрішнього сприйняття; підтримка розвитку творчих здібностей, самоствердження та самоактуалізації; сприяння формуванню достатнього рівня інформаційно-комунікаційної культури (Тюльпа, 2014: 281).

Складовою соціокультурного середовища закладу вищої освіти є дискусійний клуб для студентів, організований із застосуванням інтерактивних методів. Дискусійний клуб (розмовний клуб, дискусійний майданчик) – це комунікативний майданчик, який створює умови для організації спілкування на проблемні теми. Мета полягає у можливості учасників обговорити різні питання та конфліктні ситуації, підвищуючи рівень володіння словом, мовним етикетом та, в цілому, комунікативною культурою.

Мета студентського дискусійного клубу може полягати у:

- створенні умов для розкриття та реалізації творчих та комунікативних здібностей студентів;

- активізації комунікативної, творчої та наукової діяльності студентів;
- популяризації знань серед студентів;
- забезпеченні умов для самоосвіти студентів та обміну досвідом;
- створенні передумов здорової конкуренції студентів;
- сприянні до узгодження і співвіднесення своїх дій з іншими, висунення альтернативних пояснень, обговорення проблеми, розуміння і поваги думок інших;
- забезпеченні готовності до гнучкого тактичної взаємодії з іншим, до рефлексивної діяльності, до проектування комунікативних умінь і застосування їх в новій ситуації.

Основний зміст діяльності студентського дискусійного клубу полягає в організації та проведенні студентських дискусій, виступів, а також сприянні теоретичним та науково-практичним роботам у галузі актуальних суспільних проблем, організації та участі у конференціях, семінарах та круглих столах.

Одною з найбільш ефективних форм роботи дискусійного клубу, на нашу думку, є дебати, під час яких одні студенти виступають у ролі доповідачів з певної проблеми, а інші – у ролі опонентів та рецензентів. Експертами зазвичай виступають незалежні спостерігачі – аспіранти, викладачі. Спостерігачами можуть бути також викладачі університету або представники органів державної влади місцевого та обласного рівня, в залежності від тематики, що обговорюється на засіданні дискусійного клубу. Дебати передбачають творчий і організований обмін думками між учасниками, які висловлюють і відстоюють власні погляди. Така форма спілкування між учасниками засідань дискусійного клубу, на думку Немець Л. М., Вірченко П. А., Сегіда К. Ю. є достатньо корисною та ефективною для формування не тільки інтелектуального та творчого потенціалу студентів, а й для подальшого формування їхніх наукових здібностей та компетенцій. Дискусії у рамках засідань дискусійного клубу:

- дозволяють розширити межі освітнього процесу за рахунок неформального і рівноправного спілкування молоді й дорослих;
- сприяють не тільки створенню ситуації особистої свободи й емоційної відвертості, але й формуванню навичок активного життя в громадянському суспільстві;
- створюють, завдяки вільному обміну думками і власним досвідом, природніші, отже – і більш ефективні, ніж при аудиторній формі роботи, умови для засвоєння студентами різних теорій, ідей, законів, закономірностей, узагальнень, істин тощо;
- формують у студентів, крім прагнення до активного вираження і відстоювання власних поглядів, такі важливі якості, як толерантність, гнучкість, коректність;
- створюють атмосферу колективної діяльності і творчості;
- формують у ЗВО певне середовище інтелектуального спілкування, що дозволяє розширити світогляд і рівень загального розвитку студентів, їхню розумову винахідливість, уміння слухати інших, а також здатність критично

підходити до аналізу своїх і чужих думок, інтелектуально й емоційно впливати на співрозмовника тощо (Немець, 2017: 82).

Організація діяльності здобувачів освіти зумовлює ефективність та результативність дискусійного клубу. Необхідно, щоб були всі умови для формування у студентів досвіду розв'язання комунікативних завдань. Робота ведучого передбачає створення проблемних ситуацій та підтримання атмосфери співробітництва та успіху. У процесі проведення дискусійних майданчиків формуються та вдосконалюються вміння студентів вести бесіди, слухати та чути співрозмовника, засвоюється мовний етикет. При вирішенні спірних питань можливе використання різних текстів, аудіо- та відеоматеріалів, які, з одного боку, служать джерелом для роздумів, а з іншого, зроблять заняття більш динамічним.

Розглянемо один із варіантів сценарію заняття у дискусійному клубі. При розмові про вільний час, студентам можна запропонувати як тему зустрічі-дискусії проблемне питання «Навчання чи вільний час?» або «Вчитися чи відпочивати?». Такі питання дозволяють обговорити кілька близьких тем одночасно, використовувати метод зіставлення, що сприяє підтримці активної розмови, і, головне, підштовхують студентів замислитися над проблемою та сформулювати власну думку. Тему майбутнього заняття бажано (але не обов'язково) анонсувати заздалегідь, щоб до призначеної дати в учасників дискусійного клубу вже склалася певна точка зору з цього питання, яка може змінитися під час розмови.

Використання дискусійного майданчика в освітньому процесі має відповідати вимогам компетентнісного підходу та сприяти досягненню мети, а саме формування та вдосконалення у здобувачів вищої освіти комунікативної культури. Застосування даних майданчиків дозволяє вирішити цілий ряд завдань: навчити студентів колективної мисленнєвої та практичної роботи, навчити працювати у команді, сформулювати вміння соціального спілкування.

Дискусійний клуб, при правильній організації його роботи, може бути результативною формою групової діяльності студентів. Особливо ефективно ця форма роботи розкриває себе у формуванні своєрідного комунікативного середовища, в якому кожен студент активно включається в колективний пошук вирішення непростих науково-практичних проблем, має право бути почутим, вчиться сприймати інші погляди, отримує новий досвід спілкування поза аудиторією, набуває нових знань, вчиться творчо їх використовувати для отримання нової інформації тощо.

Список використаних джерел:

1. Тюльпа Т.М. Теоретичні підходи до формування соціокультурного середовища вищого педагогічного навчального закладу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. № 122. С. 280–283

2. Немець Л. М., Вірченко П. А., Сегіда К. Ю. Дискусійний клуб як засіб формування дослідницьких здібностей і компетенцій студентів. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. № 5. Ч. 1. С. 80-85.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Анотація. У статті проаналізовано поняття «булінг», «підлітковий вік», дано визначення поняттю «соціальна профілактика булінга» як сукупності конкретних соціальних заходів (соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних), здійснюваних з метою попередження, виявлення та усунення булінгу та його наслідків, які призводять до появи і загострення соціальних проблем; проаналізовані основні профілактичні напрямки психолого-педагогічного впливу на підлітка з метою попередження булінгу в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти; розкрито підготовку майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків» як процес набуття необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей профілактичної роботи з підлітками схильними до проявів булінгу у закладі загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний; розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, який складався з лекційного, семінарсько-практичних занять та соціально-виховного заходу.

Ключові слова: підлітки, булінг, соціальний педагог, соціально-педагогічна профілактика, соціально-педагогічна підготовка, готовність, соціально-педагогічна робота, заклади загальної середньої освіти.

Annotation. The article analyzes the concepts of "bullying", "adolescence", defines the concept of "social prevention of bullying" as a set of specific social measures (social-pedagogical, psychological, organizational, managerial, cultural-educational), carried out with the aim of prevention, detection and elimination bullying and its consequences, which lead to the emergence and exacerbation of social problems; analyzed the main preventive directions of psychological and pedagogical influence on the teenager with the aim of preventing bullying in the educational environment of the general secondary education institution; the preparation of future social pedagogues for the prevention of bullying among teenagers" is revealed as a process of acquiring the necessary knowledge, skills, experience regarding the specifics of preventive work with adolescents prone to manifestations of bullying in a general secondary education institution, as well as the

opportunity to reproduce them in future professional activities; the components of the readiness of future social pedagogues to prevent bullying among teenagers in a general secondary education institution are characterized: cognitive, motivational-personal, activity; developed, theoretically substantiated and experimentally tested a set of training tools for future social pedagogues to prevent bullying among teenagers in a general secondary education institution, which consisted of lectures, seminar-practical classes and a social-educational event.

Key words: *teenagers, bullying, social pedagogue, socio-pedagogical prevention, social-pedagogical training, readiness, social-pedagogical work, institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Криза соціально-економічної, політичної, духовної складової нашого суспільства, підсилюється повномасштабним вторгнення Російської Федерації до нашої держави. Все це послаблює соціально-виховні функції як окремих соціальних інституцій (насамперед сім'ї та закладів освіти), так і суспільства в цілому. Наслідком цього стає поширення серед дітей, зокрема підліткового віку, агресивності, жорстокості, асоціальних явищ, у тому числі й булінгу. Це вимагає від закладів загальної середньої освіти своєчасне та правильно організоване проведення профілактичних заходів, що дозволить швидко та з найменшими затратами знешкодити проблему булінгу серед підлітків. При цьому, ефективність цього процесу залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів профілактичного впливу. З метою організації результативної соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти необхідно забезпечити якісну підготовку майбутніх соціальних педагогів до зазначеної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що проблемою булінгу його видами, причинами та формами прояву займалися (Т. Алексеєнко [1], Н. Гордієнко [4]), зміст та особливості соціальної профілактики булінгу розглядали (Л. Лушпай [9], О. Юрчик [15]); окремі аспекти соціально-педагогічної профілактики булінгу у підлітковому середовищі закладу загальної середньої освіти вивчали (В. Олійник [10], М. Романенко [12]).

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових працях О. Василенко [2], М. Васильєвої [3], І. Романової [3], до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях Н. Єсіної [8], Т. Коломієць [14], А. Сініченко [8], І. Шеплякової [14] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти розкрито в студіях Т. Єльчанінова [7], І. Філіпської [7].

Метою статті є дослідження змісту та особливостей підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових праць (Л. Долинської [5], О. Скрипченка [5],) дозволив схарактеризувати підлітковий вік (11-14 років) як складний період в розвитку особистості, який є перехідним

від дитинства до дорослості, коли відбуваються зміни як в фізичному, психічному, духовному особистісному розвитку підлітка, так і в оточуючому його середовищі, а точніше – у системі вимог і очікувань суб'єктів цього середовища до нього. Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється їх соціальний статус. Змістові та процесуальні особливості соціалізації в цьому віці визначають і посилюють жорстокі, агресивні прояви у підлітків.

На основі аналізу наукових праць, Т. Алексеєнко [], Н. Гордієнко [4], Л. Долинської [5], О. Скрипченка [5] ми розглядаємо булінг як агресивну поведінку, яка полягає у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві однієї або кількох осіб по відношенню до неповнолітнього, що призводить до заподіяння шкоди його фізичному або психічному здоров'ю.

Одним з перспективних і важливих напрямів соціально-педагогічної роботи з подолання булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є профілактика, організація і здійснення якої потребує комплексного підходу.

Аналіз нормативно-правових джерел, положень наукових праць В. Олійника [10], М. Романенко [12], О. Юрчика [15] дозволив визначити соціальну профілактику булінгу як сукупність конкретних соціальних заходів (соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних), здійснюваних з метою попередження, виявлення та усунення булінгу та його наслідків, які призводять до появи і загострення соціальних проблем.

Метою соціальної профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є створення умов для уникнення проблеми булінгу, розвитку повноцінної особистості підлітка і задоволення ним своїх потреб соціально прийнятним способом.

Профілактичний соціально-педагогічний вплив може здійснюватися за такими напрямками, як: створення безпечного підліткового середовища в колективі, що включає емоційно-психологічну та фізичну безпеку; підвищення рівня поінформованості всіх суб'єктів освітнього середовища про форми, прояви, причини та наслідки булінгу; формування нетерпимого ставлення до насильства, усвідомлення булінгу як порушення прав людини, навичок насильницької поведінки; активізація суб'єктів освітнього середовища до профілактики булінгу.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків належить, насамперед, соціальному педагогові закладу загальної середньої освіти.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери *професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів* визначена як «процес і результат оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності» [6, с. 233]. У свою чергу під «готовністю», за В. Семиченко, розуміють «наявність компетенції,

знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань» [13, с. 50]. Професійна підготовка фахівців соціальної галузі є складним, багаторівневим процесом, що триває впродовж усього періоду навчання майбутніх фахівців у закладі вищої освіти й включає теоретичну та практичну підготовку, передбачає поступове нарощування знань, умінь, навичок, досвіду практичної діяльності, розвиток професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Васильєвої [3], Т. Єльчанінова [7], І. Романової [3], І.Філіппської [7] дозволив сформулювати поняття «*підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків*» як процес набуття необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей профілактичної роботи з підлітками схильними до булінгу у закладі загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності. Результатом зазначеного процесу визначено *готовність* здобувачів вищої освіти до здійснення роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Проаналізувавши наукові праці Т. Єльчанінова [7], В. Семиченко [13], І.Філіппської [7] нами визначено готовність майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків як сукупність знань, умінь та навичок, що передбачають здатність до виправлення та попередження відхилень у поведінці підлітка, сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості.

На основі аналізу теоретичних підходів до проблеми оцінки готовності майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності (М. Васильєвої [3], Н. Єсіної [8], І. Романової [3], В. Семиченко [13], А. Сініченко [8] та інших) схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: *когнітивний* (опанування системою професійних знань щодо змісту, форм, методів роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних працівників спонукань до професійної діяльності з профілактики булінгу серед підлітків та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти) та *діяльнісний* (оволодіння системою фахових умінь, необхідних для практичної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти).

Для більш ефективної підготовки майбутніх соціальних педагогів нами було розроблено комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, до складу якого входять лекційне заняття, семінарсько-практичні заняття та соціально-виховний захід, що сприяють засвоєнню здобувачами основних теоретичних положень та формуванню практичних умінь та навичок.

Експериментальна перевірка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі

загальної середньої освіти складалась з трьох взаємопов'язаних етапів: констатувального, формувального та контрольного.

На констатувальному етапі експериментальної роботи з метою визначення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти було виокремлено головні критерії та показники: когнітивний (формування системи теоретичних знань про сутність та особливості соціально-педагогічної профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти; форми, методи та технології профілактичної роботи з підлітками-булерами та сприйняття знань на особистісному рівні), мотиваційно-особистісний (формування у здобувачів пізнавальних та соціальних мотивів майбутньої соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти), діяльнісний (рівень сформованості практичних умінь та навичок здійснення соціально-педагогічної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти).

Під час формувального етапу експериментального дослідження впроваджувався комплекс засобів з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти, який був заснований на лекційному занятті «Поняття, форми, причини та наслідки булінгу у підлітковому середовищі», семінарсько-практичних заняттях «Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед підлітків», «Форми, методи та технології роботи з підлітками-булерами у закладі загальної середньої освіти», соціально-виховному заході «Використання засобів реклами у соціальному вихованні підлітків».

Третій контрольний етап експерименту, окрім проведення повторної діагностики, мав за мету перевірку теоретичних знань та практичних умінь і навичок здобувачів експериментальної групи. Проведення повторної діагностики показало, що впровадження комплексу засобів з підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти вплинуло на підвищення рівня готовності здобувачів – майбутніх соціальних педагогів до цієї діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розроблений комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка навчально-методичного забезпечення з підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Т. Ф. Булінг і мобінг: причини розвитку і шляхи профілактики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. №10. С. 5-12.

2. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Харків, 2019. Т.2. № 16. С.79-83.
3. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Том. 2. № 13. С. 187-190.
4. Гордієнко Н. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*. 2014. С. 155–157.
5. Долинської Л., Скрипченка О. Вікові аспекти виникнення булінгу серед дітей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. Вип. 133. 335 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_50
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Алексєєнко Т. Ф. та ін.]; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
7. Єльчанінова Т.М. Філіпська І.В. Психологічна підготовка педагогічних працівників до виявлення та профілактики проявів булінгу серед учнівської молоді. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 57. С. 103-118.
8. Єсіна Н.О., Сініченко А.С. Технологія роботи соціального педагога з протидії булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурного просторі громади: матеріали інтернет-конференції (м. Суми, 1-2 червня 2021 року)*. Суми. 2021.
9. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип.4. С. 126–131.
10. Олійник В. О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: дисерт. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» 2017. 22 с.
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#> (дата звернення: 17.09.2022 р.).
12. Романенко М. Психолого-педагогічна робота з подолання булінгу в підлітковому віці. *Практика управління закладом освіти*. 2015. № 8. С. 52–59.
13. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта: НМЦ «Надія», 2000. 75с.
14. Шеплякова І.О., Коломієць Т.О. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи з соціальною адаптації дітей молодшого дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ.*

конф., м. Харків, 27 травня 2020 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 37-42. <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4679/.pdf>

15. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 328 с.

Відомості про авторів

1. **Аксакова Поліна Андріївна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
2. **Алексєєва Наталія Іванівна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
3. **Бейник Ксенія Вікторівна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
4. **Білоцерківська Олександра Михайлівна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
5. **Білько Олеся Петрівна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Криворізького державного педагогічного університету, м.Кривий Ріг.
6. **Бондарєва Юлія Леонідівна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми.
7. **Борсук Тетяна Олександрівна** – здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.
8. **Буйницька Марина Миколаївна** - аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти Української інженерно-педагогічної академії, м.Харків.
9. **Вазуля Карина Сергіївна** – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
10. **Варава Катерина Володимирівна** – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.
11. **Васильєва Марина Петрівна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
12. **Гвоздьова Уляна Анатоліївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
13. **Гончаренко Олена Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (спеціальність «Соціальна робота»), м. Суми.

14. Гончарова Анна Олександрівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків.

15. Гриценко Вікторія Анатоліївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Соціальне забезпечення» Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м. Суми.

16. Гришук Анастасія Олександрівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота», Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

17. Губіна Яна Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

18. Дем'яненко Олена Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота», Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

19. Денисюк Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.

20. Діденко Дмитро Анатолійович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків.

21. Дмитренко Наталія Миколаївна – спеціаліст вищої категорії, соціальний педагог Харківської гімназії № 43 Харківської міської ради Харківської області, м. Харків.

22. Єсіна Наталія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

23. Жаровська Олена Олександрівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

24. Збаранська Дарина Владиславівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

25. Знобей Олексій Володимирович – викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

26. Кабусь Наталя Дмитрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків.

27. Клевака Леся Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.

28. Кожина Софія Вячеславівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

29. Коловоротна Наталія Андріївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

30. Костіна Валентина Вікторівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

31. Кошова-Куклішина Лариса Станіславівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Київського університету імені Бориса Грінченка (спеціальність «Соціальна робота»), м. Київ.

32. Ладоня Анна Олександрівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

33. Лейба Андрій Романович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

34. Лобанова Алла Степанівна – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

35. Лях Тетяна Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.

36. Макар Людмила Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

37. Манжарова Ольга Олександрівна – вчитель початкових класів Криворізької гімназії 97, Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг.

38. Міхєєва Оксана Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

39. Неїжпапа Людмила Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

40. Новицька Анна Олексіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

41. Нохріна Ірина Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.

42. Оксенич Аліна Віталіївна - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

43. Осіпова Ольга Олексіївна - здобувачка психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

44. Павлишинець Анна Миколаївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

45. Пихова Поліна Богданівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

46. Поліщук Віра Аркадіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.

47. Полякова Кристина Миколаївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

48. Полянничко Анжела Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

49. Размолодчикова Іванна Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

50. Рижанова Алла Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, м. Суми.

51. Романова Інна Анатоліївна – доктор педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

52. Сайко Наталія Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава.

53. Сапіга Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.

54. Сапога Олеся Григорівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

55. Сиротюк Марія Іванівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

56. Сініченко Альона Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

57. Сkochинська-Прокопович Барбара – доктор PhD, заступник директора Інституту іноземних мов Жешовського Університету, м. Жешов (Польща).

58. Соляник Марина Геннадіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

59. Стеценко Євгенія Вікторівна – здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Сумського державного університету, м. Суми.

60. Стрельнікова Олена Олександрівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

61. Субтельний Микола Богданович – здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.

62. Тараненко Анастасія Юріївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

63. Тарасюк Яна Іванівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

64. Тичина Лілія Миколаївна - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

65. Уманець Геннадій Володимирович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

66. Черкашина Тетяна Володимирівна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

67. Черненко Кристина Русланівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

68. Чернушенко Аліса Володимирівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.

69. Чеховська Ганна Вячеславівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.

70. Шеплякова Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків.

71. Щербакова Вікторія Ігорівна – менеджер у соціальній сфері ХОБФ «Соціальна служба допомоги», м. Харків.

72. Щетина Вікторія Олексіївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.

73. Шимко Ія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, м.Кривий Ріг.

74. Якимович Дмитро Денисович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

75. Ян Мен'ї – здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

76. Ячменьова Дар'я Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 300-річчю з дня народження
Григорія Савича Сковороди

21 жовтня 2022 року

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Формат 60x90/16.
Гарнітура Times New Roman.
Підписано до друку 17.11.2022.
Умов. друк. арк. 11.

Електронне видання